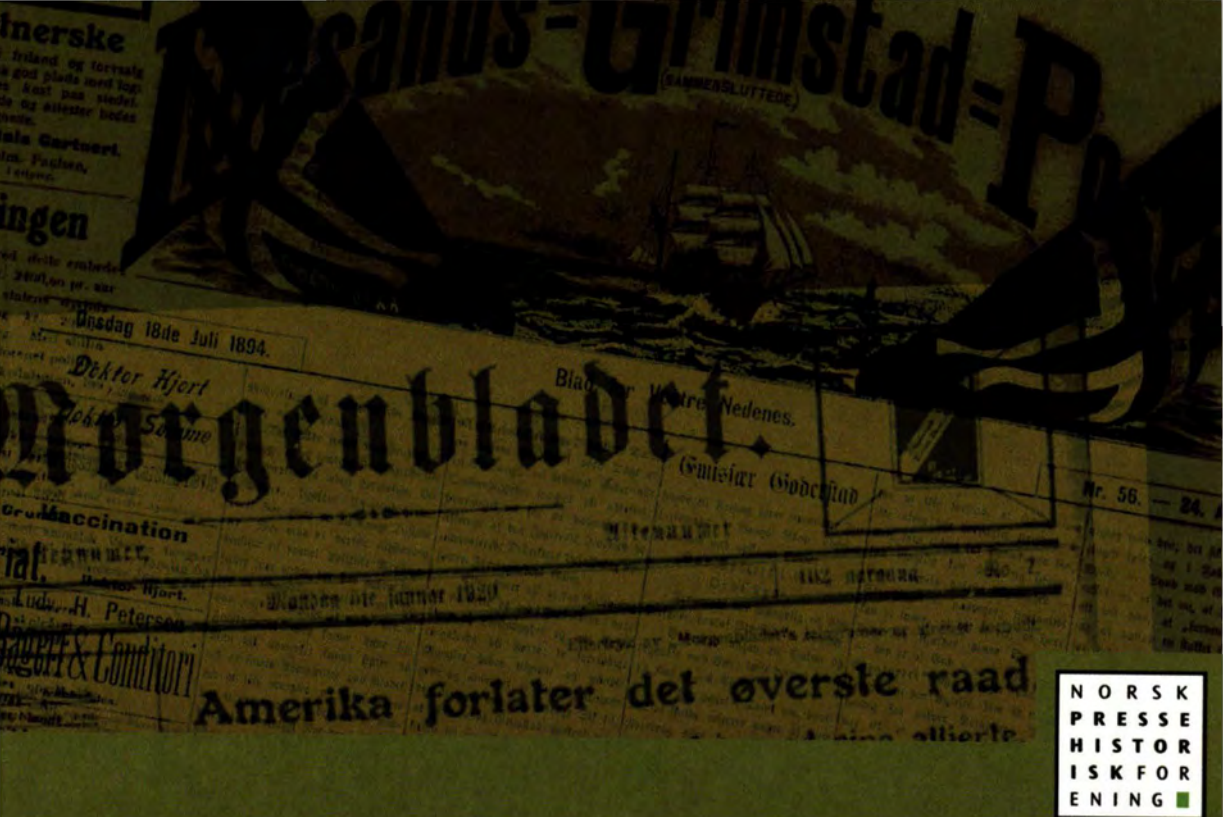

De der ute – vi her hjemme

Pressehistoriske skrifter nr. 6 2006

NORSK
PRESSE
HISTOR
ISKFOR
ENING

De der ute – vi her hjemme

Pressehistoriske skrifter

6/2006

Redaksjon for Pressehistorisk skrifter:

Hans Fredrik Dahl

Martin Eide

Guri Hjeltne

Rune Ottosen

Idar Flo (redaksjonssekretær)

© Forfattarane 2006

Trykk: Lobo Media AS

Omslagsutforming: Thomas Lewé

ISSN 1503-9161

ISBN 82-92587-05-5

Utgitt av Norsk pressehistorisk forening

med støtte fra Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF)

Abonnement er gratis

Pressehistoriske skrifter

IMK

Universitetet i Oslo

Postboks 1093 Blindern

0317 Oslo

Tlf: (+47) 70 07 52 22

Faks: (+47) 70 07 52 01

E-post: idar.flo@hivolda.no

Internett: www.pressehistorisk.no

KJÆRE LESER!.....	5
FORTELLINGER OM VERDEN – UTENLANDSDEKNINGEN I TRE NORSKE AVISER 1880 - 1940....	7

Av Anne Hege Simonsen

1. INNLEDNING	7
2. HVORDAN SKREV AVISENE OM UTLANDET?	13
<i>Sjanger</i>	15
<i>Innholdsdefinisjoner:</i>	20
3. VERDEN DER UTE SETT GJENNOM TRE NORSKE AVISER	23
<i>1880: Ingen prioritering</i>	23
<i>1890: Annonser og handelsnotiser</i>	26
<i>1900: Boerkrig og union</i>	32
<i>1910: Utviklingsoptimisme</i>	36
<i>1920: Etter første verdenskrig</i>	39
<i>1930: Norge overtar</i>	44
4. VERDEN I SPALTENE.....	48
<i>Uenighet om Norge, enighet om verden</i>	49
<i>Verden i Norge – Norge i verden</i>	56
<i>Inn i sin tid</i>	65
5. NÆRT, DUNKELT OG FJERNT	74
<i>Litteratur:</i>	76
<i>Tabelloversikt:</i>	77
PÅ SPORET AV EN GLEMT STIL	78

Av Jo Bech-Karlsen

INNLEDNING	78
1. LITTERÆR NYHETSJOURNALISTIKK	83
2. PORTRETTER.....	92
3. REPORTASJEJOURNALISTIKK.....	99
4. SPORTSJOURNALISTIKK.....	111
5. POLITIKK, KRIG OG FORSVAR.....	114
6. OPPSUMMERING	116
<i>Litteratur:</i>	120
PRESSEPROFILER: UTENRIKSJOURNALISTEN INGEBRIGT LØBERG	121

Av Rolf Werenskjold

<i>Utenriksjournalistikken som forskningsfelt</i>	122
<i>Bakgrunn og utdanning</i>	125
<i>Utenrikskorrespondent i London</i>	126
<i>Utenrikskorrespondent i Paris</i>	127
<i>Kontaktnett og kilder</i>	130
<i>Litteratur:</i>	139
PRESSEMINNET:.....	141
AVIS, BYRÅ OG RADIO.....	141
<i>Av Arnulf Grut</i>	141

Kjære leser!

Hovedoppslaget i dette nummeret er viet utenriksdekningen i norske aviser. Anne Hege Simonsens bidrag "Fortellinger om verden. Utenlandsdekningen i tre norske aviser 1880-1940" er et originalt forskningsbidrag laget på bestilling fra redaksjonen. Presseprofilen i dette nummeret er skrevet av Rolf Werenskjold og er også en original og nyskrevet artikkel om Aftenpostens mangeårig utenrikskorrespondent Ingebrigt Løberg. Werenskjold påpeker i sin artikkel at utenriksdekning har vært et forsømt område innen norsk pressehistorie og medieforskning. I Norge finnes det heller ingen samlet fremstilling av utenrikskorrespondentenes virke. Derfor er Werenskjolds casestudie av Ingebrigt Løberg kjærkomment. Paradoksalt nok var det mer utenriksstoff i norske aviser på begynnelsen av forrige århundre enn i dagens globaliserte verden.

Løberg startet sin karriere som journalist i den norske eksilregjeringens tjeneste i London under andre verdenskrig. Han arbeidet som Aftenpostens korrespondent i perioden 1945-52 før han dro til Paris og startet sitt virke som korrespondent for Aftenposten uten å kunne fransk. Språket lærte han seg raskt og fungerte som avisens mann til han døde i 1970, bare 57 år gammel. Løberg hadde ansvaret for NATO- og Europa-stoffet under den kalde krigen. Han giftet seg med Lilleba Brynildsen som gikk fra opplæring i den franske moteindustrien til å bli motejournalist først for VG og siden for Aftenposten. Artikkelen gir et innblikk i det lille norske journalistmiljøet i Paris som også omfattet personligheter som Giske Anderson.

Artikkelen beskriver det faglige og sosiale miljøet og beskriver en korrespondents hverdag på 1950- og 60-tallet med datidens arbeidsbetingelser og deadlines. Vi ønsker mer dokumentasjon av denne typen for å kaste lys over utenriksjournalistikkens historie i Norge.

Vi trenger i høyeste grad også mer empirisk grunnforskning på linje med det Anne Hege Simonsen presenterer i sitt bidrag. Simonsens dokumentasjon gir belegg for Werenskjolds påstand om at det var mer utenriksstoff i norske aviser i tidligere tider. Tre avisers utenriksdekning er kartlagt gjennom innholdsanalyse i 1880, 1890, 1900, 1910, 1920 og 1930. Morgenbladet er den eneste avisen som beholder sitt navn

gjennom hele perioden. Lokalavisen i utvalget gikk under navnet Lillesands-Grimstad-posten eller bare Lillesandsposten som den ble hetende. Den tredje avisen i utvalget er Norske Intelligenssedler som het Christiania Intelligenssedler før den ble slått sammen med Tidens Tegn. Andelen utenriksstoff i de tre avisene var på formidable 53 prosent i 1880 og sank til 32 prosent i 1930. Simonsen forklarer nedgangen med at utenriksstoffet i den tidligere perioden dels var billig fyll av avisen, formidlet fra telegrambyråene. Ettersom avisene får bedre ressurser og blir mer profesjonelt redigert blir innenriksstoffet stadig viktigere. Avisene ble etter hvert mindre elitepreget og et bredere massepublikum forventet mer stoff som angikk dem direkte. Den omfattende utenriksdekningen viser samtidig at redaksjonene slett ikke var snevert opptatt av de nasjonale spørsmål etter selvstendigheten i 1905.

Et så detaljert og omfattende bidrag gir også ny kunnskap om sjangerutviklingen og innsikt i utviklingen av avisens design og lay-out. Avisene blir merkbart tykkere etter 1930 og antall sider økes til 10-14 sider. Utenlandsstoffet har ingen fast plassering, noen ganger brukes samlebetegnelsen "fra Udlandet" eller "Siste Telegrammer", men rene utenriksartikler kan like gjerne stå under samleoverskrifter som "Christiania" eller "Lillesand". Simonsens bidrag viser også at det er en overvekt av nyhetsstoff i hele perioden. Ikke overraskende er det lite reportasjestoff. Reisebrev er vel den sjangeren som ligger tettest opp til reportasjen og vi ser flere eksempler fra lesernes selvopplevde hendelser.

Det er det politiske stoffet som dominerer gjennom hele perioden, men krig og konfliktstoffet er viktig i perioder som under boerkrigen og etter første verdenskrig. Nye teknologiske oppfinnelser er regnet som godt stoff i en periode hvor folkeopplysning var en viktigere funksjon for avisene enn i våre dager. Avisene var ikke redigert etter samme stramme mal som i dag og plutselig kan det dukke opp kuriøse innslag som da Lillesandsposten hadde en lang artikkel om appelsinens opprinnelse på førstesiden.

Avisene legger ikke skjul på sine politiske preferanser, men det er et litt annet Venstre man møter i Intelligenssedlene enn i Lillesandsposten, der motkulturelle trekk fra de religiøse miljøene og avholdsbevegelsen er mer markert enn i hovedstaden.

Også gjennom Jo Bech-Karlsens artikkel om sin far John Beck-Karlsen (1922 – 1968) får vi ny innsikt i utenriksjournalistikkens historie. Jon Beck-Karlsen begynte som journalist i Arbeiderbladet i 1947, etter ett år i Sarpsborg Arbeiderblad. Han begynte som sportsjournalist, og ble etter hvert en av avisens "stjernereportere" innenfor flere stoffområder, med mange reportasjereiser til flere kontinenter. Jo Beck-Karlsen skriver at hans far var en av flere samtidige som hadde litterære ambisjoner med sin journalistikk.

Vi trenger mer forskning om utenriksstoffet i norske aviser, men dette nummeret av Pressehistoriske skrifter er en viktig begynnelse.

Redaksjonen

Fortellinger om verden – Utenlandsdekningen i tre norske aviser 1880 - 1940

Av Anne Hege Simonsen

1. Innledning

Formålet med denne studien er å undersøke *hvilken verden* norske lesere møtte gjennom å lese aviser i tidsrommet 1880-1930. Dette var en svært internasjonalt orientert periode, både for Norge og norske aviser, det dominerende mediet på denne tiden. Medieteknologisk kan vi snakke om en begynnende globalisering, der det meste av utenlandsstoffet formidles via internasjonale telegrambyråer. Gjennom teknologiske nyvinninger som undersjøiske kabler ble det for første gang mulig å frigjøre informasjon fra fysiske transport til lands eller havs. I 1865 gikk det for første gang en ubrutt telegraflinje mellom Storbritannia og India, i 1896 kom den trådløse telegraf. Dampskip overtok for seilskip, tog og bil begynte å gjøre seg gjeldende, elektriske apparater, telefonen og radioen inntok de tusen hjem.

I hele undersøkelsesperioden var også store deler av det norske inntektsgrunnlaget knyttet til utlandet med skipsfart og hvalfangst som de mest fremtredende næringsveiene. Norsk utvandring, først og fremst til USA men også til andre deler av verden (som Sør-Afrika), er også et sentralt trekk for deler av perioden. Helt fram til 1930 finner vi notiser i avisene om skip som har ankommet New York, etterfulgt av et knapt, men megetsigende "Alt vel".

Tidsrommet omfatter ikke minst overgangen fra unionen med Sverige, da Norge sto uten selvstendig utenrikspolitikk, til konsolideringen av den uavhengige norske nasjonen som et eget land i verden. I 1905 reiste utenriksminister Jørgen Løvland spørsmålet om Norge var best tjent med ikke å ha noen utenrikspolitikk i det hele tatt, og norske politikere prioriterte internasjonal handel og voldgiftssaker framfor en aktiv og tydelig sikkerhetspolitikk. Likevel er det ingen tvil om at avisene interesserte seg for en mangslungen verden. I 1910 og 1920 var utenriksstoffet et av avisenes fremste markedsføringstiltak overfor publikum, en prioritering som ble uttrykt med ikke så rent lite stolthet. Norges eldste avis, Norske (Christiania) Intelligenssedler, senere opptatt i Tidens Tegn, brukte for eksempel flere spalter på denne egenannonsen i 1910:

Vore daglige udenlandske specialtelegrammer vil bli utvidet, med faste telegrafkorrespondenter i Kjøbenhavn, Hamburg, Berlin, London, Paris, Petersburg og New York. (Norske Intelligenssedler 4. januar 1910)

Intelligenssedlene var en hovedstadsavis og et tydelig talerør for Norges eldste parti, Venstre. Som sådan profilerte avisen seg med korrespondenter rundt om i det ganske land, men i tillegg var det en bevisst og selvfølgelig målsetting for avisen at "vore abonnenter hver morgen også kunne læse om alle viktige begivenheder i hele den civiliserte verden paa samme tid, som begivenhederne blir bekjent i de store verdensbyer." (ibid)

Konkurrenten Morgenbladet, den største hovedstadsavisen i denne perioden og organ for Venstres politisk motstykke, partiet Høyre, var ikke snauere. I januar 1920 brukte de store deler av førstesiden på å reklamere for seg selv, og hovedbudskapet var at utenriksdekningen nå skulle bli enda bedre:

Et paalideligt, velunderrettet, inholdsrigt dagblad er husets bedste ven. Morgenbladet har bedre og utførligere utenlandske telegramer end noget andet norsk blad. Gjennem daglige telegramer og ukentlige breve fra avdelingskontorer i London, Paris, New York, Berlin og Rom holder Morgenbladet sine læsere underrettet om hele verdens politiske og økonomiske liv. Faste korrespondenter i Rotterdam, Wien og Helsingfors samt i Sverige og Danmark bringer besked om enhver aktuell begivenhet av interesse. Morgenbladet har sikret sig rettet for Norge til Central News Bureauets telegramer. En medarbeider er sendt til Wien for at studere hungersnøden i Østerrike og midlerne til dens bekjæmpelse. En anden medarbeider er paa vei til Peru for at bringe skildringer fra dette interessante men lidt kjendte land, samt undersøke mulighetene for skandinavisk eksport på Sydamerikas vestkyst. (Morgenbladet, 5. januar 1920)

Norske aviser var flittige brukere av internasjonale nyhetsbyråer, men ikke nok med det: de hadde egne korrespondenter i en rekke land. Å hevde at verden lå for Norges føtter etter unionsoppløsningen er nok å overdrive, men det er åpenbart at å orientere seg om internasjonale spørsmål, så vel politiske som økonomiske, var viktige for Norge.

Hvilken verden?

Denne studien er kalt *fortellinger* om verden, inspirert av Benedict Andersons bok *Forestilte fellesskap* fra 1983. Anderson er nok mest kjent for sin tese om hvordan avisene og informasjonsteknologien bidro til å etablere moderne politiske fellesskap – ikke minst nasjonalstater – gjennom måten de var med på å binde sammen og gi felles referanser til mennesker som aldri noen sinne vil møte hverandre ansikt til ansikt. Dette kaller han et forestilt fellesskap. Men også forbindelsen mellom de nyhetene som avisene til enhver tid presenterer er forestilt, mener han:

Datoen på toppen av avisen er avisens viktigste emblem. Den angir den essensielle forbindelsen mellom hendelsene, samtidig som den måler den stadig fremskridende tomme, homogene tiden. Innenfor denne tiden har "verden" dreiet seg jevnt fremover. Vi kan illustrere det slik: Dersom Mali etter to dager med reportasjer om hungersnøden skulle forsvinne fra sidene i The New York Times, og ikke bli nevnt på flere måneder, ville ikke leserne for et øyeblikk ha forestilt seg at Mali hadde forsvunnet eller at alle innbyggerne hadde sultet i hjel. Den romanaktige formen en avis har, forsikrer dem om at et eller annet sted der ute beveger "karakteren" Mali seg rolig fremover, mens den venter på sin neste gjeninntreden i fortellingen. (Anderson 1996:44)

Anderson bruker den moderne roman som metafor for moderne aviser og kaller dem et "gjennomgripende fiktivt kulturelt produkt", fordi avissidenes sammenstilling av store

og små nyheter og notiser tilsynelatende ikke har noen annen overgripende fellesnevner enn et sammenfall i tid.

Vi kan tilføye at også sammenfallet ofte er fiktivt. Nyheter, ikke minst hendelser som skjer i vanskelig tilgjengelige områder, kan bruke tid på å nå nyhetsredaksjonene. Gamle hendelser kan aktualiseres og bli nyheter ved å settes inn i nye rammer, eller ved at tilleggsinformasjon dukker opp. Det nye ved en nyhet er derfor ikke at noe skjer, men at noen får vite om det. Den formen for fortelling avisenes sammenstilling representerer har dessuten sine hoved- og biaktører som strukturerer graden av aktualitet, plassering på avissiden og nyhetens "levetid". Disse karaktertegningene er ikke tilfeldige, men bygger opp under mer eller mindre forutbestemte roller i den fortellingen avisnyhetene formidler.

Materialet i denne undersøkelsen viser at disse rollene ikke er statiske, men at vi trenger et avstandsperspektiv for å se når rolletegningen endrer seg. En av gevinstene ved en historisk studie er nettopp at den gir oss anledning til å se endringer over tid. For eksempel viser både det kvantitative og det kvalitative materialet i denne studien Tysklands vekst og fall fra krigersk stormakt og kulturelt foregangsland til politisk kaos og frustrasjon etter tapet av første verdenskrig. Et annet eksempel er hvordan USA først gjør sitt inntog i spaltene som et slags avlastningsland, i stor grad portrettert gjennom norske utvandrerøyne. Over tid vokser imidlertid USA i internasjonal tyngde og betydning på det politiske og økonomiske området.

På samme måte som Anderson understreker at *forestilte* fellesskap ikke må forveksles med *innbilte* fellesskap, er det å omtale avisen som en form for fiksjon en observasjon på to nivåer. For det første viser det rett og slett til at avisartikkelen, forstått som en representasjon av virkeligheten, er en særegen form for kulturell abstraksjon som produseres etter gitte fortellingskonvensjoner som endrer seg over tid. Som vi skal se kan det være svært vanskelig å sammenlikne disse konvensjonene.

For det andre kan avisen som helhet – altså *både* form og innhold – leses som et semiotisk tegn innenfor en større diskursiv sammenheng, i dette tilfelle norsk modernitetshistorie. Pressen skriver ikke bare om sin samtid, den *er* sin samtid. Sideantall, stoffvalg, redaksjonell sammensetning, leserkrets, bruksområde og markedsandeler er resultat av et samspill mellom teknologiske, politiske, sosiale og økonomiske realiteter. Avisene er altså ikke bare informasjonskontainere, men kalenderblader, tidsmaskiner, institusjoner, organisasjoner, sosiale mikrokosmos, samtidsføljetonger, ritualer og vitner. Avisenes utenlandsdekning er et relativt lite studert område innen presseforskningen, og denne undersøkelsen skrapes bare i overflaten av et digert materiale. Her er det mye mer å hente, og en viktig ambisjon for prosjektet er å vise nettopp det.¹

Valg av aviser, årstall og datoer, definisjoner

De tre avisene som er undersøkt er Norske Intelligenssedler/Christiania Intelligenssedler/Tidens Tegn, Morgenbladet og Lillesands-Grimstad-posten/Lillesandsposten. Alle avisene har eksistert i hele perioden, men Morgenbladet er den eneste avisen som ikke har endret navn. Tanken bak utvalget er at de to

¹ Andre arbeider på området; Eide og Simonsen, "Å se verden fra et annet sted – medier, norskhet og fremmedhet", 2004, Eide og Simonsen, "Fra halvkoloni til "humanitær stormakt" – 100 år med *de andre* i norsk presse", RAM-rapport 2006, Høyer, "Pressen mellom teknologi og samfunn", 1995.

hovedstadsavisene formidler inntrykk fra to av de viktigste politiske motpolene i denne perioden. Norske Intelligentzsedler ble startet i 1763 og er Norges eldste avis. Intelligenssedlene var et uttalt organ for Norges eldste parti, det liberale Venstre, fram til avisen gikk inn i Tidens Tegn i 1920. Morgenbladet (etablert i 1819) regnes som Norges første virkelige dagsavis og var talerør for Norges andre politiske parti, det konservative Høyre. Den tredje store politiske kraften, arbeiderbevegelsen, er ikke med i utvalget. I stedet prioriterte vi en lokalavis, Lillesandsposten. Hensikten var å få et supplement til de to hovedstadsavisene, og Lillesandsposten utmerket seg på grunn av sitt internasjonalt orienterte lokalmiljø. Lillesand var en viktig havn for seil- og dampskip på sørlandskysten, mange mennesker fra regionen utvandret til USA og man kan forvente en interesse for internasjonale impulser.

Årene som er undersøkt er 1880, 1890, 1900, 1910, 1920 og 1930. Unntaket er Lillesandsposten 1890 som ikke eksisterer i noe arkiv, verken hos Nasjonalbiblioteket i Mo i Rana eller hos redaksjonen. Det viste seg at 1894 var det nærmeste året det gikk an å skaffe materiale fra.

Utvalgsprinsippet for undersøkelsen er det syntetiske året. I hvert år er det gjort tolv nedslag, i utgangspunktet første mandag i januar, andre tirsdag i februar, tredje onsdag i mars osv for alle avisene. Det ble umulig å gjennomføre dette fullt ut siden f.eks. Lillesandsposten er ukeavis i 1880, kommer to ganger i uka i 1894, tre ganger i uka i 1900 og to ganger i uka de resterende årene. Morgenbladet utkommer sju dager i uka, med unntak av 1930 da aftenutgaven på lørdager ble omtalt som søndagsavis. Intelligenssedlene utkommer seks dager i uka.

Ulempen med denne formen for utvalg er at vi går glipp av viktige politiske hendelser og aktører, og vi får heller ingen kontinuitet i deknningen av enkeltfenomener. Store hendelser av så vel nasjonal som internasjonal betydning, som den første verdenskrig, er ikke registrert. Dette er ved første øyekastet en mangel ved materialet, men samtidig en fordel. Den første verdenskrig er en hendelse av så stor betydning at den har en form for sentrifugalkraft som overskygger alle andre hendelser. Hensikten med denne studien er snarere å gi et innblikk i *hverdagsdekningen* av verden. På den måten unngår vi også å etterrasjonalisere historien ved å lete etter hendelser ettertiden har fortalt oss var viktige, men som kanskje ikke framsto slik da de utspant seg.

I hver avis er alle journalistiske oppslag gjennomgått, det vil si alt redaksjonen har produsert og som ikke er annonsemateriale. Målsettingen har vært å registrere alle saker som layoutmessig er utformet som et redaksjonelt produkt. I praksis er det nesten bare værmelding og rene kunngjøringer, for eksempel togavganger og annonsering av kirkemøter og basarer, som ikke er vurdert som journalistisk materiale. Sjangerinndelingen av dette stoffet har ikke alltid vært like lett, noe som vil bli behandlet i kapittel 2.

Utenlandsdekningen er sjenerøst definert. Spaltene er praktisk talt støvsugd for alt journalistisk materiale som på en eller annen måte impliserer utlandet. Dette omfatter kulturnyheter, nyheter om nordmenn i utlandet og utlendinger i Norge, samt en rekke andre norsk-utenlandske relasjoner. Det regulære utenriksstoffet er derimot definert som hovedsaklig politiske nyheter fra utlandet der Norge ikke er en aktør. Noen kultursaker er også regnet som utenriks, ut fra en skjønsmessig vurdering av innholdets art og plassering på sidene. En årsak til at utenlandsdekningen defineres så

vidt er praktisk: De eldste avisene har ikke egne utenrikssider/spalter og alle sakene måtte uansett leses for å gjøre det mulig å skille ut utenriksstoffet. En annen årsak er overgripende: Gjennomlesningen viste at en snever definisjon av utenriksstoffet ikke ville besvare rapportens hovedspørsmål: *Hvilken verden ble leserne presentert for?* En nåtidig definisjon av utenriksstoffet yter ikke nødvendigvis tidligere tiders prioriteringer og kategoriseringer rettferdighet og en snever utenriksdefinisjon vil dessuten skygge for mange av de sporene som har mest å fortelle. Mye av det mest overraskende og sånn sett mest signifikante stoffet finner vi i randsonematerialet, som ikke er lett å kategorisere.

Å gå såpass bredt ut har medført et omfattende kvantitativt materiale. Av ressurshensyn har det ikke vært mulig å underlegge hele materialet en grundig kvantitativ undersøkelse. Den kvantitative analysen begrenser seg derfor til halvparten av avisene som har vært gjennomgått. Av totalt 73 78 artikler er 3108 definert som utenlandsdekning, og av disse igjen er 1866 definert som utenriks saker. Dette utvalget dekker tre måneder om våren og tre om høsten, nemlig januar, februar, mars, oktober, november og desember. Alle avisene i utvalget er imidlertid lest og brukt som utgangspunkt for den kvalitative vurderingen.

Historisk komparasjon: Et tidsspørsmål.

"Nyhetene er historiens sekundvisere", skriver Johansen og legger til at man får lite ut av å stirre på timeviseren: "Timeviseren står alltid helt stille. Men plutselig blir vi oppmerksom på *at den har flyttet seg.*" (Johansen 1997:93).

Empirien i denne undersøkelsen viser med all tydelighet hvordan timeviseren også tikker, ikke bare for verdenshistoriens hjul men også for avisene som fenomen. Dette må nødvendigvis få konsekvenser for det å skulle gjennomføre en komparativ undersøkelse. Faghistorikere understreker avisens rolle som en viktig kildekategori i historiefaget. For å sitere Tjelmeland:

Avisene har tatt tidas puls, dei representerer det samtidige samfunnet, i avisene finn ein førstehands- eller i alle høve andrehands observasjonar over eit breitt felt – og på felt som det ikkje elles er lett å finna kjelder. (Tjelmeland, 2004:114)

Avisen som samtidsobservatør viser til det som kalles *beretningsaspekter* ved en kilde. I så måte henter avisen informasjon både fra skriftlig materiale og muntlige kilder. Også spørsmål knyttet til sjanger, altså hvilken form redaktøren velger å gi stoffet, hører hjemme under beretningsnivået.

Avisene som *levning* sier imidlertid også noe utover det umiddelbare budskapet. Her nærmer vi oss kildens egen opphavssituasjon, for eksempel vilkårene for avisproduksjonen i en gitt periode eller det miljøet avisen er en del av. Til avisen som levning kan vi stille spørsmål om dens politiske og holdningsmessige ståsted og vi kan se på hvordan den speiler mer allmenne holdninger i samfunnet. Avisen som levning forteller oss noe om avisen *som offentlighet*.

Tjelmeland understreker dessuten at vi ikke skal glemme avisen som *virkelighetsprodusent*. På det politiske feltet er avisen ikke bare opinionsspeiler, den er også opinionsdanner. I tillegg kan pressens søkelys bidra til å endre den virkeligheten den dekker. Pressen konstruerer rammer som politikere handler innenfor, og

Tjelmeland viser blant annet til hvordan avisdekningen av drukkingsulykker i Nord-Norge mot slutten av forrige århundre bidro til å bringe ulykkene nær et langt bredere publikum enn de som var direkte berørt. Dramatiske hendelser ble en del av *en felles nåtid* – de ble nasjonale og et anliggende som berørte "alle". Dermed ble de også noe det var vesentlig for politikerne å gjøre noe med.

Den fjerde pressehistoriske kildekategorien Tjelmeland nevner er avisen som kilde til seg selv som *mediefenomen*. I denne sammenheng viser dette til hvordan nyheter ikke bare er noe som er der ute i virkeligheten et sted og som passivt rapporteres av redaksjonene. Nyheter er noe som skapes.

Tidsforløpet mellom tidspunktet en artikkel sto på trykk og når den leses, gir i tillegg en særegen form for erkjennelse. Den verden leserne blir presentert for i 1880 er ikke den samme som de møter i 1930, selv om de viktigste "rolleinnhaverne" kanskje er de samme. Leserne og redaksjonene/journalistene er selvfølgelig heller ikke de samme, ei heller den virkeligheten de beskriver. Derfor er det viktig å ha klart for seg at et historisk materiale av denne typen ikke kan sammenliknes på et normativt nivå (f.eks om utenlandsdekningen var *bedre* før). Å måle de ulike årgangene opp mot hverandre gir bare mening innenfor gitte og temmelig begrensede rammer. Den kvantitative delen av undersøkelsen kan antyde tendenser i materialet som må undersøkes kvalitativt for at vi skal vite mer om dem. Samtidig lider den kvalitative undersøkelsen ved at den skvises mellom flere tidsdimensjoner som samlet åpner for et vell av feilkilder. Når en leser i 2006 stiller spørsmål til tekstene er det ikke bare fordi de representerer fortiden, men også fordi de eksisterer her og nå. Som Ricoeur sier er dokumenter (avistekstene) fysiske *spor* etter noe og som sådan er de "restene av fortiden, slik vi taler om restene av et måltid, om en helgens relikvier eller om et historisk monuments ruiner." Sporene, sier Ricoeur,

... er rester i den grad de fremdeles finnes, mens sporets fortidige kontekst – folk, institusjoner, handlinger, lidenskaper – ikke lenger er... På et annet [...] nivå eksisterer sporet bare for den som kan behandle merket som nærværende tegn på en fraværende ting, eller bedre, som nærværende levning etter noe som ikke lenger eksisterer. Dermed blir sporet en tilstedeværende ting som står for en fraværende fortid. Og det er hele sporets gåte. Det som gjør det gåtefullt, er overlappingen mellom et kausalitetsforhold og et betydningsforhold. Å følge et spor, å følge det bakover, er i praksis å slå sammen dets to sider og å konstituere det som tegn-effekt. De tidsmessige konsekvenser er her betraktelige; å følge et spor er å stå for en formidling mellom det forsvundnes ikke lenger og merkets fremdeles. På grunnlag av dette kan vi si at fortiden ikke bare er det forgangne i negativ forstand, men det som har vært, og som derigjennom er bevart i nåtiden. " (Ricoeur & Ystad, 1999:169)

Å følge et spor av denne typen er derfor en måte å forsøke å forstå en annen tid, samtidig som sporet aldri fullt ut kan begripes uavhengig av sin samtid. Spørsmålene til sporet – avistekstene – er imidlertid formulert i min egen tid og gir ikke mening uavhengig av den. Vi kan derfor ikke forvente at gamle avistekster alene skal gi oss svar på spørsmål av typen hvorfor utenlandsdekningen har mindre omfang og er mindre variert i dag enn i 1890. Sporet som tegn overskrider imidlertid tiden gjennom kunnskap om fysiske og ideologiske/diskursive produksjonsforhold. Bare slik kan gamle avistekster gi våre dagers avisproduksjon en analytisk holdbar genealogi på ulike dagsaktuelle diskursive områder.

2. Hvordan skrev avisene om utlandet?

Både den bredt definerte utenlandsdekningen og det mer snevert definerte utenriksstoffet var betydelig i hele undersøkelsesperioden (se tabell 1 og 2). Tendensen viser en svakt nedadgående kurve, fra 53 prosent i 1880 til 32 prosent i 1930 for utenlandsdekningen. Andelen utenriksstoff i 1880 var 30 prosent og 15 prosent i 1930.² Unntaket er 1920 der dekningen får et lite oppsving, en følge av etterspillet etter den første verdenskrig.

Den generelle nedgangen kan skyldes flere forhold: Norge blir uavhengig av Sverige i 1905 og mye energi blir konsentrert rundt å konsolidere den unge staten. Den teknologiske utviklingen gjør det enklere for avisene å prioritere dekningen av nasjonale og lokale forhold. Redaksjonene får større ressurser å rutte med og avisenes sideantall stiger. Kanskje oppfattet avisene seg som mindre avhengig av det relativt billige utenriksstoffet som telegrafbyråene formidlet. En annen faktor er at publikum endrer seg. Avisene blir mindre eliteorientert og flere sosiale grupper skal tilfredsstilles. Dermed må avisene bli mer tilgjengelige og vi kan anta at avisene må bruke ressurser på å redigere utenriksstoffet i større grad enn tidligere. Notiser som denne, der innholdet er så knapt og innforstått at det nesten ikke er forståelig, forsvinner gradvis:

"Paris 11te Juni. Ifølge Londonertelegram til Journal des Débats ere Præliminærene til Handelstraktaten mellem England og Frankrige undertegnede." (Christiania Intelligentsedler, 12. juni 1880)

Mye av det tidlige utenlandsstoffet preges av knapt språk og en stor grad av innforståthet. I notisene bruker man gjerne mer eller like mye plass på å beskrive nyhetens vandring over det internasjonale telegrafsystemet som på nyhetens faktiske innhold. Et godt eksempel på det vi kan kalle telegramvandring finner vi i Morgenbladets aftennummer 10. oktober 1900:

"London, 10de Oktober. – Ifølge en Reutermelding fra Newyork telegraferes fra Peking 7de Oktober: Enkekeiserinden er alvorlig syg..."

Kontekstualisering av hendelser, eller bare det å informere om hvor på kloden et eksotisk klingende navn befinner seg, var ikke noe redaksjonene prioriterte. Slik sett beholder nyhetsformidlingen fra utlandet likhetstrekk med de "geografiske bunter" som skipene leverte til redaksjonene på begynnelsen av 1880-tallet.

Siden all informasjon fra fjerne steder var godt stoff, ble pakken åpnet, og innholdet viderebrakt uten nevneverdig redaksjonell bearbeiding – som en variert og, for den moderne leser, temmelig forvirrende blanding av rapporter om ekstraordinære og høyst rutinepregete begivenheter. (Johansen 1995:127)

² En bredere undersøkelse vil kanskje vise en enda kraftigere nedgang. I det lille utvalget denne undersøkelsen bygger på får det for eksempel uforholdsmessig mye utslag at Lillesandspostens julenummer i 1930 har ca. dobbelt så mange utenlandsrelaterte saker enn det vi finner resten av året. At desembernummeret er spesielt utenlandsorientert er imidlertid ikke så rart, i og med at svært mye av stoffet er relatert til norsk utvandring til USA.

Johansen mener at avisene på 1880-tallet begynte å nå et nivå av "stedløshet", et trekk Anderson synes å kreve for at vi skal kunne snakke om den "moderne samtidighet" som ligger til grunn for nasjonalstaten som et forestilt fellesskap. Denne undersøkelsens funn modifierer dette noe. Telegrafbyråene standardiserte journalistpråket, som av kostnadshensyn ble knappere og mer effektivt. Likevel ser vi at nyhetene bevarer et temmelig stedsorientert preg i hele studieperioden. Telegrafene representerte derfor ikke et helt radikalt brudd med tidligere tiders formidling av utenlandsnyheter. I alle fall ikke umiddelbart.

Denne studien viser dessuten store forskjeller på nyhetsbyråenes og korrespondentenes telegrafiske formidling og brev til avisen, enten fra selvoppnevnte korrespondenter som hadde noe på hjertet, eller forfattere eller andre utsendte medarbeidere avisen hadde kontakt med.

Tabell 1. Utenlandsdekningen i prosent av totalt antall artikler, 1880 – 1930.

År	Morgenbladet		Intelligens.		Lillesandp.		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
1880	58	160	59	64	38	58	53	282
1890	56	306	53	244	35	79	51	629
1900	49	356	33	111	37	57	43	524
1910	44	366	33	120	28	60	39	546
1920	49	402	42	205	27	70	43	677
1930	31	176	32	183	35	91	32	450
Totalt	47	1766	40	927	33	415	42	3108

Tabell 2. Utenriksstoffet i prosent av totalt antall artikler, 1880 – 1930.

År	Morgenbladet		Intelligens.		Lillesandp.		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
1880	30	82	43	46	20	30	30	158
1890	34	185	39	177	35	79	33	414
1900	30	216	21	69	26	41	27	326
1910	24	201	24	88	16	35	23	324
1920	33	272	23	111	19	48	27	431
1930	13	73	14	80	23	60	15	213
Totalt	27	1029	25	571	23	293	25	1866

Utover 1900-tallet bearbejdes likevel utenlandsstoffet på en annen måte, og redigeringen krevde ressurser. Slik egenannonsene fra 1910 og 1920 viser var redaksjonene i denne perioden synlig stolte av sin utenrikssatsing. At utenlandsdekningen synker i forhold til andre stoffområder er altså ikke i seg selv et tegn på manglende prioritering. Det er rimelig å anta at utsendte medarbeidere, faste korrespondenter og skribenter var mer ressurskrevende enn å engasjere en person til å klippe telegrafnyheter med saks. Forholdet mellom den totale utenlandsdekningen og antall "rene" utenrikssaker holder seg relativt stabilt i hele perioden. Disse funnene rimer forøvrig godt med Ih lens undersøkelse av Morgenbladets stoffprioritering i 1850, der han fant at utenriksstoffet representerte 64 prosent av totalen.³

Sjanger

Valg av sjanger (presentasjonsform) er et viktig element i avisenes skjulte argumentasjon. En saks plassering i avisen og på siden, dens omfang, valg av typografi, kilder og vinkling er alle sammen virkemidler som påvirker lesningen. Roksvold definerer sjanger som "en formidlingskode der bestemte valg av oppbygning, stil og fortellerteknikk er avstemt etter ulike typer innhold, arbeidsmetode og sosial kontekst. Valga følger bestemte mønstre, slik at resultata har noen fellestrekk en kan kalle typiske." (Roksvold 1997:9).

En komparativ studie av sjangerbruk risikerer imidlertid fort å bli en sammenlikning av epler og pærer. En nyhetsartikkel i 1880 ville for eksempel fort kunne klassifiseres som en notis i 1930, fordi avissjangrene er konvensjonsavhengige og dermed flytende størrelser. De varierer ikke bare over tid, men også fra avis til avis. En utfordring ved å jobbe i et historisk komparativt perspektiv er derfor å finne fram til kategoridefinisjoner som er så gode at de fungerer for hele tidsperioden. Med referanse til Byrman (1995) kan vi si at sjanger er en spesifikk kontrakt med leseren som impliserer så vel prioritering av stoffet som forventninger om hvordan stoffet skal leses og oppfattes. Gjennom å studere sjanger kan man derfor få et glimt av avisen som sosialt system, samt produksjonsprosessen som ligger bak:

Textarna er knutna til nyhetsinnsamlende inom dagstidningen som social institution. Genren nyhet lokaliserar texten till tidningens tid och rum och ger den det allmänna målet att förmedla en aktuell händelse, Det är alltså den sociala prosessen och dess mål som ytterst är genrekonstituerande. (Ledin, 1995:47-48)

Vi kan videre hevde at sjanger både har tidsavhengige og tidsuavhengige trekk som iblant overlapper hverandre. Skjematisk kan de tidsuavhengige trekkene framstilles på følgende måte:

³ Høyer, 1995:186-189.

Tidsuavhengige trekk⁴:

Sjangergruppe	Tidsuavhengig trekk	Underkategorier
Nyhetsartikler	Informerende (nøytral/upersonlig)	Notis, nyhetsmelding, reportasje, bakgrunn
Kommentar	Analyserende (tar stilling/personlig)	Leder, kommentar, bakgrunn, anmeldelse, kåseri/petit, kronikk ⁵
Preg (feature)	Fortellende/skildrende (nøytral/personlig)	Reportasjer, portretter, kåseri/petit

I det følgende er hver avis og hver årgang vurdert individuelt, og det er tatt hensyn til så vel tidsspesifikke som ikke-tidsspesifikke kjennetegn. Som tabell 3 viser er nyhetssjangeren den dominerende, representert ved en overvekt av notiser og nyhetsartikler. Reportasjesjangeren er forsvinnende liten i hele perioden og den lille økningen vi kan registrere i 1900 er ikke tillagt vekt i analysen. Kommentarsjangeren er også liten, men her ser vi en gradvis økning som kan være signifikant fordi det sammenfaller med andre former for profesjonalisering og økende sjangerbevissthet i undersøkelsesperioden. Avisenes litterære innslag består i hovedsak av føljetonger og kortnoveller. Mengden holder seg relativt konstant, selv om presentasjonsformen endrer seg betraktelig.

Tabell 3. Sjangerfordeling i prosent av totalt antall utenlandsartikler, 1880 - 1930.

	1880		1890		1900		1910		1920		1930		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Nyhet	50	140	49	308	59	309	60	330	50	341	57	256	54	1684
Notis	44	124	43	270	27	141	28	155	38	259	32	142	35	1091
Reportasje	2	6	1	9	4	20	2	9	1	7	1	3	2	54
Kommentar	2	5	5	28	6	32	6	30	7	47	7	33	6	175
Litterær	3	7	2	14	4	22	4	22	3	23	4	16	3	104
Totalt	101	282	100	629	100	524	100	546	99	677	101	450	100	3108

⁴ Denne framstillingen ble først utarbeidet til prosjektet "Norge fra 'halvkoloni' til 'humanitær stormakt' – 100 år med *de andre* i norsk presse", Elisabeth Eide og Anne Hege Simonsen, RAM-rapport 2004.

⁵ Kronikken er innsendt materiale. Vi har likevel valgt å registrere kronikker som redaksjonelt stoff, fordi valg av kronikkør og ikke minst hvilke tema som får kronikkplass gjerne er redaksjonelt bestemt.

Tabell 4. Sjangerfordeling i prosent av antall utenrikssaker, 1880 - 1930.

	1880		1890		1900		1910		1920		1930		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Nyhet	67	106	61	251	75	244	72	234	60	259	70	149	67	1243
Notis	29	46	34	142	17	55	21	69	34	147	24	51	27	510
Reportasje	3	4	1	5	3	9	1	4	1	4	1	1	1	27
Kommentar	1	2	4	16	6	18	5	17	5	21	6	12	5	86
Totalt	100	158	100	414	101	326	99	324	100	431	100	213	100	1866

Nyheter

Nyhettssjangeren kan deles inn i underkategoriene nyhetsartikkel, notis, reportasje og bakgrunn. I denne undersøkelsen er notisen og nyhetsartikkelen de mest relevante kategoriene. De få reportasjene som finnes i materialet har stort sett et element av personlig fortelling, selv om de kan bygge på både andre- og tredjehåndskilder. Selv når de tematisk nærmer seg nyhetssjangeren er de skilt ut av formmessige årsaker. Når det gjelder bakgrunnsstoffet er det ikke alltid like lett å skille en bakgrunnsartikkel fra en analyse, ikke minst fordi flere av de tidlige artiklene (særlig i årgangene 1880 og 1890) gjerne starter deskriptivt og nøytralt, men glir over i analyse mot slutten. Et eksempel er en nyhetssak Intelligenssedlene trykket i januar 1880, om politiske opptøyer i Madrid. Etter en beskrivelse av hendelsesforløpet avrundes artikkelen med en redaksjonell kommentar som lyder: "Disse sørgelige Forhold ville dog sikkert ialfald have den gode Følge, at alle sande Patrioter ville samle sig om Kongen og den kongelige Familie...". I slike tilfeller er artikkelen forsøkt klassifisert etter det vi kan anta er hovedintensjonen ved artikkelen. Hvis analysen først og fremst er et supplement er artikkelen klassifisert som nyhet.

Å skille mellom nyheter og notiser har likevel vært det aller vanskeligste. Hensikten med å etablere et slikt skille var for å se om utenlandsstoffet endret "verdi" gjennom layoutmessig skjult argumentasjon. "I notiserna får man reda på vad som är andra rangens nyheter en speciell dag", skriver Byrman (1995:135). Hun mener notisen har en form som gjør at den leses, men at ingen forventer analyse i en notis – gitt dens korte lengde og snau form. Notisen gir lite informasjon og vekker derfor ofte flere spørsmål enn svar – i alle fall om man som leser er interessert i emnet som behandles. Notisen oppfattes på en slik måte at leseren selv må fylle ut den informasjonen som mangler, og dermed påkalle sitt eksisterende verdensbilde. Vi kan dermed si at notisen også bekrefter rådende maktforhold.

Alle er enige om at en notis er kort, men hva betyr det? En svensk definisjon foreslår 5-30 avislinjer, men oppgir ikke avislinjenes bredde. En annen sier at notisen skal være litt lengre enn en ingress, men maksimalt 40 ord. En tredje definisjon nøyer seg med å fastslå at notisen skal gi leseren svar på hva, hvem, når og hvor. Byrman krever at notisen er "korta texter, utan bilder, och deras innehåll har i någon mening bedömts som en nyhet." I tillegg kommer krav om tittel og ikke byline.

Byrman kaller notisenes verden for "et samfunn i miniatyr" og hevder at man i avisnotisene "favoriserar avvikelser från en rationell, tillåten och känd vardaglighet"

(1995:139). Samtidig hevder hun at notisen reproduserer maktforholdene i samfunnet for øvrig – menn omtales mer enn kvinner, rike mer enn fattige osv. Når fattige, kvinner, barn, gamle, innvandrere omtales er det som regel som avvikere; gjennom vold, kriminalitet, død el.l.

Nyhetsartikkelen er lengre enn notisen og har som regel åpne kildehenvisninger. Både notiser og nyhetsartikler kan stamme fra nyhetsbyråer, men nyhetsartiklene vil oftere være merket av selvstendig redaksjonell bearbeiding i den enkelte avisen.

I dag vil en nyhetsartikkel, i motsetning til notisen, ha både tittel og ingress, og være på mer enn en spalte. Den er også oftere utstyrt med bilde.

Denne undersøkelsen måler ikke spalte-meter og teller ikke setninger for å skille mellom notiser og nyhetsartikler. I stedet er notisens karakter som *annenrangs nyhetsartikkel* – usignert og uten ingress – vektlagt. Notisen må imidlertid fungere som en selvstendig sak, gjerne med egne kildehenvisninger, slik at den ikke skal kunne forveksles med en undersak.

Notisene i 1880 var gjerne bare på en linje eller to, som disse to eksemplene fra Morgenbladet:

Notis 1:

Newyork den 12te Oktober. (Fragttelegram fra Austin, Baldwin & Co.): Tilbyd os forward tonage for Korn fra Newyork. (Morgenbladet 13. oktober 1880)

Notis 2:

Arensburg, S.ds. Prim, Goversen, Riga-Dover med Trælast er strandet paa den herværende Kyst ved Swarfverort og Vrag. (Morgenbladet 13. oktober 1880)

I de første årgangene er svært mye av det handelsrelaterte stoffet i notisform. Kjeder av notiser på en linje, om last, skip som er strandet osv er som regel definert som én notis dersom de layoutmessig er satt for eksempel som en oppramsende liste. Dette kunne vært gjort annerledes og ville i så fall ha betydd en signifikant økning av så vel utenlandsdekningens som notisenes totale andel av stoffet.

I 1930 er layoutgrepet som ulike skrifttyper og andre måter å markere stoffprioritering på langt tydeligere. Vi finner fortsatt helt korte notiser (se notis 3), men sjangeren er langt mer variert lengdemessig og inneholder ofte mer informasjon, slik notis 4 viser:

Notis 3:

"Bergensfjord" kom til New York kl 5 idagmorges. Alt vel.
(Morgenbladet 20. november 1930)

Notis 4:

De første appelsiner

Igaar kom aarets første appelsinsending fra Malaga med spanskelinjens "San Miguel", i alt 300 kasser med 300 appelsiner i hver. Det gir 90.000 av den gode frukt og det er jo allerede en pen begyndelse. (Morgenbladet, 20. november 1930)

Kommentar

Kommentarsjangeren er relativt vidt definert. Redaksjonelle ledere og politiske analyser, anmeldelser av bøker, konserter, filmer m.v. er regnet inn her. Kategorien omfatter også i spesielle tilfeller innsendt stoff som kronikker, dikt ol. der dette framstår som integrert i det redaksjonelle stoffet.

Reportasje

Reportasje kan defineres med utgangspunkt i metode (å være på stedet, observere, skildre, få tak i det særegne ved et miljø/en person osv.), men den kan også avgrenses med utgangspunkt i presentasjonsform (kan ikke kuttet bakfra, fortellende stil, dramatisk komposisjon, større språklig kreativitet enn det som er vanlig i nyhetssjangeren). I tillegg finnes det innholdskriterier knyttet til reportasjen som legger vekt på at sjangeren skal være bærer av humanitet, se det store i det lille, bedrive folkeopplysning m.v. (se f.eks. Bech-Karlsen, 2000). Denne undersøkelsen forholder seg til de to første kriteriene; reporteren må rapportere fra stedet og teksten må ha fortellende/skildrende elementer. Morgenbladets skildring av jordskjelvet i den kroatisk byen Agram i 1880 er et godt eksempel:

Staden ser ut som efter et heftig Bombardement. I de ellers saa nettede og renlige Gader støder man ved hvert Skridt paa Grushobe. Det er fuldstændig sandt, at der ikke findes et eneste Hus, som ikke bærer tydelige Spor af Ødeleggelsen... (Morgenbladet, 18. november 1880)

Det finnes en del grensetilfeller, spesielt i de tidlige årgangene. Noen saker er definert som reportasjer fordi det skildrende elementet er sterkt, selv om sakene åpenbart bygger på andre- og tredjehåndskilder. Lange personintervjuer/portretter forekommer nesten ikke, men de få som finnes er også klassifisert som reportasje dersom de sprenger rammene til det rene saksintervjuet.

I materialet finnes det i tillegg saker som ligger i grenselandet mellom den oppsøkende reporteren og den reflekterende kommentatoren, noe denne engasjerte beskrivelsen av flom i Paris i 1910 viser:

Hva bryder Folk sig vel mere om Ministerkriser eller stormfulde debatter i Deputerkammeret? Hvor kan vel selv den dristigste Flyver tænke, at man er optat av hans Rekorder? Seinen stiger! La Seine monte!" (Morgenbladet, 17. november 1910)

Reisebrev er et annet eksempel på et slikt grensetilfelle fordi det kan være vanskelig å skille mellom innsendt stoff fra ivrige skribenter i utlandet (for eksempel norske utvandrere) og innsendt stoff som kan være bestilt fra redaktøren som en forløper for korrespondenten.

Et eksempel på en slik sak er hentet fra Morgenbladet 10. februar 1920, kalt "Det isolerte Rom". Reportasjen/reisebrevet er skrevet av Dagmar Engelhart, en av de svært få kvinnene som har signerte artikler. Teksten beskriver et streikerammet Roma, uten post, telegraf, telefon. En jernbanestreik er under oppseiling og renovasjonsarbeiderne har streiket en uke. I tillegg dukker det opp små lokalstreiker, f.eks. slutter bøndene å komme med forsyninger til byen. Årsaken til alle streikene behandles ikke av artikkelforfatteren, bare hvordan det føles å leve midt oppi dem. I tråd med hva som var vanlig for sjangeren i hele perioden, kviet imidlertid ikke

skribenten seg for å generalisere over de streikenes karakter som folk: "Det bedste, en italiener vet, er at "fare il comodo suo", det vil si, at gjøre akkurat som det passer ham, og det skal Gud vite, at de gjør nu." (Morgenbladet 10. februar 1920)

Litterære innslag

Føljetonger og kortnoveller finner vi i nesten alle avisene og årgangene og en overveiende majoritet er hentet fra et utenlandsk miljø, ofte fransk og britisk overklasse. De første årene er det gjerne snakk om utklippsføljetonger som er satt på de bakerste sidene, ofte uten at forfatternavn og tittel er angitt annet enn den dagen føljetongen starter. Etter hvert blir kortnovellen et vanligere innslag. Tematisk spenner de litterære innslagene over en stor bredde, fra Dickens og de Maupassant til enkel krim eller korte meningstunge fortellinger med et moralsk innhold (spesielt i Lillesandsposten). De litterære innslagene er regnet som en del av det generelle utenlandsstoffet, men de er ikke analysert med hensyn til innhold eller geografisk plassering, fordi det har vist seg umulig å identifisere alle.

Kilder

Den vanligste måten avisene oppgir kildene sine på er ved å angi det geografiske stedet saken kommer fra, samt ved å henvise til andre aviser eller telegrambyråer. I de tilfellene der redaksjonene har egne korrespondenter blir dette angitt når disse skriver reportasjer og analyser, men ikke konsekvent når det gjelder nyheter og notiser.

I hele perioden oppgir avisene svært sjelden personer som kilder, med unntak av boerkrigen i 1900 da de britiske generalene sendte ut personlige telegrammer om troppeforflytninger og stillinger. Sitatet/intervjuet brukes ikke regelmessig før 1930, og selv da bare i liten grad. Dette gir avisene en allvitende og autoritær karakter, sammenliknet med dagens presse.

Innholdsdefinisjoner:

Den kvantitative analysen omfatter også en grov innholdsanalyse som først og fremst danner bakteppe for den kvalitative delen av denne rapporten. Innholdsanalysen tar for seg den tematiske fordelingen av stoffet, samt den geografiske fordelingen. Innholdsanalysen deler stoffet inn i følgende tematiske kategorier:

- **Politikk** – definert som alt som omhandler politiske beslutninger. Dette innbefatter krig, konflikt, budsjettbehandlinger osv. Også meldinger om den svenske-norske kongen og hans families bevegelser og beslutninger er definert som politikk, selv når kongen kanskje ikke gjør annet enn å kjøre tog i Norge. Denne vurderingen bygger på at kongen før 1905 var en meget viktig politisk aktør, og at selv tilsynelatende banale gjøremål hadde en politisk slagside.
- **Handel** – definert som alt som omhandler økonomiske transaksjoner. Den største underkategorien her er nok sjøfart og forhold som knytter seg til transaksjoner til havs. Økonomiske saker som ikke diskuterer politiske beslutningsprosesser (som budsjettforhandlinger) er også plassert i denne kategorien, eksempelvis analyser av det britiske sildemarkedet, det spanske tørrfiskmarkedet og det tyske jernmarkedet.

- **Kultur** – definert som alt som omhandler kulturelle uttrykk. Denne kategorien omhandler for det meste det vi tradisjonelt tenker på som kulturstoffet i en avis – omtaler og anmeldelser av bøker, teater, musikk og film. I tillegg er reportasjer og refleksjoner som fokuserer på kultur i mer sosialantropologisk forstand også inkludert, samt enkelte saker om religion og læring der hovedfokuset ikke er knyttet til politiske beslutningsprosesser.
- **Ulykke** – definert som både natur- og menneskeskapte ulykker og katastrofer der mennesker rammes. Svært mye av dette stoffet er knyttet til arbeidslivet – først og fremst sjøfart, men også gruver o.l. Flom, skogbranner, storm og jordskjelv er også plassert i denne kategorien.
- **Teknologi** – definert som vitenskaplige framskritt som vekker medienes oppmerksomhet. Den største underkategorien er teknologiske oppfinnelser som gyroskop, rullefortau og ikke minst alt som knytter seg til flygning, men også medisinske framskritt o.l. er gruppert her.
- **Krim** – definert som forbrytelser som ikke er omtalt som politiske (for eksempel kuppforsøk, politiske attentater o.l.). Krimstoffet omhandler mord, tyveri, ildspåsettelse, svindel osv.
- **Annet** – definert som alt stoff som ikke faller inn under de andre kategoriene. Sport og kuriosa er de største underkategoriene her.

Fordelingen av dette stoffet viser at politikk gjennomgående er den største tematiske kategorien, med handel på andre plass og kultur på tredje. Dette gjelder for alle avisene i alle årgangene. 1920 skiller seg likevel ut med over 50 prosent politisk stoff, noe som henger sammen med at utvalget dekker store deler av de internasjonale sikkerhetspolitiske diskusjonene om Tysklands skjebne etter den første verdenskrig. Interessen for ny teknologi er særlig sterk i 1910, noe som først og fremst skyldes en sterk fascinasjon for flygning. Ulykkestoffet går i bølger, med 1880, 1910 og 1930 som toppunkter (se tabell 5).

Tabell 5. Tematisk fordeling i prosent av antall utenlandsartikler, 1880 - 1930.

	1880		1890		1900		1910		1920		1930		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Politikk	38	108	41	255	48	253	32	176	51	343	26	117	40	1252
Handel	29	83	21	131	16	85	15	82	20	132	24	108	20	621
Kultur	12	34	12	74	15	77	15	82	11	72	18	79	13	418
Teknologi	1	2	2	13	3	16	8	44	3	21	4	17	4	113
Ulykke	10	29	6	38	5	25	8	42	3	23	8	36	6	193
Krim	1	4	5	30	3	15	5	29	2	15	3	15	4	108
Div	8	22	14	88	10	53	17	91	11	71	17	78	13	403
Totalt	99	282	102	629	100	524	100	546	101	677	100	450	100	3108

Noen god forklaring på disse svingningene er det ikke lett å lese ut av materialet. Krimstoffet utgjør ingen stor andel av materialet, den mest "kriminelle" årgangen er 1910 med 5 prosent. At denne årgangen topper skyldes mest sannsynlig en tilfeldighet, nemlig at saken mot den svenske ingeniøren Martin Ekenberg får omtale flere ganger både i Morgenbladet og Intelligenssedlene, blant annet fordi han dør i britisk fangenskap før saken mot ham kommer opp.⁶

Geografisk område

Hvilke land som befinner seg i pressens fokus varierer over tid. Den kvantitative oversikten favner ikke alle land som er nevnt i materialet, men de landene som får mest oppmerksomhet over hele perioden. Unntakene er krigene i Kina og ikke minst Sør-Afrika som i 1900 står for brorparten av det politiske stoffet, men som ellers i utvalget knapt nevnes. Bortsett fra i 1900 inngår Kina og Sør-Afrika i kategorien "verden utenfor vesten", som rommer alle land i Asia, Afrika, Midtøsten og Latin- og Sør-Amerika samt Oseania. Australia er ikke med her, fordi landet er regnet som en integrert del av det britiske imperium og som sådan en del av vesten. Siden mange artikler nevner flere enn et land, og mange land ikke er telt går ikke totalsummen i tabellen opp i 100.

Tabell 6. Fordeling av de viktigste landene i prosent av antall utenlandsartikler, 1880 - 1930.⁷

	1880		1890		1900		1910		1920		1930		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Storbritannia	11	30	13	84	16	83	16	85	12	78	11	48	13	408
Frankrike	16	46	10	62	8	41	10	52	7	48	7	31	9	280
Tyskland	8	23	16	100	10	52	10	54	16	106	9	40	12	375
USA	9	25	6	39	4	20	11	60	9	63	16	73	9	280
Russland	6	16	7	43	3	18	5	26	8	54	5	21	6	178
Sverige	11	30	10	60	14	75	11	58	8	51	9	42	10	316
Danmark	5	14	4	27	8	44	11	62	9	62	8	36	8	245
Verden utenfor vesten	5	14	5	33	5	24	4	21	6	37	6	25	5	154
Kina					7	38							1	38
Sør-Afrika					18	93							3	93
Totalt	71	198	71	448	93	488	78	418	75	499	71	316	76	2367

⁶ Ekenberg regnes som Sveriges første terrorist, etter at han i 1904 sto bak den første brevbomben. Bomben eksploderte i hendene på direktør Karl Fredrik Lundin som Ekenberg kranglet med om tørrmelkproduksjon. Se for eksempel intervju med den svenske terrorksperten Björn Kumm i Aftenposten, 20 august 2005.

⁷ Denne tabellen teller bare utvalgte deler av materialet og totalsummen går derfor ikke opp i hundre. Se definisjon under "Geografisk område".

Slik tabellen viser er det Storbritannia som er nevnt flest ganger totalt, med Tyskland på andre plass og Sverige på tredje. Årgangene varierer imidlertid betraktelig seg imellom. I 1880 er Frankrike oftest nevnt, mens Tyskland overtar tronen i 1890. I 1900 topper Sør-Afrika listen, til og med framfor Storbritannia som de sørafrikanske boerne lå i krig med. I 1910 er Storbritannia det landet det skrives mest om, mens Tyskland på nytt inntar tetposisjon i 1920, som følge av etterspillet etter første verdenskrig, samt opprør og politiske stridigheter i en rekke tyske delstater. I 1930 er det derimot USA avisene skriver mest om. Dekningen av Russland topper seg ikke overraskende i 1920, kun tre år etter den russiske revolusjon. Forøvrig holder deknningen av Russland seg jevnt på mellom fire og seks prosent. Verden utenfor vesten dekkes jevnt i hele perioden, og nevnes mellom fire og fem prosent av gangene. Når det gjelder våre naboland nevnes Sverige marginalt oftere enn Danmark. Som vi senere skal se utgjør saker relatert til den norsk-svenske unionen en betydelig andel av den svenske deknningen. Etter 1905 dekkes våre to naboland langt mer parallelt.

3. Verden der ute sett gjennom tre norske aviser

Dette kapittelet beskriver en del generelle trekk ved de ulike årgangene, samt mer spesifikke sider ved de ulike avisene.

1880: Ingen prioritering

I 1880 er alle avisene i utvalget trykket i fire siders format, med unntak for Morgenbladet som trykker en A og B utgave alle dager unntatt mandager. A-utgaven er på fire sider og B-utgaven som regel på to. Vi finner ingen tydelig prioritering av stoffet, verken når det gjelder viktighet eller sjanger. Dette stemmer med Roksvolds observasjon om at skjult argumentasjon gjennom layoutmessige grep var lite utbredt før nyhetsavisens epoke, altså først fra ca. 1925 (Roksvold 1997).

Morgenbladet og Lillesandsposten har primært reservert de siste to sidene for annonser og kunngjøringer, mens Intelligenssedlene bruker første-, siste- og deler av side tre til dette formålet. Ofte, men ikke alltid, står de lengste sakene på forsiden. Ofte, men ikke alltid, har utenlandsstoffet en strategisk plassering på forsiden. De aller lengste sakene omhandler stort sett debatter i Stortinget, likningsoversikter ol, men også mange utenlandssaker er av betydelig format. Utenlandsstoffet har ingen fast plassering. Noen ganger brukes samlebetegnelsen "Fra Udlandet" eller "Siste Telegrammer", men rene utenriksartikler kan like gjerne stå under samleoverskriften "Christiania" eller "Lillesand".

Det er stor forskjell på korte og lange saker, og kun de aller korteste er definert som notiser, saker som gjerne ikke er lengre en én til tre linjer. Et unntak fra denne regelen er de relativt tallrike handels- og sjøfartsmeldingene. De er regnet som notiser, også der de tar stor plass på siden.

Tabell 7. Utenlandsdekningen 1880. Sjangerfordeling i prosent av antall utenlandsartikler.

1880	Nyhet		Notis		Reportasje		Kommentar		Litterær		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Morgenbl.	47	75	49	79	1	1	2	3	1	2	100	160
Intelligens.	38	24	45	29	8	5	2	1	8	5	101	64
Lillesandp.	71	41	28	16	0	0	2	1	0	0	101	58
Totalt	50	140	44	124	2	6	2	5	3	7	101	282

Slik tabell 7 og 8 viser er det marginalt flere nyhetsartikler enn notiser i utenlandsdekningen, mens nyhetsartiklene har en langt mer dominerende posisjon når vi ser på utenrikssakene alene.

Tabell 8. Utenriksstoffet 1880. Sjangerfordeling i prosent av antall utenriksartikler.

1880	Nyhet		Notis		Reportasje		Kommentar		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Morgenbl.	70	57	27	22	1	1	2	2	100	82
Intelligens.	46	21	48	22	7	3	0	0	101	46
Lillesandp.	93	28	7	2	0	0	0	0	100	30
Totalt	67	106	30	46	3	4	1	2	101	158

Tabell 9. Hovedtema i prosent av antall utenlandsartikler, 1880.

1880	Morgenbladet		Intelligens		Lillesandp		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Politikk	35	56	59	38	24	14	38	108
Handel	37	59	5	3	36	21	29	83
Kultur	13	21	16	0	5	3	12	34
Teknologi	0	0	0	0	3	2	1	2
Ulykke/Natur	9	14	8	5	17	10	10	29
Krim	1	1	2	1	3	2	1	4
Div	6	9	11	7	10	6	8	22
Totalt	101	160	101	64	98	58	99	282

Tabell 10. De viktigste landene i prosent av antall utenlandsartikler, 1880.⁸

1880	Morgenbladet		Intelligens.		Lillesandp.		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Storbritannia	11	8	5	3	16	9	11	30
Frankrike	15	24	28	18	7	4	16	46
Tyskland	8	3	11	7	5	3	8	23
USA	6	9	3	2	24	14	9	25
Russland	5	8	5	3	9	5	6	16
Sverige	11	18	8	5	12	7	11	30
Danmark	6	10	3	2	3	2	5	14
Verden utenfor vesten	6	9	8	5			5	14
Totalt	39	109	16	45	16	44	71	198

Politiske saker toppet avisenes agenda, med handel som en god nummer to (se tabell 9). Vi finner en anelse flere kultursaker enn ulykker/naturkatastrofer. Frankrike er det landet som omtales oftest (16 prosent), med Storbritannia og Sverige på en delt andreplass (11 prosent). Den høye dekningen av Sverige skyldes først og fremst unionen med Norge og svensk/norske saker utgjør 6 prosent (se tabell 10).

Lillesandsposten 1880

"Lillesands-Posten. Et Ugeblad for Lillesand og Omegn" utkommer én gang i uka, på torsdager. Skrifttypen er gotisk og avisen bruker verken overskrifter eller signalord. Det er stor forskjell på lange og korte artikler. For eksempel trykkes et referat fra et politisk møte (innenriks) over nesten hele forsiden (tre av fire spalter) og dette er del to av en artikkel som ble påbegynt uka før. På side to i samme avis presses det derimot inn hele 15 saker. En annen variant er at førstesiden åpnes med et religiøst dikt eller en signert betraktning rundt et bibelsted, en skattefortegnelse eller et leserinnlegg. Utenlands- og innenlandssaker skilles ikke med layoutmessige grep og så vel nyheter som kuriosa er å finne under overskriften "Lillesand". Den eneste klart utskilte spalten er "Skibsefterretninger" med korte notiser om fraktmarkedet i USA og anmeldte Lillesandsskip i utenlandske havner, samt norske og utenlandske båter på vei inn til havn i Lillesand. Lillesandsposten er den avisen i utvalget med størst innslag av kuriøse nyheter. Disse har layoutmessig samme uttrykk som andre nyheter og er regnet som dette.

⁸ Denne tabellen teller bare utvalgte deler av materialet og totalsummen går derfor ikke opp i hundre. Se definisjon under "Geografisk område".

Intelligenssedlene 1880

"Christiania Intelligenssedler" utkommer alle dager unntatt søn- og helligdager i 1880. Førstesiden består stort sett av kunngjøringer og annonser, noen ganger et fåtall journalistiske saker. De journalistiske artiklene finner vi på side to og deler av side tre, gjerne gruppert under tematiske overskrifter som "Christiania", "Fra Udlandet" og "Telegrammer". Hovedbolkene er layoutmessig skilt fra hverandre med skillestreker, men dette er ikke konsekvent. Vi finner like gjerne utenlandsartikler under overskriften "Christiania". De journalistiske sakene er satt med et uthevet signalord, noen ganger er de første to-tre ordene i saken uthevet. Sakene varierer i lengde fra et par setninger til flere spalter. Normalt er deler av side tre, samt hele side fire forbeholdt annonser i tillegg til avisens utklippsføljetong. Avisen trykker daglig en roman som leseren kan klippe ut, men der verken tittel eller forfatternavn er oppgitt. Det er likevel mulig å slutte seg til at handlingen for det meste er lagt til britisk eller fransk overklassemiljø.

Morgenbladet 1880

Morgenbladet utkommer stort sett med to nummer daglig, bortsett fra mandager. Det journalistiske stoffet er fordelt på de to første sidene, mens de to siste består av annonser og kunngjøringer (NB: Enkelte kunngjøringer har fast plass på første side). Skriften er gotisk og sidene er delt i seks spalter. Vi finner ingen tydelig stoffprioritering. I februar åpner avisen med en bokanmeldelse, en melding til "Foreningen for Søndagens Helligholdelse" og et innsendt brev fra en Rektor Hartmann. I mars er førstesiden nesten utelukkende forbeholdt diskusjoner i Stortinget, mens i april går mesteparten av førstesiden med til et brev fra Amalie Skram som sitter i København og sammenlikner forleggeriet i Danmark og Norge. Utenlandsdekningen tar ofte en stor del av førstesiden, men det er ingen rene utenriksaker på første side. Noen av sakene er skilt fra hverandre med skillestreker, men mange er det ikke. Mye av utenlandsdekningen finner vi noe overraskende under overskriften "Christiania". Noen av sakene er skilt fra hverandre med innrykk og større mellomrom mellom bokstaver og ord, noen med tynne skillestreker. Det er ingen markant forskjell i lengde mellom utenlands/utenriks og innenriksaker, med unntak av notiser om handel og sjøfart som er korte, gjerne kjedete notiser. Samme mønster gjentas i B-utgaven, der det journalistiske stoffet er plassert på første side, mens side to består av annonser og kunngjøringer.

1890: Annonser og handelsnotiser

I 1890 synker utenlandsdekningen marginalt, mens den prosentvis forekomsten av rene utenriksartikler er den aller høyeste (33 prosent). Til og med annonsesidene domineres av utenlandsrelaterte annonser om språkopplæring, dampskipfart på alle hav, men særlig til USA osv. Det annonseres for Congo-Udstillingen i Tivoli Salon i Christiania, Post-og hurtigdampere for Amerikareisende, Bremer-Linien som frakter folk til Argentina, Australien, Brasilien, China, Egypten, Japan, Newyork & Baltimore. Gifte "Landbrugs- og Haandværksfolk" får billigere reiser til Sydamerika, amerikanske epler, franske plommer, druer og salatoljer, tyrkiske svisker, britiske gasskokere, japanske dekorasjonsgjenstander velter utover avissidene. Svenske

[illegible]

27

Morgenbladet, som omfangsmessig er den største avisen, har ikke overraskende de største og mest prominente annonsene. I årene som følger fortsetter avisene å annonsere for varer fra utlandet, der utenlandskheten i seg selv ofte brukes som argument for at varen holder kvalitet. Omfanget synker imidlertid betraktelig. Bare dampskipsannonsene holder stand gjennom hele perioden, først og fremst representert ved Den norske Amerikalinje som fortsatt er i aktivitet ved undersøkelsesperiodens utløp.

Samlet sett skiller 1880 og 1890 seg fra de andre årgangene ved at andelen notiser er relativt høyere enn i de påfølgende årgangene. Dette kan ha en sammenheng med at handels- og sjøfartrelaterte hendelser utgjorde en betydelig andel av materialet og at dette i stor grad ble presentert i notisform.

Tabell 11. Utenlandsdekningen 1890. Sjangerfordeling i prosent av antall utenlandssaker.

1890	Nyhet		Notis		Reportasje		Kommentar		Litterær		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Morgenbl.	54	165	38	115	3	8	5	16	1	2	101	306
Intelligens.	39	96	54	131	1	1	4	10	3	6	101	244
Lillesandp.	60	47	30	24	0	0	3	2	8	6	101	79
Totalt	49	308	43	270	1	9	5	28	2	14	100	629

Tabell 12. Utenriksstoffet 1890. Sjangerfordeling i prosent av antall utenrikssaker.

1890	Nyhet		Notis		Reportasje		Kommentar		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Morgenbl.	69	127	24	45	2	4	5	9	100	185
Intelligens.	52	92	44	78	1	1	3	6	100	177
Lillesandp.	62	32	37	19	0	0	2	1	101	52
Totalt	61	251	34	142	1	5	4	16	100	414

Også i 1890 er politikk den største stoffkategorien, med handel som en klar nummer to og kulturstoffet på tredje plass. Antall kriminalsaker er langt høyere enn i 1880 (6 mot 1 prosent) uten at det kan gi noen åpenbare forklaringer på dette. Ingen enkeltsaker skiller seg spesielt ut og kriminalstoffet synker igjen i 1900. Tyskland er det landet som nevnes hyppigst (i 16 prosent av artiklene) med Storbritannia på andre plass (13 prosent). Frankrike og Sverige deler tredjeplassen (10 prosent), men dekningen av Sverige er som i 1880 nært knyttet til unionen med Norge. 5 prosent av artiklene handler om norsk-svenske forhold, ikke minst kongefamiliens gjøren og laden.

Tabell 13. Hovedtema i prosent av antall utenlandsartikler, 1890.

1890	Morgenbladet		Intelligens.		Lillesandp.		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Politikk	44	134	37	90	39	31	41	255
Handel	25	76	21	52	4	3	21	131
Kultur	9	28	15	37	11	9	12	74
Teknologi	2	5	2	5	4	3	2	13
Ulykke	4	13	9	21	5	4	6	38
Krim	4	13	5	13	5	4	5	30
Div	12	37	11	26	32	25	14	88
Totalt	100	306	100	244	100	79	101	629

Tabell 14. Viktigste land i prosent av antall utenlandsartikler, 1890.⁹

1890	Morgenbladet		Intelligens.		Lillesandp.		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Storbritannia	14	44	13	32	10	8	13	84
Frankrike	11	33	9	23	8	6	10	62
Tyskland	18	55	16	38	9	7	16	100
USA	5	15	6	15	11	9	6	39
Russland	5	15	7	16	15	12	7	43
Sverige	12	37	7	17	8	6	10	60
Danmark	3	9	5	13	6	5	4	27
Verden utenfor vesten	4	12	6	14	8	7	5	33
Totalt	35	220	27	168	10	60	71	448

Lillesandsposten 1890

Lillesandsposten 1890 er ikke bevart i arkivene, faktisk fantes det ikke kopier av avisen i perioden mellom 1887 og 1894. I 1894 utkommer derimot "Lillesand-Posten, Blad for Lillesand og Omegn" to ganger i uka, onsdager og lørdager. Avisen bruker fortsatt gotisk skrift, men har endret karakter layoutmessig, fra tre til seks spalter per side. Artiklene er nå utstyrt med tittel og redaksjonen har begynt å bruke skillestrekk mellom de fleste artiklene. Streken finnes i tykke og tynne versjoner, men det ligger ingen åpenbar logikk til grunn for valget av layoutmessige virkemidler. Avisen

⁹ Denne tabellen teller bare utvalgte deler av materialet og totalsummen går derfor ikke opp i hundre. Se definisjon under "Geografisk område".

eksperimenterer med ulike titteltyper, i blant også undertitler, men det er ikke noe tydelig prioritering i dette heller.

Nedre del av forsiden er i blant avsatt til en kortnovelle som fortsetter inn på side to. Forsiden er også stedet der riktig lange saker presenteres, som stortingsdebatter, eller oppsiktsvekkende kriminalsaker (for eksempel en giftmordsak i Belgia der aktørene beskrives i detalj over nesten tre spalter). I tillegg har også Lillesandsporten begynt med utklippsromaner, men ikke på fast basis slik som de to hovedstadsavisene. Kun når en roman avløser en annen får man informasjon om hvilken bok det er snakk om, men romanen er heller ikke noe fast innslag. Annonser og kunngjøringer finner vi i en spalte på forsiden, ellers er over halvparten av side tre og nesten hele side fire forbeholdt annonser, samt utklippsromanen. Eneste fellesoverskrift er "Telegrammer til "Stiftsavisen" (Gjennem Høidahl Ohmes Telegrambureau)". I denne spalten finner vi for det meste norske notiser, samt en og annen utenlandsk slenger, men spalten er heller ikke noe fast innslag.

Intelligenssedlene 1890

"Kristiania Intelligentsedler/Dagens Nyheder"¹⁰ opererer med langt flere faste tematiske stoffinndelinger enn i den gjorde i 1880. Gjengangerne er "Udlandet", "Fra By og Bygd", "Theater og Musiknyt", "Kristiania", "Kunst og Literatur", "Lidt af hvert", "Hvad der passerer", "Fra Nabolandene" og "Handel og Skibsfart".

Så godt som hele første og andre side er nyhetssider, samt en tredel av side tre. Resten er annonser og kunngjøringer. Det annonseres for amerikanske symaskiner og tyrkiske sigaretter, men den virkelige nykommeren er språkkurs "for Amerikareisende og andre...". På side tre og fire trykkes også en utklippsføljetong der tittelen er oppgitt, men ikke forfatteren. Føljetongen er trykket i latinske typer, mens resten av avisen er satt med gotiske skrifttegn.

Det er vanskelig å si i hvilken grad sakene på forsiden har innholdsmessig prioritet framfor sakene på side to. Jevnt over er de lengste sakene presentert først og de korte notisene lenger bak. Ofte har de utenlandsrelaterte sakene førstesiden.

Morgenbladet 1890

Morgenbladet fortsetter i hovedsak å utkomme to ganger daglig, sju dager i uka, bortsett fra mandager da avisen bare trykker aftenutgaven. Sideantallet veksler mellom fire og to sider, satt opp i seks spalter. Som i 1880 er de første to sidene tilgodesett journalistiske saker, mens de to siste er annonse- og kunngjøringssaker. I Aftenutgaven er det også her vi finner avisens føljetong. I 1890 brukes også et par-tre av de første spaltene på førstesiden til annonsering. Som i 1880 er sakene atskilt av tykkere og tynnere skillestreker, uten at det kommer klart fram om valget av tykkelse representerer noen prioritering. Utenlandssakene finner vi like gjerne på første som på andre side, og de veksler mellom lange, analytiske og tematisk omfattende artikler og helt korte notiser. Som i 1880 finner vi mye av utenriksstoffet under overskriften "Christiania", for eksempel en analyse av britiske flåtemanøver (august) eller fransk tariffpolitikk (november). Ellers er den eneste andre faste spalten "Handel og Sjøfart."

¹⁰ I november og desember er titlene byttet om med Dagens Nyheder som hovedtittel og Kristiania Intelligentsedler som undertittel.

1900: Boerkrig og union

Et fellestrekk ved denne årgangen er den høye andelen kommentarstoff (seks prosent). Dette er en økning fra de to foregående årgangene (2 prosent i 1880 og 5 prosent i 1890) og en medvirkende forklaring kan være at 1900 preges av en diskusjon så vel om Norges forhold til Sverige, som til resten av verden. For eksempel spiller boerkrigen i Sør-Afrika (1899 – 1902) en interessant rolle når det gjelder å få på bordet diskusjonen om små staters rolle i verden, i forhold til store imperier. Kommentarene i utvalget støtter imidlertid ikke entydig opp rundt slike teorier. En av årsakene til økningen er nok også at Morgenbladets søndagsbilag – et tillegg til de to ordinære hverdagsutgavene – i stor grad består av anmeldelser. Også anmeldelser kan imidlertid regnes som politiske ytringer. Ifølge Høyer (1995: 288) var det vanlig at avisene på denne tiden brukte anmeldelser av litteratur og kunst som politisk ammunisjon.

I 1900 har avisene også fått et sjangermessig tilskudd. For første gang er reportasjen mer enn et tilfeldig innslag i spaltene. Særlig Morgenbladet trykker jevnlig reportasjer om skandaler og diskusjoner i dansk kulturliv, om nyoppsetninger på parisiske teatre og deres mottagelse o.l.

I 1900 dominerer nyhetsartikkelen de andre sjangrene totalt. Dette kan blant annet forklares med at de aller fleste oppslag om boerkrigen er kategorisert som nyhetsartikler, til tross for at svært mange er temmelig korte. Innholdsmessig står boerkrigen alene for rundt 30 prosent av utenriksnyhetene, og en så massiv og detaljer krigsrapportering er vanskelig å definere som "annenrangs nyheter".

Tabell 15. Utenlandsdekningen 1900. Sjangerfordeling i prosent av antall utenlandssaker.

1900	Nyhet		Notis		Reportasje		Kommentar		Litterær		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Morgenbl.	55	196	32	113	5	16	7	25	2	6	101	356
Intelligens.	61	68	23	26	2	2	4	4	10	11	100	111
Lillesandp.	79	45	4	2	4	2	5	3	9	5	101	57
Totalt	59	309	27	141	4	20	6	32	4	22	100	524

Tabell 16. Utenriksstoffet 1900. Sjangerfordeling i prosent av antall utenriksaker.

1900	Nyhet		Notis		Reportasje		Kommentar		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Morgenbl.	71	153	19	42	3	6	7	15	100	216
Intelligens.	77	53	16	11	3	2	4	3	100	69
Lillesandp.	93	38	5	2	2	1	0	0	100	41
Totalt	75	244	17	55	3	9	6	18	101	326

Tabell 17. Hovedtema i prosent av antall utenlandsartikler, 1900.

1900	Morgenbladet		Intelligens		Lillesandp		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Politikk	47	167	49	54	56	32	48	253
Handel	20	71	12	13	2	1	16	85
Kultur	16	57	16	18	4	2	15	77
Teknologi	3	12	3	3	2	1	3	16
Ulykke	4	15	4	4	11	6	5	25
Krim	2	8	5	5	4	2	3	15
Div	7	26	13	14	23	13	10	53
Totalt	100	356	100	111	100	57	100	524

Tabell 18. Viktigste land i prosent av antall utenlandsartikler, 1900.¹¹

1900	Morgenbladet		Intelligens.		Lillesandp.		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Storbritannia	21	28	27	30	44	25	16	83
Frankrike	8	28	10	11	4	2	8	41
Tyskland	10	34	12	13	9	5	10	52
USA	3	10	4	4	11	6	4	20
Russland	3	11	4	4	5	3	3	18
Sverige	17	62	9	10	5	3	14	75
Danmark	10	34	7	8	4	2	8	44
Verden utenfor vesten	6	20	3	3	2	1	5	24
Kina	7	24	11	12	4	2	7	38
Sør-Afrika	13	47	18	20	46	26	18	93
Totalt	57	298	22	115	14	75	93	488

I 1900 er politikk fortsatt den viktigste kategorien, mens andelen handelsrelaterte saker er gått noe tilbake. Kulturstoffet holder stand på tredje plass, mens rapportering om ulykker er markert høyere i Lillesandsposten enn i de to hovedstadsavisene. Dette er ikke overraskende, i og med at Lillesandsposten dekker et kystsamfunn der sjøfart er like mye knyttet til risiko som til handelstransaksjoner. I 1900 ser vi også en viss økning i dekningen av teknologiske nyvinninger. Sør-Afrika er det landet som dekkes oftest, til og med oftere enn Storbritannia som boerne lå i krig med. Sverige er det

¹¹ Denne tabellen teller bare utvalgte deler av materialet og totalsummen går derfor ikke opp i hundre. Se definisjon under "Geografisk område."

tredje oftest nevnte landet (14 prosent), men hele 8 prosent er knyttet til Norge og unionsrelaterte saker. Deretter følger Tyskland som er nevnt i 10 prosent av sakene.

Lillesandsposten 1900

"Lillesands-Grimstad-Posten, Blad for vestre Nedenes" utkommer tre ganger i uka, tirsdag, torsdag og lørdag. Avisen har igjen fått et nytt visuelt uttrykk, ikke minst med en ny logo – et vakkert tremastet seilskip på opprørt hav. Avisen er inndelt i seks spalter, bruker fortsatt gotisk skrift og trykker nå en kortnovelle på forsiden på permanent basis.

Layoutmessig opererer avisen med en rekke ulike skillestreker for å skille artiklene fra hverandre, ofte tematisk. Artiklene om boerkrigen er ikke atskilt av streker og de aller fleste av dem er svært korte, men disse er likevel notert som nyheter fordi de er plassert på førstesiden på framtrедende plass. De er det første man får lese. I januar har artiklene om boerkrigen fellesoverskrift "Friheds-krigen", og under dette en egen overskrift kalt "Dagens Telegrammer". Etter boerkrigen kommer den lokale likningsoversikten. I februar er overskriften "Dagens krigstelegrammer". Etter dette forsvinner krigen fra forsiden, delvis erstattet av konflikten mellom kristne/vestlige interesser og lokale i Kina.

Reportasjesjangeren gjør seg for første gang bemerket i avisens spalter, men ikke produsert av avisens egne medarbeidere. Lillesandsposten hadde ikke reisende reportere, men trykket rapporter fra sørlendinger i utlendighet, spesielt i USA, samt f.eks. dette utdraget fra britisk presse, en soldatberetning fra boerkrigen:

En Soldat skriver: "Ved Glencoe var jeg for første Gang i Ilden. Straks grebes jeg af en eiendommelig, men slet ikke ubehagelig Fornemmelse. Aandedrættet var hurtigt, og jeg følte en besynderlig Kriblen i Kroppen. Hver Gang en Kugle peb forbi mit Øre, dukkede jeg uvilkaarligt Hodet, men blev jeg egentlig først da min Sidekammerat faldt...De fleste fortæller, at de har befundet sig i en Tilstand, der nærmede sig sterkt til Hysteri. Den eiendommelige Følelse af at befinde sig paa Grændsen mellem Liv og Død, Kanontordenen og Geværkuglernes Piben har bragt den i en eksalteret Stemning, en Slags Rus..." (Lillesandsposten 8. februar 1900)

Intelligenssedlene 1900

"Norske Intelligenssedler" gis ut seks dager i uka, formatet er fire sider delt opp i sju spalter. Avisen har så smått begynt å bruke illustrasjoner, først og fremst tegninger. På forsiden brukes de første to spaltene til annonser, og en avsluttet kortnovelle har fast plass nede på siden, "en avsluttet liden Fortælling til Morskab og Underholdning." I tillegg trykkes en føljetong på side tre. Ofte henter de litterære innslagene sin tematikk fra utlandet.

Både utenriks- og innenriksaker får plass på forsiden. Et trekk ved denne årgangen er at de aller fleste sakene er svært korte, uansett tematikk. Også Intelligenssedlene trykker flere reportasjer enn før, og i blant kan det være vanskelig å skille kommentar og reportasje.

Morgenbladet 1900

I 1900 kommer Morgenbladet ofte med to morgenutgaver og en aftenutgave. Morgen- og aftenutgaven er på fire sider, morgenutgave nummer to er to sider. Avisen trykkes sju dager i uka, med sju spalter per side. Avisens uttrykk er "renere" enn tidligere

årganger, i den forstand at det er lettere å se overskriftene og det er bedre plass mellom de ulike sakene. De siste par sidene er fortsatt forbeholdt annonser og kunngjøringer. Utenriksartiklene presenteres nå klarere atskilt fra resten av stoffet under overskriften "Fra alle lande". Selv om slike artikler fortsatt kan finnes under andre overskrifter, må dette oppfattes som et forsøk på en tydeligere prioritering av ulike stofftyper.

Morgenbladet 8. januar 1900. Utenriksstoffet dominerer fortsatt forsidene, men stoffprioriteringen blir gradvis tydeligere.

1910: Utviklingsoptimisme

I 1910 er avisformatet fortsatt fire sider. Antallet utenlandssartikler ligger for første gang under 40 prosent, mens antall utenrikssaker er sunket til under 23 prosent. Sjangermessig fortsetter nyhetssakene å dominere, med notisen på en klar annenplass, kommentarsjangrene på tredje og reportasje på fjerde. I 1910 er det tydeligere sjangergrenser enn tidligere, ikke minst er det lettere å skille mellom notis og nyhet.

Tabell 19. Utenlandsdekningen 1910. Sjangerfordeling i prosent av antall utenlandssaker.

1910	Nyhet		Notis		Reportasje		Kommentar		Litterær		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Morgenbl.	58	213	33	119	1	5	6	21	2	8	100	366
Intelligens.	68	82	18	21	3	3	3	3	9	11	101	120
Lillesandp.	58	35	25	15	2	1	10	6	5	3	100	60
Totalt	60	330	28	155	2	9	6	30	4	22	100	546

Tabell 20. Utenriksstoffet 1910. Sjangerfordeling i prosent av antall utenrikssaker.

1910	Nyhet		Notis		Reportasje		Kommentar		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Morgenbl.	70	140	23	46	1	2	7	13	101	201
Intelligens.	78	69	19	17	2	2	0	0	99	88
Lillesandp.	71	25	17	6	0	0	11	4	99	35
Totalt	72	234	21	69	1	4	5	7	99	324

Som i de foregående årgangene er politikk den største kategorien, men vi ser en kraftig nedgang fra 1900 (48 prosent), som nok må relateres til at Norge nå er i ferd med å konsolidere seg som selvstendig stat og at innenriksstoffet tar mer plass. Handel og kultur ligger på en delt andre plass, mens teknologi har gått kraftig fram. Avisene er ikke minst interessert i flygning og medisinske nyvinninger og utviklingsoptimismen er stor. Storbritannia er det landet avisene skriver mest om. USA har omsider begynt å gjøre seg synlig i spaltene, og har like stor dekning som Danmark og Sverige (11 prosent). Deretter følger Tyskland og Frankrike med 10 prosent hver.

Tabell 21. Hovedtema i prosent av antall utenlandsartikler, 1910.

1910	Morgenbladet		Intelligens		Lillesandp		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Politikk	31	114	39	47	25	15	32	176
Handel	16	57	10	12	22	13	15	82
Kultur	18	64	12	14	7	4	15	82
Teknologi	10	36	5	6	3	2	8	44
Ulykke	7	26	6	7	15	9	8	42
Krim	5	19	7	8	3	2	5	29
Div	14	50	22	26	25	15	17	91
Totalt	101	366	101	120	100	60	100	546

Tabell 22. Viktigste land i prosent av antall utenlandsartikler, 1910.¹²

1910	Morgenbladet		Intelligens.		Lillesandp.		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Storbritannia	15	54	16	19	20	12	15	85
Frankrike	10	38	9	11	5	3	10	52
Tyskland	9	34	11	13	12	7	10	54
USA	10	37	8	9	23	14	11	60
Russland	4	16	7	8	3	2	5	26
Sverige	12	45	8	10	5	3	11	58
Danmark	9	32	18	21	15	9	11	62
Verden utenfor vesten	5	18	2	2	2	1	4	21
Totalt	50	274	17	93	9	51	77	418

Lillesandsposten 1910

I 1910 har avisen skiftet navn tilbake til "Lillesands-Posten" men beholdt undertittelen "Blad for Vestre-Nedenes". Den vakre seilbåtlogoen er borte. Fortsatt bruker avisen gotisk skrift og fortsatt trykkes den i fire sider, der de to siste i hovedsak er annonser. Avisen utkommer to ganger i uka. Avisen har en nyhetsprioritering som i dag kan virke kuriøs, når for eksempel en lang artikkel om appelsinenes opprinnelse legges på første side. Som tidligere prioriterer Lillesandsposten oftere enn hovedstadsavisene spørsmål som ikke primært er knyttet til begivenheter, men snarere til ettertanke og moral. 11. mars gjengir avisen for eksempel et foredrag av Jørgen Løvland som viser

¹² Denne tabellen teller bare utvalgte deler av materialet og totalsummen går derfor ikke opp i hundre. Se definisjon under "Geografisk område".

fredstankens historiske tilknytning til kristendommen. Sjangermessig er det relativt stor forskjell på små og store saker, men ikke en forskjell som er signifikant for innenlandsstoffet vs utenlandsdekningen. En hovedtendens er at det politiske stoffet (utenriksstoffet) er gruppert under overskriften "Fra udlandet", men dette betyr ikke at man ikke finner utenlandsartikler andre steder i avisen.

Intelligenssedlene 1910

Utvalget begynner med en tirsdag i stedet for en mandag fordi avisen det første halvåret kuttet mandagsutgaven til fordel for et dobbelt så tykt søndagsnummer.

Førstesiden har ingen samleoverskrifter, men er inndelt i generelle nyheter der den første artikkelen er en slags leder/kommentar til aktuelle hendelser. Denne spalten er ofte relatert til internasjonale forhold, men har som regel en innenrikspolitisk dimensjon. Avisen er et tydelig uttalt politisk organ for partiet Venstre og lar dette skinne igjennom der den mener det passer, inkludert i utenriksaker. Et eksempel skriver seg fra januar 1910 der lederartikkelen angriper Venstre-folk som på sin eldre dager går over til Høyre. Britenes avdøde statsminister William Gladstone brukes som eksempel på en som var radikal i sin ungdom, men som mot slutten av sitt liv drev radikal Venstre-politikk. Aktualitetsmessige er kommentaren knyttet til at "hele den siviliserte verden" feirer Gladstones fødselsdag 100 år tidligere.

Mikrofilmene av denne årgangen har ekstremt dårlig trykk og mange av utenlandsnyhetene, plassert under overskriften "Specialtelegrammer til 'Intelligensen'" er uleselige. De ordinære utenriksnyhetene dekker for det meste to spalter på første side og tre på andre side. Avisen trykker en utklippsføljetong og en novelle. Kilden til de litterære innslagene er stort sett engelsk/amerikansk, men ved et tilfelle også tysk. Novellene og føljetongene er ofte hentet fra overklassemiljø og er gjerne kriminalgåter.

Morgenbladet 1910

Morgenbladets visuelle uttrykk er klart mer moderne enn tidligere årganger. Skrifttypen er ikke lenger gotisk, men latinsk, avisen trykker en hel del fotografier, særlig portretter av innflytelsesrike personer. Annonsene dominerer fortsatt de siste sidene, men de er i mye større grad spredd rundt om i avisen. Særlig på søndager er ikke minst annonsene på første side svært forseggjorte.

Avisen har en del faste overskrifter, som "Christiania", "Special-Telegrammer til Morgenbladet", et tegnet emblem som ser ut som Oslos byvåpen, der St. Hallvard holder et hjul og et knippe piler, "Utenlandske Telegrammer (Fra Norsk Telegrambureau)", "Handelselegrammer" og "Skibsliste". Utenlandsrelatert stoff finnes under alle overskrifter. Morgenbladet er også den avisen som i størst grad anmelder utenlandske bøker.

Norske Intelligenssedler 12. juni 1910 har karikaturen "Roosevelts Guildhall-tale" med følgende undertekst: "Mr. Roosevelt lærer England hvorledes Ægypten skal behandles."

1920: Etter første verdenskrig

I 1920 stiger den prosentvise andelen av utenlandsstoffet til 43 prosent og utenriksstoffet til 27 prosent. Mye av årsaken til oppgangen er etterdønningene av den første verdenskrig, en periode da utenriksdekningen var høyere enn normalt. I 1920 skriver avisene mye om krigsoppgjøret og Tysklands misnøye med fredsavtalene. Notisene har vunnet terreng i forhold til 1910 (28 prosent), muligens fordi 1920 er et år med spesielt flytende overganger mellom nyhetsartikkel og notis. Avisene bruker gjerne en overskrift med flere underoverskrifter som viser til en klynge kortere og lengre artikler om ulike emner.

Tabell 23. Utenlandsdekningen 1920. Sjangerfordeling i prosent av antall utenlandsartikler.

1920	Nyhet		Notis		Reportasje		Kommentar		Litterær		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Morgenbl.	53	211	38	154	1	2	6	25	3	10	101	402
Intelligens.	47	97	37	76	2	3	9	19	5	10	100	205
Lillesandp.	47	33	41	29	3	2	4	3	4	3	99	70
Totalt	50	341	38	259	1	7	7	47	3	23	99	677

Tabell 24. Utenriksstoffet 1920. Sjangerfordeling i prosent av antall utenriksartikler.

1920	Nyhet		Notis		Reportasje		Kommentar		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Morgenbl.	63	172	32	87	1	2	4	11	100	272
Intelligens.	55	61	37	41	1	1	7	8	100	111
Lillesandp.	54	26	40	19	2	1	4	2	100	48
Totalt	60	259	34	147	1	4	5	21	100	431

Politikk utgjør nå over halvparten av temavalget (51 prosent), fortsatt med handel som en god nummer to (20 prosent) og kultur på tredje plass (11 prosent). Tyskland har overtatt tronen som det landet avisene omtaler oftest (16 prosent) med Storbritannia på andre plass (12 prosent) og USA på tredje (9 prosent).

Tabell 25. Hovedtema i prosent av utenlandssdekningen, 1920.

1920	Morgenbladet		Intelligens		Lillesandp		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Politikk	56	224	42	87	46	32	51	343
Handel	17	70	24	50	17	12	20	132
Kultur	10	39	13	26	10	7	11	72
Teknologi	3	11	4	8	3	2	3	21
Ulykke	3	13	3	6	6	4	3	23
Krim	2	8	3	7	0	0	2	15
Div	9	37	10	21	19	13	11	71
Totalt	100	402	99	205	101	70	101	677

Tabell 26. Viktigste land i prosent av utenlandsdekningen, 1920.¹³

1920	Morgenbladet		Intelligens.		Lillesandp.		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Storbritannia	11	44	12	25	13	9	12	78
Frankrike	7	28	7	15	7	5	7	48
Tyskland	15	62	16	33	16	11	16	106
USA	7	28	12	25	14	10	9	63
Russland	8	31	8	17	9	6	8	54
Sverige	8	31	8	17	4	3	8	51
Danmark	10	38	8	16	1	8	9	62
Verden utenfor vesten	7	28	4	8	1	1	6	37
Totalt	43	290	23	156	8	53	74	499

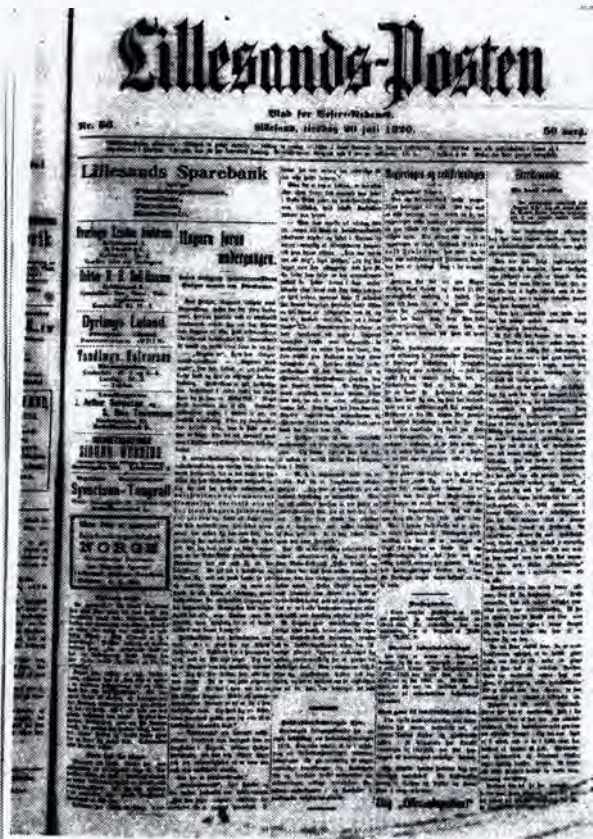
Lillesandsposten 1920

I 1920 kommer avisen fortsatt ut to ganger i uka, formatet er fortsatt fire sider og avisen heter det samme som i 1910. Side tre og fire er stort sett reservert annonser og, samt litt dikt og kuriositeter på side fire. I denne årgangen er det sjelden å finne utenlandsstoff på første side, i hvert fall ikke i noen dominerende posisjon. Majoriteten av utenlandssakene står altså på side to. "Lillesand" er den eneste fellesoverskriften som går igjen, og det er ofte her vi finner utenlandsartiklene. Skillestreken skiller nå ulike sekvenser av avisen tydeligere fra hverandre, men ikke etter et mønster det er lett å gjøre rede for. I 1920 har vi også eksempler på brev hjem fra utvandrede lillesandinger som i dag kanskje ville blitt klassifisert som leserbrev, men som i avisen får fyrstelig plassering og som derfor er kategorisert som reportasje. I tillegg finner vi noen vaskeekte journalistiske nyhetsreportasjer, som denne fra avstemningen om Sønderjylland (16. mars 1920) Denne reportasjen trykkes etter at avstemningsresultatene er klare, de er behandlet i en nyhetsartikkel ved siden av reportasjen:

Et lite stemningsbilde fra Flensburg i dagene før avstemningen" " – Jeg har sympati for Danmark, jeg har beundret Tyskland, men jeg elsker Flensburg." Det var en liten uanselig kafevert som kom med de ord, og som han stod der sin luvslidte frak og med strømperne hængende i posen ned over de gamle tøfler, forstod jeg Flensburg. Jeg forstod, at derhjemme i Danmark gjælder det en gammel elsket dansk by, som man gjerne vil kalde sin. Og der nede i Tyskland gjælder det en by, som har hat sin moderne utvikling under tysk styre og som paa en maate er noget av Tysklands fortid. Men for flensborgerne gjælder det deres by og deres hjem og deres børns hjem og fremtid. Derfor er valget stundom svært for disse mennesker, som er født med danske sympatier, men som har smakt sødmen ved at være en del av en stormagt... Danmark –Tyskland – Fotslaget fra de franske patruljer, som drar gjennom gaterne med oppkantede bajonetter, synes at rope disse ord ut. Bajonetterne lyser i skjæret fra de elektriske gatelygte. Den internationale kommissions biler suser

¹³ Denne tabellen teller bare utvalgte deler av materialet og totalsummen går derfor ikke opp i hundre. Se definisjonen under "Geografisk område".

gjennom gatene. Paa fortaugene glir en ustanselig menneskestrøm. Ganske langsomt. Luften er ladet med spænding....

Lillesands-posten 20. juli 1920 brakte nyheter fra Ungarn og flere andre steder i utlandet på sin forside.

Intelligenssedlene 1920

I april 1920 går Intelligenssedlene inn i Tidens Tegn, noe som blant annet innebærer at avisens format endrer seg og at utenriksprofilen blir mer tilbaketrukket. Intelligenssedlene trykker nå åtte- ti sider og førstesiden er inndelt i generelle nyheter og telegrammer – markert med en liten tegning av en telegraflinje. Avisen har sluttet å trykke lange artikler/kommentarer på førstesiden, men telegramnyhetene har fått egen overskrift med undertitler.

Sjangerspørsmålet enda vanskeligere i denne årgangen enn de forrige. Alle nyhetssakene er korte, men i 1920 er det en mer utstrakt bruk av flernotisnyheter – altså nyheter som er satt sammen av flere notiser – ofte med separat overskrift og kildehenvisning. Notiser med egen overskrift er klassifisert som nyhet (se definisjoner). På side tre kommer kolofonen, samt lengre, til dels

kronikk/kommentaraktige artikler. På side fire fortsetter det med litt lengre nyhetssaker, også utenlandssaker, men uten at dette er markert spesielt. Side fem er en ren annonseside, side seks er halvparten annonser, halvparten nyheter – stort sett sport. Side sju inneholder bla notisspalten "Igår og Idag", en lengre signert artikkel/reportasje med bilder og noe småstoff. Side åtte er stort sett annonser, samt noen nyheter og spalten Handel og skibsfart m/aksjemarkedet. De siste to sidene er annonser og novelle/føljetong.

SOLV.
Kjøper og selger i alle
forretninger og forretnings-
saker.
Børsekursgjelder i alle
forretninger og forretnings-
saker.

AFRICAN
SUNDAY-ENKRA
Utgitt av Norge 1920

WILHELMSEN.

WILHELMSEN.

Laurey 16 ans.

Morgenbladet.

WILHELMSEN.

Laurey 16 ans.

102. nummer.

No 7.

No 7. 102. nummer.

Mandag 5te januar 1920

102. nummer. No 7.

Bladets adresse: **Morgenbladet**
Postboks 10, Oslo.

Amerika forlader det øverste raad.
Italien haaper paa en forsaelselse med sine allierte.
Erzberger bebuder nyalag til riksdagen.
De engelske jernbanemænd er misfornøjet med regeringens forslag.

Bladets adresse: **Morgenbladet**
Postboks 10, Oslo.

Morgenbladet

Det første og største ugentlige tidsskrift med
sag og avis i Norge.

Bladets adresse: **Morgenbladet**
Postboks 10, Oslo.

Bladets adresse: **Morgenbladet**
Postboks 10, Oslo.

Amerika forlader det øverste raad.
Italien haaper paa en forsaelselse med sine allierte.
Erzberger bebuder nyalag til riksdagen.
De engelske jernbanemænd er misfornøjet med regeringens forslag.

Erzberger bebuder nye skaffer.
Bladets adresse: **Morgenbladet**
Postboks 10, Oslo.

**Den finansielle stilling formædler sterke
budgetforbedringer.**
Det samlede budget for 1920 er 400,000
krone i forhold til budgetet for 1919.

**Amerika skiller formell lag med sine
forbundsallier.**
Det vil ikke lenger være "amerikansk".

Erzberger bebuder nye skaffer.
Bladets adresse: **Morgenbladet**
Postboks 10, Oslo.

**Den finansielle stilling formædler sterke
budgetforbedringer.**
Det samlede budget for 1920 er 400,000
krone i forhold til budgetet for 1919.

**Amerika skiller formell lag med sine
forbundsallier.**
Det vil ikke lenger være "amerikansk".

Erzberger bebuder nye skaffer.
Bladets adresse: **Morgenbladet**
Postboks 10, Oslo.

**Den finansielle stilling formædler sterke
budgetforbedringer.**
Det samlede budget for 1920 er 400,000
krone i forhold til budgetet for 1919.

**Amerika skiller formell lag med sine
forbundsallier.**
Det vil ikke lenger være "amerikansk".

Erzberger bebuder nye skaffer.
Bladets adresse: **Morgenbladet**
Postboks 10, Oslo.

**Den finansielle stilling formædler sterke
budgetforbedringer.**
Det samlede budget for 1920 er 400,000
krone i forhold til budgetet for 1919.

**Amerika skiller formell lag med sine
forbundsallier.**
Det vil ikke lenger være "amerikansk".

Erzberger bebuder nye skaffer.
Bladets adresse: **Morgenbladet**
Postboks 10, Oslo.

Morgenbladet 5. januar 1920 er preget av utenrikspolitiske spørsmål i kjølvannet av første verdenskrig. Legg merke til egenreklamen. Utenriksstoffet var avisenes stolthet.

Morgenbladet 1920

Morgenbladet har den klart tyngste utenlandsdekningen med nesten 50 prosent og utenriksstoffet dekkes også bredere enn Intelligenssedlene (33 mot 23 prosent). Forsiden er tydelig inndelt i generelle nyheter under overskriften "Christiania" og utenriksnyheter. Vi kan ofte finne utenlandsrelaterte nyheter blant de generelle nyhetene, men utenriksartiklene er for det meste rene politiske utenrikssaker. Disse er gjerne hentet fra telegrambyråene, men i blant levert av avisens egne korrespondenter og utsendte medarbeidere. Utenriksartiklene er satt med en introduserende samleoverskrift, samt undertittel. Et eksempel fra september: "En tilnærmelse mellom Lithauen og Sovjet-Rusland? Den juridiske kommission har avgitt sin betænking i Aalands-spørsmålet". Under denne overskriften finner vi også saker om arbeidsuro i Italia, uoverenstemmelser rundt stemmerett i Tyskland, fagforeningskongress i Portsmouth og ammunisjonstransport til Polen som stanses i Tyskland.

Avisen skiller tydeligere mellom korte og lange saker, der reportasjer og kommentarer ofte er lange. Å skille nyheter og notiser er imidlertid ofte et skjønnsspørsmål, fordi de fleste nyhetsartiklene også er korte. Der nyhetene går over to spalter og/eller har undertittel er de klassifisert som nyheter, likeså hvis de er levert av avisens egen korrespondent.

En tradisjonsrik spalte som prydes av Christiania/Oslos byemblem er nå i sterkere grad en tidligere rendyrket som en notisspalte og handels- og sjøfartsnotisene er mindre dominerende som stoffkategori.

1930: Norge overtar

I 1930 er sidetallet markert høyere enn tidligere. Både Morgenbladet og Tidens Tegn (Intelligenssedlene) trykker mellom 10 og 14 sider. Bare Lillesandsposten holder på sine fire sider. Generelt synker andelen utenlandsartikler betraktelig så vel i faktiske tall som i prosentvis fordeling (se tabell 27). Prosentandelen for utenlandssaker nede i 32 prosent mens andelen utenrikssaker er så lav som 15 prosent. Ser vi på prioriteringen av stoffet kan vi kanskje begynne å snakke om at en "norsk vinkel" begynner å melde seg som en prioriterende faktor. Konkurransen om førstesideplasseringen er langt tydeligere enn tidligere. Intelligenssedlene/Tidens Tegn trykker for eksempel bare to utenlandssaker som hovedsak på førstesiden (av den kvantifiserte delen av utvalget), og den ene av disse handler om det norske skipet "Aslaug" som forliste utenfor kysten av Spania i mars. 11 av mannskapet på 15 ble funnet nakne og livløse på stranden og saken dreier seg om hvorvidt spanjoler kan ha ranet likene og om det er mulig for de pårørende å få erstatning fra den spanske staten.

Sjangerfordelingen likner 1920 med en liten overvekt av nyhetsaker framfor notiser, men antallet kommentarsaker har steget noe. Jevnt over gir avisene et ryddigere og mer prioritert uttrykk en tidligere.

Tabell 27. Utenlandsdekningen 1930. Sjangerfordeling i prosent av antall utenlandsartikler.

1930	Nyhet		Notis		Reportasje		Kommentar		Litterær		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Morgenbl.	48	85	37	65	0	0	12	21	3	5	100	176
Intelligens.	60	109	33	60	1	1	4	7	3	6	101	183
Lillesandp.	68	62	19	17	2	2	6	5	6	5	101	91
Totalt	57	256	32	142	1	3	7	33	4	16	101	450

Tabell 28. Utenriksstoffet 1930. Sjangerfordeling i prosent av antall utenriksaker.

1930	Nyhet		Notis		Reportasje		Kommentar		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Morgenbl.	62	45	29	21	0	0	10	7	101	73
Intelligens.	74	59	20	16	1	1	5	4	100	80
Lillesandp.	75	45	23	14	0	0	2	1	100	60
Totalt	70	149	24	51	1	1	6	12	101	213

Tabell 29. Hovedtema i prosent av antall utenlandsartikler, 1930.

1930	Morgenbladet		Intelligens		Lillesandp		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Politikk	30	52	19	35	33	30	26	117
Handel	24	42	24	43	25	23	24	108
Kultur	21	36	20	37	7	6	18	79
Teknologi	3	5	5	9	3	3	4	17
Ulykke	7	12	9	16	9	8)	8	36
Krim	1	2	5	9	4	4	3	15
Div	15	27	19	34	19	17	17	78
Totalt	101	176	101	183	100	91	100	450

Politikk er fortsatt den viktigste tematiske kategorien, men i langt mindre omfang enn i 1920. Handel er fortsatt den nest største innholdskategorien, men vi ser en liten økning i forhold til de tidligere årgangene som jevnt over lå på rundt 20 prosent. Det samme gjelder kulturstoffet som nå er oppe i 18 prosent mot 11 i 1920. USA topper nå listen over land avisene omtaler oftest (16 prosent) med Storbritannia på andre plass (11 prosent) og Sverige på tredje (9 prosent).

Tabell 30. Viktigste land i prosent av antall utenlandsartikler, 1930.¹⁴

1930	Morgenbladet		Intelligens.		Lillesandp.		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Storbritannia	13	23	10	19	7	6	11	48
Frankrike	8	14	8	14	3	3	7	31
Tyskland	6	11	12	22	8	7	9	40
USA	19	33	12	22	20	18	16	73
Russland	3	5	6	11	6	5	5	21
Sverige	10	17	10	18	8	7	9	42
Danmark	6	11	11	20	6	5	8	36
Verden utenfor vesten	6	11	4	8	7	6	6	25
Totalt	28	125	30	134	13	57	70	316

Lillesandposten 1930

I 1930 kommer Lillesandsposten ut to ganger i uka, tirsdag og fredag. Avisen har gått over fra gotisk til latinsk skrift. Mønsteret fra 1910 fortsetter – det er riktignok ikke uvanlig å finne utenlandssaker på første side, men sjelden blant de ledende og lengste sakene. Annonser finner vi fordelt over alle de fire sidene. På side fire trykkes også en kort novelle med et moralsk budskap. Ikke minst når det gjelder reportasjene ser vi sterke innslag av norsk vinkel: brev hjem fra Madgaskar-misjonær beskriver i detalj virksomheten ved en norsk misjonsskole, en juletreffest for nordmenn i New York får detaljert omtale.

Lillesandposten fortsetter å klippe fra andre aviser og et interessant sjangermessig grensetilfelle fra 25. april er gjentrykk av en norskamerikaner som skriver i bladet Skandinavien om sine opplevelser med å komme tilbake til Norge, nærmere bestemt Oslo. Han synes lite har skjedd i byen, den mangler ”virkelig storbyaktig energi og kraft”. Derimot har han aldri sett så mange fulle, halvfulle og fjollerte mennesker på Karl Johan, til og med piker! Nei, da holder han en knapp på alkoholforbudet i Amerika!Intelligenssedlene/Tidens tegn 1930

Avisen er nå fullt ut transformert til Tidens Tegn, sideantallet varierer mellom ti og tolv, det brukes mange fotografier. Titlene er i store typer, ofte med flere undertitler på grensen til ingresser. Førstesiden slår stort sett opp en fire-fem saker, av disse er det vanligvis både utenriks- og innenriksaker. Lengre saker fortsetter ofte lenger inn i avisen. Avisen opererer med et tydeligere sjangerskille enn de to andre og har delt inn stoffet i en rekke ulike kategorier: Oslo, Dagens opskrift, Siste Nytt (logo av telegrafstolper) hvor mesteparten av det regulære utenriksstoffet befinner seg, Familien, ”Dagens Tekst” o.l. Kulturstoffet er også i stor grad gruppert for seg, selv om dette ikke har noen felles rubrikk. Sportstoffet har derimot ”Sportsavisen” som

¹⁴ Denne tabellen teller bare utvalgte deler av materialet og totalsummen går derfor ikke opp i hundre. Se definisjon under ”Geografisk område”.

egen siderubrikk og sporten dekker en hel avisside der alle de spesialiserte sportsmedarbeiderne er listet opp. Føljetongen på siste side har både tittel og navn.

Morgenbladet 1930

For første gang trykker Morgenbladet kun én daglig utgave på 10-12 sider. Førstesiden virker tydeligere prioritert enn tidligere. Sakene på førstesiden er lengre og satt med større overskrifter og undertitler enn før, vi kan kanskje kalle dem en slags ingresser. Førstesiden er nå en ren nyhetsside, mens leder og kommentarstoff først begynner under kolofonen på side fire. Også Morgenbladet har begynt med egne sportssider: "Idræt – Travløp – Friluftsliv", mens handel- og sjøfartsnyhetene har veket plassen for egne økonomisider. Mye av det utenlandsrelaterte stoffet er å finne på denne siden.

BLODIGE SAMMENSTØT MELLEM TROPPER OG OPRØRERE I BENGAL
Politiet overfalles og fratages sine vaaben.

Væpneopdring i by og omegn.

Hvorfor er Ringnes bakkøl så bekjent?

Prøv det og bli overbevist!

Morgenbladet 24. april 1930. I 1930 hadde avisene en langt tydeligere prioritering av stoffet enn tidligere. Utenriksstoffet var fortsatt en viktig del av avisene, men dominerte ikke forsidene like mye som tidligere.

4. Verden i spaltene

Den østerriksk-amerikanske fenomenologen Alfred Schütz (1899-1959) påpeker at det er pragmatiske motiver som styrer måten vi umiddelbart forholder oss til hverdagslivets verden på. Før vi begynner å analysere, klassifisere og filosofere over den verden vi lever i, er den først og fremst et praktisk fenomen. Norske aviser analyserte selvfølgelig sin samtid, men grunnholdningen til verden, slik vi møter den i dette journalistiske utvalget, er likefullt pragmatisk. Blant annet gir det seg utslag i at *politikk* og *handel* er de altoverskyggende innholdskategoriene i det undersøkte materialet (henholdsvis 40 og 20 prosent)¹⁵

Handel og beskrivelser/vurderinger av andre staters politikk er praktiske redskaper for å orientere seg i verden, og den pragmatiske "slagsiden" i materialet bekreftes gjennom at utenlandsdekningen bare i svært liten grad dekkes forskjellig fra de to politiske ytterpunktene Venstre (Intelligenssedlene) og Høyre (Morgenbladet). Bare der begivenheter i utlandet spiller direkte inn i den norske debatten finner vi en tydelig politisk ulikhet. Forholdet til Sverige før unionsoppløsningen er et eksempel, der Morgenbladet støttet unionen, mens Intelligenssedlene og Lillesandsposten ville bli kvitt den. Boerkrigen i Sør-Afrika (1899-1902), som til en viss grad ble dekket gjennom unionsspørsmålets brilleglass, er et annet.

Den kvantitative delen av undersøkelsen slår fast at avisene skrev mye om verden i perioden 1880-1930. Interessant nok er forholdet mellom mengden utenlandsstoff og utenriksartikler nesten konstant i hele undersøkelsesperioden. Likevel ser vi en endring i valget av saker, og i 1930 kan vi kanskje begynne å snakke om en dreining mot såkalt "norsk vinkel" som et vilkår for å prioritere en sak. I 1930 prioriterer avisene oppslagene sine langt tydeligere enn i tidligere årganger, og med unntak for Lillesandsposten ser vi at de klassiske utenriksartiklene som regel er gruppert på egne sider bakover i avisen. Med få unntak er utenlandsstoffet på førstesidene i Morgenbladet og Intelligenssedlene (Tidens Tegn) norsk-relaterte.

Utenriksdekningen gir også et visst riss av hvilke utenrikspolitiske hendelser avisene prioriterte eller hadde tilgang til. De første årgangene hadde en mer kommenterende stil når det gjaldt nyhetsdekning enn det vi ser mot slutten av perioden, men nyhetsstoffet er likevel presentert temmelig rett opp og ned i hele undersøkelsesperioden. For å få et innblikk i datidens diskursive verden får vi vel så mye ut av de mindre omfattende sjangrene – som reportasje og kommentar, og ofte tematisk av saker som ikke ligger midt i det utenrikspolitiske nyhetsbildet.¹⁶

Særtrekk ved avisene.

Morgenbladet er den største, tyngste og mest profesjonelle av de tre avisene i utvalget. Bortsett fra i 1930 utkom avisen jevnt over med to-tre utgaver per dag, noe som gjør at stofftilfanget her er større enn hos de to andre.

Selv om avisens politiske forankring lå på høyresiden i en politisk polarisert tid, nøt avisen respekt langt utover den snevre partikretsen. Som tidligere nevnt er avisene

¹⁵ Se tabell 5.

¹⁶ NB. Det må understrekes at diskusjonen som følger bare gir et riss av et begrenset utvalg av alle de interessante problemstillingene avisene dekker i undersøkelsesperioden.

jevnt over forunderlig like i sin dekning av utenlandsk politikk, med unntak av saker som på en eller annen måte vakte gjenklang i den norske politiske virkelighet. I disse sakene er Morgenbladet den flinkeste til å belyse et spørsmål fra flere sider. For eksempel i unionsstriden er det Morgenbladet som trykker de mest detaljerte referatene fra venstreagitatorene Bjørnstjerne Bjørnsons taler og under boerkrigen er det i Morgenbladet de fleste og de mest detaljerte analysene står.

Intelligenssedlene lanserer seg tydelig som agitator for venstrepolitikk og bruker i blant utenlandske eksempler for å vise at dette er riktig (se for eksempel bruken av Gladstones eksempel i januar 1910 beskrevet ovenfor). I 1920 går Intelligenssedlene inn i Tidens Tegn som er en avis med en langt mer folkelig karakter. Her finner vi alt fra matoppskrifter, til innsendte dikt og sport. Når avisen først prioriterer det politiske utenriksstoffet skjer det gjerne med store oppslag på forsiden, men inne i avisen synker deknningen.

Lillesandsposten er den av de tre som er vanskeligst å kategorisere. Lillesandsposten er også en Venstre-avis, og legger ikke skjul på sine politiske preferanser. Samtidig møter vi et annet Venstre enn i Intelligenssedlene, inkludert i utenlandsdekningen. Lillesandsposten skriver for et religiøst engasjert publikum og trykker ofte religiøse dikt eller evangeliserende sitater på forsiden. Avisen bruker ofte utlandet til å belyse moralske og etiske spørsmål. Dette gjelder både redaksjonelt stoff og valget av noveller. Typiske titler i Lillesandsposten er "Er alkohol skadelig?" (17. mars 1900), "Skatt på alkohol" (16. november 1920) eller "Frihed, forbud!" (15. november 1910) som handler om forbudstiden i USA og Norge.

Et annet eksempel er hentet fra 13. februar 1920 og er egentlig en økonomisk/politisk kommentar under tittelen "Sentimental økonomi". Artikkelen behandler et kvekeropprop "hvis maal var at gjøre en kristen moralbetragtning gjældende likeoverfor jernbaneaktionærenes profitbegjær". Kvekerne mener at "arbeidernes krav om saadanne løsninger, som gjør det mulig for dem at leve et helt frit liv, bør gaa forut for aktionærenes krav om utbytte." Oppropet ble anklaget av det politiske etablissement for å være sentimentalt, men for Lillesandsposten er det ingen tvil: "Ingen sentimentalitet i økonomiske spørsmå! Det vil oversat paa godt norsk si: Ingen kristendom i økonomiske spørsmå!" Avisen hilser den engelske kvekerbevegelsen som et vårtegn og oppfordrer til større grad av kristent engasjement i verdslige saker.

Uenighet om Norge, enighet om verden

Selv om avisene representerer ulike politiske ståsted, kan vi si at utenriksstoffet har en relativt liten betydning som politisk markør, med unntak av spesielle hendelser der den innenrikspolitiske dimensjonen bringes i spill. Debatten rundt norsk-svensk union er et selvsagt eksempel, boerkrigen i Sør-Afrika noe mindre åpenbar, likeså etterspillet av den første verdenskrigen. Tolkningen av kommunistiske og sosialistiske politiske retninger, spørsmål om arbeiderrettigheter og kvinners rettigheter er andre, mindre tidsspesifikke emner der politiske posisjoner tydeliggjøres.

En årsak til utenriksfeltets relative uavhengighet som et subfelt innenfor det journalistiske feltet finner vi i forholdet mellom journalistikk og politikk. Heller ikke i norsk politikk var utenriks noe stort stridsspørsmål, selv om *muligheten for og retten*

til å føre en egen utenrikspolitikk var en het potet i tiden fram mot unionsoppløsningen. Utenrikspolitikken lå ikke minst Venstre-agitator Bjørnstjerne Bjørnson varmt om hjertet, noe som kommer tydelig fram av en artikkel i Morgenbladet som referer en tale han holdt i Lillestrøm en regntung augustdag i 1890. Her snakker Bjørnson om Norges rolle i verden og lanserer Venstres krav om at Norge må få en egen utenrikspolitisk stemme:

Vi vare nu noksaa godt kjendte i Europa, og det som et bra og dygtigt Folk. Det var muligt, at Svenskerne hadde Rang over os i Industri og Videnskab; men det var ligesaavist, at vi havde taget Rangen fra dem ved vaar Handelsmarine, og i Politik vare vi foran, idet vi greiede vore Ting paa en friere Fod end Svenskerne, og i Kunst og Literatur vare vi ligesaa godt kjendte som dem. Nu holdt vi ogsaa paa at blive et Turistland...Hvorfor kunde vi da ikke vise os i Europa uden med en svensk Bamepige?" (Morgenbladet 25 august 1890)

Ti år senere er muligheten for å drive en selvstendig utenrikspolitikk fortsatt et stridsspørsmål, noe ikke minst dette intervjuet med unionens nye utenriksminister Lagerheim viser. Lagerheim mener Norge og Sverige bør være ett i alt som har med fremmede makter å gjøre og at det norske kravet om eget diplomati og utenrikstjeneste vil være en de facto oppløsning av unionen. Sitatet er hentet fra Morgenbladet, men både Intelligenssedlene og Lillesandsposten refererte til samme uttalelse:

Hvad angaar Kravet paa eget Diplomati og egen Udenrigsminister for Norge, saa er jeg personlig ganske overbevist om, at en saadan Ordning vilde være ganske identisk med Unionens Opløsning. Det nuværende Udenrigsdepartementet fungerer nu faktisk som et unionelt Organ. Og vi ønsker intet heller end at faa det ordnet og lovfæstet som unionelt. (Morgenbladet, 8. januar 1900)

Innholdet i en norsk utenrikspolitikk var ikke like omstridt. Allerede i 1896 skrev Bjørnstjerne Bjørnson en artikkel i Verdens Gang der han slo fast at Norge "prøver at avskaffe al Politikk gjenem Voldgiftstraktater og Neutralitet, og vi oppretter egne Konsuler for vor Handel og Skibsfart, styret helt ud af os, af et Udenrigsministerium uden Udenrikspolitik." Da et selvstendig norsk utenriksdepartement ble et faktum i 1905 ble det klart at Christian Michelsens samlingsregjering ganske riktig bestrebet seg på å ligge så lavt som mulig. Norges første utenriksminister Jørgen Løvland (1905-1908) sa det slik:

Ser man paa forholdene udad, saa siger man altid med meget styrke: vi vil ingen udenrigspolitik have. Jeg har brugt selvsamme udtryk, og kan være enig i det, dersom man bare finder den rette begrænsning for udtrykkets betydning, at opgaven maa være at holde os udenfor deltagelse i de kombinationer og alliancer som kan drage os ind i krigseventyr sammen med nogle af de europæiske krigerstater. (Stortingsforhandlinger 1905-1906, sitert i Knutsen, Sørbø og Gjerdåker (red) 1995:80)

Flere studier av norsk utenrikspolitikk (for eksempel Iver B. Neumann og Ståle Ulriksen 1995 eller Roald Berg 1995) slår fast at Norge forsøkte å unngå å drive sikkerhetspolitikk, men snarere satset på en utbredt internasjonal handelspolitikk. Ifølge Neumann og Ulriksen fantes det på denne tiden en utbredt forestilling om at krig skyldtes stormakters skjulte renkespill, og at småmakter kunne isolere seg fra det store sikkerhetspolitiske spillet. I Norge eksisterte det "en tese om at det lille uplettede land kunne isolere seg fra stormaktsplanet." (ibid: 82).

Boerkrigen i norske aviser

I 1900 er boerkrigen den enkeltbegivenheten som får størst oppmerksomhet. Krigen varte fra 1899 til 1902 og bidro til å reise spørsmål rundt Englands rolle som stormakt. I 1900 hører kolonisering av landområder "langt borte" til dagens orden, og britenes interesser i Sør-Afrika kan godt beskrives og forklares innenfor et koloniseringsparadigme (se for eksempel Pakenham 1979). Sør-Afrika var imidlertid ikke noen vanlig koloni, besatt av representanter for europeisk imperialisme. Krigen ble kalt "den hvite manns krig", fordi svarte afrikanere var så godt som fraværende. Konfliktens kjerne var dels råderetten over Sør-Afrikas rike naturressurser, ikke minst gruvene i Johannesburg, dels boernes rett til å ikke la seg diktere av den britiske imperialismakten.

Boerne – som innvandret til landet fra Nederland på 1600-tallet, var heller ikke "vanlige" kolonister, de var bosettere. De representerte ingen andre enn seg selv og var kommet for å bygge en nasjon. De skulle ikke hjem igjen. Først på 1800-tallet fikk boerne konkurranse av britene, og den såkalte boerkrigen (1899-1902) engasjerte hele Europa. Også Norge. Alt i alt levde det flere tusen nordmenn i Sør-Afrika rundt 1900. Mange av de som er best kjent i dag var misjonærer, men langt fra alle. Mellom 1825 og 1920-tallet utvandret rundt 800.000 nordmenn, stort sett på grunn av fattigdom. Prosentvis er dette på linje med Irland. De fleste reiste til USA, men ikke minst på grunn av sitt vennlige klima ble Sør-Afrika ansett som et slags "Amerika i Sør". I tillegg kom sjøfolk som ønsket å søke lykken på land, mens andre igjen var handelsfolk. I likhet med de fleste andre små land i Europa støttet Norge boerne. Dette var kan hende ikke offisiell norsk-svensk politikk, men studier av både norske og svenske aviser bekrefter et slikt inntrykk (se spesielt Carlsson, sitert i Kjerland og Bang 2002).

Norske forretningsmenn ved kysten var britiskvennlige, dels fordi de var opptatt av handelsmulighetene mellom Sør-Afrika og Skandinavia, dels fordi de anså at britene representerte det ypperste av vestlig sivilisasjon. Nordmenn i boernes kjerneområder Transvaal og Oranje-fristaten var derimot antibritiske, og beundret boernes kampvilje og stolthet.

I vintermånedene 1900 var striden på sitt høyeste. Fortsatt fantes en mulighet for at krigen kunne slå begge veier, til tross for britenes tallmessige overlegenhet. Boerne kjente terrenget, var mobile og kjappe der britene var tunge og trege og de hadde mer moderne ammunisjon. Selv om de fleste norske (og svenske) avisene var vennlig innstilt til boerne var den viktigste informasjonskilden likevel britiske telegrambyråer. De britiske journalistene var "embedded" etter alle kunstens regler, og mange bar våpen i den britiske hærs tjeneste.¹⁷ Avisene trykket meldingene deres, iblant ispedd en porsjon skepsis:

Det er umuligt paa Grundlag, af de indløbne høist usammenhængende og uklare Meldinger om General Frenchs Fremrykning mod Boerne ved Colesberg at danne sig noget paalideligt Billede af de der stefundne Kampe og deres Resultater. Men saa meget er ialfald vist, at de første jublende engelske Seiersmeldinger som sædvanlig var høist overdrevne. De senere indløbne Telegrammer har slaat ihjel den ene efter den anden af de Illusioner, som de første Meldinger havde vakt i

¹⁷ "Embedded" er et begrep som brukes om journalister som følger en av de krigende parter i fronten. Begrepet er moderne og har særlig vært brukt etter USAs invasjon av Irak i 2002 i forbindelse med diskusjonen om journalistenes uavhengighet.

Storbritannien, og Englændernes Seiersglæde er efterhaanden bleven forvandlet til Ængstelse...”
(Lillesandsposten 9. januar 1900)

Nyhetsdekningen var dominert av temmelig nøkterne nyhetsmeldinger om hvem som vant og hvem som tapte ulike slag. Det er de mer kommenterende artiklene, eller det mer kuriøse stoffet som avslører hvilke sympatier avisen har. Intelligenssedlene legger for eksempel ikke skjul på sine sympatier i denne panegyriske hyllesten til det også historikeren Pakenham beskriver som ”boernes hemmelig våpen”, nemlig kvinnene:

Fru Joubert [kona til boergeneral Piet Joubert] er ligesaa fortrolig med Krigen og dens Tildragelser som sin Mand. Thi hun har fulgt ham i Striden, ligesaavel naar det gjaldt en Dyst mod de indfødte Stammer som et Felttog mod en eller anden mægtig Nation. Uagtet Fru Joubert haandterer sit Gevær saa sikkert som nogen, er hun dog i Felten først og fremst Hustru. Hendes første Omsorg er at gjøre det bekvemt for sin Mand, at holde hans Telt i Orden, lave hans Mad, med et Ord stille det slig for ham, som om han var der hjemme i sit eget Hus. Det er for Boersoldaterne et behageligt og hjemligt Syn at se Generalens Hustru staa undefor sin Mands Telt og skrælle Poteter eller tillave et tarverligt Maaltid. Naar hun ikke er optat av sine huslige Sysler, pleier og opmuntrer hun de Saarede, og mangens Soldats sidste Timer har været mildnet ved hendes moderlige Omsorg. Under den sidste Krig med England var ogsaa Fru Joubert ved sin Mands Side. Og det siges, at Engelskmændenes Tilbagetog ved Majuba var et Følge af et Raad hun havde git. Ofte har den tapre Kvindes Liv været i Fare. Men hun tænker aldrig paa sin egen Sikkerhed. Ingen Magt paa Jorden kan holde hende hjemme, naar hendes Mand brager ud i Felt. (Intelligenssedlene 13. februar 1900)

Bare et fåtall norske aviser hadde fast stasjonerte korrespondenter i Sør-Afrika i denne perioden. Morgenbladet var en av dem. Avisens rapportør skrev under psevdonymet Africanus, og han la ikke skjul på sin misnøye med den rådende proboerske stemningen i hjemlandet. Han mente den var tuftet på grunnleggende misforståelser og kunne ødelegge nordmenns muligheter for å ha en framtid i Sør-Afrika:

Den norske Presse fortsætter endnu med sin Politik ligeoverfor Transvaalkrigen. I Tide og Utide synes den at lovprise disse halvvilde Boere og fryde sig over hvert Nederlag, der møder England. I saa Henseende er der jo faa hæderlige Undtagelser, og glædeligt var det at se, at ”Morgenbladet” fornylig tog Afstand fra den sædvanlige Taktik at nedrakke England og lovprise alt, hvad der kom fra Boersiden. Det gavner Norge yderst lidt og end mindre vore Landsmænd i Syd-Afrika. Det saakaldte skandinaviske Korps paa Boernes Side har gjort Skandinaverne en ubodelig Skade for Fremtiden. Intet Under, om Engelskmænd i Fremtiden ser paa os Skandinaver med den største Mistanke; thi saaledes som dette Korps er bleven udbasuneret over hele Syd-Afrika, har det blot hjulpet til at stemple Skandinaverne i Almindelighed som Boere. Rigtignok findes der paa Storbritanniens Side fuldt ud ligesaa mange Skandinaver; men disse er gaaet individuelt og privat med i Krigen – og ikke som Tilfældet var med Skandinaverne i Transvaal. Den norske Presse, der saa heftig har forfægtet Boernes Sag, vil neppe gavne Norge eller sine Landsmænd herude herved. Fremtiden vil vise, at jeg har Ret heri. (Morgenbladet 21. mars 1900)

Africanus fortsetter med å kritisere artikler som har anmodet om hjelp til nødstilte skandinaver, siden britene har vært mer en behjelpelige for alle som har trengt det.

Det burde være noksom indlysende selv for den boersmittede Presse hjemme, at et forenet Syd-Afrika under Boerstyre kan der aldrig blive Tale om, og slig som Forholdene i de seneste Aar er udartede, kan de ikke komme til at vedvare. Saa er der blot ét tilbage: Et forenet Syd-Afrika, og indtil videre under britisk Flag og Beskyttelse. Syd-Afrika er endnu ikke modent til at staa paa egne Ben, og har derfor selvfølgelig at søge Beskyttelse under Storbritanniens frie Flag. Og hvad bedre

skulde man ønske sig? Norge burde være det sidste Land, der jubler over de Nederlag, som de britiske Vaaben i Begyndelsen led.” (ibid)

Når Africanus skriver om ”det skandinaviske korps” sikter han til et lite antall frivillige nordmenn som kjempet mot britene i et eget skandinavisk korps, en divisjon nordmenn, svensker og dansker som ble så godt som utslettet under slaget ved Maagersfontein i desember 1899, men som fikk mye skryt for sin heltedige innsats og offervilje. Den norske offiseren Julius Allum, som var en av de få offisielt utsendte norske observatørene, nølte ikke med å trekke parallellen mellom boernes situasjon og til Norges egen geopolitiske posisjon:

Denne krig er meget oppmuntrende for de små stater, da den har vist os at et lidet land i en forsvarskrig med moderne våben har store sjanser selv mot en uhyre overmakt – forutsatt at den har sine forsvarsmidler i orden. Den til sine tider oppdunkede tvil om vår evne til å forsvare os, bør det nå til alle tider være forbi med. Når boerne i så lang tid har kunnet holde engelskmennene ... skulle saa ikke vi kunne gjøre det bedre i dette lande, hvis beskaffenhed og klima vilde legge ene fiende endnu større vanskeligheder i veien enn de sydafrikanske republikker.... (Carlsson i Kjerland og Bang, 2002)

Småstatsargumentet gikk hjem i særlig i Venstre-kretser og Bjørnstjerne Bjørnson var en av dem som fremmet synet om at ”blant de saakalte civiliserte folkeslag” utgjorde britene ”det mest barbariske og det mest hyklerske”. Boervennligheten ble forklart slik i en leder i norskskdomsavisen Den 17de mai, som riktignok ikke er med i dette utvalget, men som illustrerer stemningen: ”Naar vi ser dei store i strid med dei smaa, daa hev me den rettferdskjensla at me held med dei smaa. Soleis hev det vori, og soleis vil det verte som lenge verdi stand...” (ibid)”

Carlsson framhever også at sympatien for boerne ble forsterket av at de var fattige, arbeidsomme bønder som mange i Norge kunne identifisere seg med. Dette bekreftes også av dette utvalget, der Lillesandsposten 23. august går så langt som til å spekulere i om ikke selveste boerhelten Louis Botha egentlig var norsk. Tittel på oppslaget lød ”Er General Botha Nordmand?” og historien bygger på det faktum at det ved Arendal ligger en gård ved navn Botha. En mann utvandret derfra rundt 1870, sannsynligvis til Kapstaden (Cape Town), ”hvortil den den Tid almindelig foregik Udvandring.” Ingen har hørt mer fra ham, men gamle folk mener at likheten mellom general Botha og den utvandrede er så stor ”at der neppe kan herske Tvil om, at man har Far og Søn for sig. General Bothas Alder svarer ogsaa nøyaktig til den utvandrede Mands.”

Pressedekningen av boerkrigen er altså ikke bare et inntak til å forstå en internasjonal krig, men like mye et vindu til hvordan ulike deler av det norske samfunnet posisjonerte seg i forhold til verden. Om folk holdt med briter eller boere fortalte noe om hva slags nordmenn de var. De unionsfiendtlige avisene var også de mest boervennlige, selv om man ikke skal dra dette resonnementet for langt. Også i Sverige var hovedstemningen for boere og for de små (hvite) nasjoners selvstendighet i verden.

Norden: Danmark nærmest

Pressens forhold til de to største nordiske landene er markert forskjellig. Sverige får, ikke overraskende, flest oppslag, særlig fram mot unionsoppløsningen i 1905. Dersom vi fjerner antall oppslag som omhandler unionens felles kongefamilie og diplomatiske utsendinger, samt nære handelsforbindelser ser bildet likevel ganske annerledes ut.

Tabell 31. Dekningen av nordiske land i prosent av antall utenlandsartikler.¹⁸

	1880		1890		1900		1910		1920		1930		Totalt	
	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.
Sverige/ Norge	6	17	5	28	8	44	2	12	2	15	4	16	4	132
Sverige	5	13	5	32	6	31	8	46	5	36	6	26	6	184
Danmark	5	14	4	27	8	44	11	62	9	62	8	36	8	245
Andre nordiske land	0	1	1	7	1	5	1	3	5	32	4	16	2	64
Hele Norden/ Skandinavia	1	2	0	1	1	5	1	4	2	12	1	4	1	28
Totalt	17	47	15	95	24	129	23	127	23	157	23	98	21	653

I tiden før unionsoppløsningen nevner avisene i svært liten grad politiske nyheter fra Sverige som ikke gjelder kongehuset eller norsk-svenske forhold. Handel, kultur og kriminalitet er det imidlertid en del av. Bildet avisene gir av Danmark er derimot sterkt politisk fokusert. Særlig Morgenbladet trykker jevnlig analyser, nyheter og reportasjer fra både dansk politisk liv og kulturliv. I de første årgangene hender det dessuten rett som det er at en teaterpremiere e.l i København er å finne under overskriften "Christiania".

I tiden etter unionsoppløsningen endrer dette forholdet seg og svensk politikk og samfunnsliv dekkes mer i samsvar med andre land. Kategorien Sverige/Norge er beholdt for å vise akkurat dette. Slik tabell 31 viser synker denne kategorien betraktelig etter 1905 og innholdsmessig rommer den nå stort sett handelsrelasjoner og en del grensespørsmål (som byggingen av nye veier o.l.).

Norden og Skandinavia er sjelden omtalt som en enhet i artiklene i utvalget, men særlig i 1910 var nordisk samarbeid likevel et diskusjonstema i avisene. I forbindelse med forberedelsene til verdensutstillingen i Oslo i 1914 tar Intelligenssedlene opp diskusjonen om hvorvidt Norge skal arrangere utstillingen alene eller sammen med Sverige og Danmark. Artikkelforfatteren synes vi må feire alene, siden utstillingen også markerer grunnlovens 100-årsjubileum.

Hvorfor har vi valgt det år 1914? Ligger der ikke bare deri, at utstillingen er tænkt som en speciel maalestok for vort lands udvikling paa alle omraader i de 100 år, som er rundet, siden landet fik styre sig selv og uhindret fik utnytte den energi og de midler som fandtes i landet? Jo visselig, og skulde da noget være unaturligere end, at dette maa vi ha for os selv, bedømme selv og glæde os

¹⁸ Denne tabellen teller bare utvalgte deler av materialet og totalsummen går derfor ikke opp i hundre. Se definisjon under "Geografisk område".

over selv? Utstillingen skal jo saaledes være et 100-aars jubileum, og det er jo klart, at det, som vi saaledes jubilerer for, det berører hverken dansker eller svensker behaglig. La os i beste fald gaa ut fra, at de ikke længer bærer nag eller er harme over vort lands utskillelse fra dem; men at de skulde være med os og jubilere derfor, er dog for meget forlangt...(Norske Intelligenssedler, 4. januar 1910)

Morgenbladet legger samme år vekt på de gode mulighetene for et godt naboskap i Norden. En svensk eskadre blir godt mottatt i København og en svensk avis siteres på følgende:

Den Skygge, som Begivenheterne i 1905 spredte over Sindene, er blit svakere i de Aar, som senere er gaat. Som alle Prøvelsens Tider sjænket ogsaa det Aar vort Folk sunde og lærerike Erfaringer. Mange mere eller mindre taakede Drømme forsvandt, men derav blev Horisonten bare klarere og videre. I det skarpe Dagslys og den utvidede Synskreds har vi tydeligere kunnet sætte vore Maal. Vi har set, hvad der skiller de tre skandinaviske Riker, men ogsaa det langt mere, som forener. Ærlig og oprigtigt er vi rede til at delta i Samarbeidet paa de mange Punkter, hvor de stammebeslegtede Folks Interesser løper i omtrent samme Strømretning, og medvirke til at opretholde den gode Naboenighet i Norden. (Morgenbladet 10. juli 1910)

I årene som følger dukker det også jevnlig opp nyheter om nordisk og særlig skandinavisk samarbeid. I 1920 rapporterer Morgenbladet at skandinaviske redere vurderer felles front mot skattlegging i England og USA. Samtidig er ikke samarbeidet alltid uproblematisk. Et eksempel er representasjon til internasjonale organisasjoner, som Det international arbeiderraad. Morgenbladet understreker at Danmarks representant i Det internationale arbeiderraad, ikke representerer Norge, selv om dette er blitt påstått. Norge motsetter seg ideen om en skandinavisk representant.

Et annet skille mellom behandlingen av Sverige og Danmark er måten kriminalitet omtales på. Danmark brukes, særlig av Lillesandsposten, som et dårlig eksempel når det gjelder alkohol. Allerede i 1880 vekker alkoholforbruket i København bekymring: "Navnlig synes Forholdene i de seneste Aar at have forværret sig i Kjøbenhavn, hvilken By tidligere alltid har været anseet for at udmærke sig ved Befolkningens Orden og Ædruelighed.", skriver avisen 26. august. To prosent av byens befolkning (4000 mennesker) har blitt arrestert for fyll i 1879 og man har regnet ut at Danmarks voksne mannlige befolkning drikker 56 liter brennevin per hode i året.

Lillesandsposten er generelt den avisen som er mest opptatt av kriminalitet, og kriminaliteten er ofte utenlandsk. Andelen kriminelle svensker er relativt sett høyere i Lillesandsposten enn i de to andre avisene. I 1880 bringer avisen for eksempel en rapport om en svenske som bedriver flergifte. En svenske gifter seg med en Arendalskvinne, reiser som sjømann til USA kommer tilbake, tilbringer et døgn hos henne, reiser til Kristiania og gifter seg med en annen. Han er nå tiltalt for bigami.

I 1900 gir avisen en detaljert beskrivelse av "mordbrænderen" Lars Nilsons siste dager. Tre mordere er tatt og har fått sine straffer. Jernbaneassistenten som drepte sin sjef for å ta kassen er allerede henrettet. Målarmorderen venter sin skjebne ganske snart, og likeså tredjemann: Lars Nilson. Han er landarbeider og drepte og ranet en ung kvinne som drev en forretning. Kassen hennes var ikke stor. Nilson satte fyr på senga hennes, men ilden ble slukket i tide til at man kunne slå fast at et mord var begått. Nå er skarptretteren ankommet fra Stockholm og en prest forsøker å få Nilson til å akseptere sin skjebne, noe han ikke er synderlig interessert i.

Offentligheden vil i mindst mulig Omfang faa Leilighed til at overvære Henrettelsen, særlig fordi man frygter for, at Morderen skal gjøre Alvor av sine Trudslar og selv gjøre sin Dødsstund mangefold uhyggeligere, end et Menneskets Halshugning i sig selv allerede er. (Lillesandsposten 23. august 1900)

Både i 1910 og i 1920 er det en bred dekning av danske sikkerhetspolitiske forhold, ikke minst knyttet til folkeavstemningen i Sønder-Jylland om fortsatt tysk tilhørighet eller tilbakevending til Danmark.

Finland er jevnt over lite nevnt, med unntak av 1920 da finske sikkerhetspolitiske forhold vekker oppmerksomhet. Finnenes forhold til det bolsjevikiske Sovjet-Russland var av stor strategisk betydning også for Norge. Island er så godt som ikke nevnt i utvalget, men de få gangene vi leser om øysamfunnet i vest er det beskrevet med varme, storebroderlige følelser. Slik så det ut i et begeistret lesebrev til Intelligenssedlene, 19. november 1880:

Uagtet det maa indrømmes, at Island er et Sted, hvor jeg ikke gjerne i længere Tid vilde opholde mig, især paa Grund af Landets Afstængthed fra den øvrige Verden, og dets kolde, raa og fugtige Taageklimat, saa er der dog adskilligt, som ofte bringer os til at glemme disse Ubehageligheder. Hertil vil jeg især nævne selve det islandske Folks Venlighed og Agtelse for os Nordmænd. Jeg har ofte været Vidne til, naar Norske, Danske og Folk af andre Nationaliteter sammen omgaaes Islændere, saa vise disse sig temmelig kolde fremfor alle ligeoverfor sine Beherskere, Danskerne, medens Nordmanden bliver behandlet som en Broder...

Dekningen av de nordiske landene gir altså et innblikk i et nordisk hierarki, sett med norske øyne. I unionstiden er dekingen av Sverige sterkt ambivalent. Dette gjelder ikke bare det uttalt politiske stoffet, men også valget av saker å skrive om: Kongemakten dominerer i Morgenbladet, mens Lillesandsposten har valgt å fokusere på svenske kriminelle. Etter at unionen er oppløst normaliserer dekingen seg, og Sverige behandles mye mer likt alle andre utland. Danmark behandles med størst grad av respekt og aktelse gjennom hele perioden. Danmark har sin alkoholpolitikk og sine kriminelle de også, men motvekten består i inngående analyser av politikk, kultur og samfunnsliv. Island står under Norge på rangstigen, men oppfattes som vennligsinnet, eksotisk og sympatisk, mens Finland er fjernt og først og fremst viktig som en sikkerhetspolitisk buffer.

Verden i Norge – Norge i verden

I perioden 1880 – 1930 møter vi også den gryende utenlandske turismen i Norge. Utlendinger som kom til landet ble ansett med en blanding av nysgjerrighet, mistro og gjestfrihet. Lillesandsposten skrev i 1880 om to britiske turistens bevegelser i Hamar-traktene (!):

To Ænglender, der forr. Tirsdag Aften ankom til Lillehammer med Dampskibet, fortsatte Onsdag Morgen kl 7 paa hver sin Velisoped Reisen nordover og ankom efter 8 Timers Forløb til Skydsstationen Skjeggestad i Ringebo, omtrent 5 1/2 Mil fra Lillehammer. De overnattede paa Laurgaard i Sell og passerede efter Sigende Torsdag Middag Domaas. Som rimeligt er have disse Reisende ved sine Befordringsmidler, som de agtede at benytte for det første helt ned til Romsdalen, vakt megen Opsigt opigjennem Dalen. (Lillesandsposten, 26. august 1880)

Turistene vakte oppsikt, selv om de ikke var i nærheten av Lillesand. 30 år senere gjorde de fortsatt det. Selv om det nå var langt vanligere med utenlandske reisene så noterte avisene fortsatt hvem som tok inn på hovedstadens hoteller, og tre briter i norske fjell måtte regne med avisoppslag. 16. mars 1910 skrev Morgenbladet om "Utlændinger over Hardangervidden" og noen måneder senere om "Sommerens første" utenlandske lystyacht som ankom Pipervika i Oslo – en stor, prektig dampyacht fra England.

I 1910 var turismen blitt såpass betydelig at den vakte både angst og forventning. Intelligenssedlene intervjuet ordførere i Valdres som slett ikke var overbevist om at turisme var noen god idé:

...turisttrafikken har været og er til skade for Valdrestraktens jordbruk. Det kan indvendes herimod, at hotellerne er god avsætningsplads for landmandsprodukterne, men man opnaar ikke større pris her end man faar ved at sende varerne til Kristiania knapt nok det...(Intelligenssedlene 23. august 1910)

Valdres-ordførerne frykter aller mest at ungdommen, både gutter og jenter, skal søke seg bort fra primærnæringene. Bare en av dem mener at turismen ikke bør hemmes og at de i bygda som driver med turisme er mer "opvakte og gløgge end de fleste andre."

Morgenbladet har en mer offensiv holdning til turister og krever bedre kommunikasjonssystemer, særlig i påsken når fjellstuer og sanatorier er fulle av stadig flere norske og utenlandske turister. Engelskmenn, dansker og tyskere er mest tallrike, men hva tilbyr Norge?

I London blev der i Juleuken solgt 20,000 Billetter til Schweiz og Tyrol. Det er noget andet. Skal vor Vinterturisttrafik anta virkelig stor Stil, maa vi faa bedre Kommunikationer. Englænderne kan vi vente os mest av. Det er sportselskende Folk, som gjerne tar sig en Tur paa Ski i Norge. Men de liker ikke Nordsjøen. Reisen tar for lang Tid og de synes Skibene er for smaa. De engelske Vinterturister er av en anden Sort end dem som kommer om Sommeren. I Sommertiden reiser alle mulige Mennesker, Smaafolk og Storfolk om hverandre. Men Vinterturisterne er Folk, som har god Tid og mange Penge. De er mer fordringsfulde og vant til Komfort. Ska vi derfor faa dem til at reise hit i større Utstrækning, maa Kommunikationerne og Hotellerne bli bedre. (Morgenbladet 16. mars 1910)

Hvis svensker eller tyskere kjøpte eiendom eller på andre måter investerte i Norge ble det notert, men den andre kategorien utlendinger som jevnlig dukker opp i spaltene er utenlandske diplomater. Deres besøk ble stort sett omtalt i notisform, men innimellom kan vi lese detaljerte beskrivelser av diplomatenes gjøren og laden i den norske hovedstad, som i Intelligenssedlene 9. februar 1910. Overskriften lyder: "Det belgiske overordentlige gesandtskap" og saken handler om belgiske utsendinger som først får en kort audiens hos kongen. Dronningen var syk med forkjølelse, så henne fikk de ikke møte. Utsendingene reiste deretter tilbake til Grand Hotel for å forberede seg til en tur til Holmenkollen hvor de fikk de overlevert ordener.

Det er liten grunn til å tvile på at det norske selvbildet som en nasjon i verden ble styrket av unionsoppløsningen med Sverige, og mye av diskusjonen før 1905 handlet om hvordan Norge skulle orientere seg verden. Bjørnstjerne Bjørnsons anti-unionstale fra august 1890 er et eksempel som viser hvordan hele det politiske bildet i Europa var viktig for å posisjonere en potensiell ny nasjon. I 1890 ble spørsmålet blant

annet aktualisert av keiser Wilhelms besøk til "tvillingrikene", der han valgte å ikke bare besøkte Stockholm, men hilse nordmenn som et separat folk, slik Bjørnson oppfattet det. Keiseren ble også hilst som representant for et broderfolk som hadde hjulpet oss med vår industri og vårt håndverk. Men Bjørnson advarte sterkt mot Tyskland som rustningsnasjon:

...det nuværende Tyskland, Erobringenes Tyskland, Militarismens Tyskland, det Folk som holdt fremmede Folk under sig, det Tyskland var os ikke kjær, – det vilde vi ikke gaa i Forbund med og ikke slutte os til. Militarismens Tyskland, den forræderlige Krigsfare, den endeløse Rustning, som æder paa Folkenes Marv, – vi vare enige med de tyske Socialister, som sagde, at Militarismen skulde tages væk. Det var varmhjertede Mænd over hele Verden, som sagde med de tyske Socialister: Militarismens Tyskland avskyr vi. (Morgenbladet, 25. august 1890)

Bjørnson ønsket at Norge skulle holde avstand til det militaristiske Tyskland, og beklaget at en rekke internasjonale kommentatorer, ikke minst i Danmark og Frankrike hadde tolket den norske jubelen for keiserbesøket som begeistring for tysk politikk. Men også Frankrike fikk sitt pass påskrevet av Bjørnson. Han innledet med å si at Frankrike og friheten er synonyme størrelser, men den sosiale utviklingen var Bjørnson likevel langt fra fornøyd med, og han mener at nordmenn misforstår når de kaller Frankrike en republikk. General Georges Boulangers fall mener han illustrer dette, og Bjørnson bruker maktskiftet i Frankrike som en illustrasjon av viktigheten av stemmerett for massene, samt småkårsfolkets reelle mulighet for å påvirke verden til det bedre:

Frankrige var nemlig egentlig ikke Republik, om det end kaldtes saa. Det havde Adelsnavne, og man bar Ordener som Dyd paa Brystet. Frankrige var et monarkisk Opbudsbo under Administration. Det fortsatte med alt det gamle og hadde endog øget det, saaledes skabt flere Embedsmænd. Det var ingenstedts saa mange Privilegier som i Frankrige, maaske med undtagelse af Østerrige. Arbejderne harmedes, saa det ikke var noget Under, at de saa sig om efter en General Boulanger. Tal. [Bjørnson] fortalte ogsaa enkelte andre Exempler, der skulde vise, i hvor liten Grad Frankrige var Republik. Boulanger kom, og det var en General, de vilde have, en, som i Nødsfald kunde kappe Hovederne af Folk. Han gik til Soldaterne og smakte paa Suppen. "Er dette Suppe?" sagde han, "det er jo bare Vand; giv Soldaterne bedre Kost." Saa gik han til Sengene. "Have de ikke Tæpper og Madrasser, det maa de have." Saa blev der Jubel, og saa fik han Armeen. Saa sagde de Rige: "Han er farlig, men man siger han er bestikkelig, saa skal han blive vaar Gris lit." Saa stemte de paa ham. Og saa var der presterne; de vare jo meget dydige, men naar det gjaldt at skaffe sig Magt, saa var det ikke saa farligt. Saa vandt han dem. Med almindelig Stemmeret vilde han være en farlig Kar. Men saa kom den store Almenhed og sagde: "Vent lidt, vi ere paa samme Bord." Og saa blev han den ynkelige Kar, han var. Det var ikke Presterne, ikke de Rige, som frelste Frankrige, det var Smaafolkene. Det var ofte de Smaa, som skjønnte sig bedst paa de store Sager: for dem var det nemlig et Livsspørgsmaal, for de andre et Magtspørgsmaal. (ibid)

Leser vi omtalen av Bjørnsens retorikk får vi et sammensatt bilde av Norges plassering i verden, men ikke alle skribenter var like mangefasetterte. At Norge var en viktig bidragsyter til verdenshistorien var i alle fall forfatteren av denne usignerte artikkelen skjønt overbevist om:

Igrunnen stammer alle europeiske fyrstehus fra gamle norske konger. Dette er noe bladene skriver om i forbindelse med keiserens besøk til Norge: "Er der noget i Verden, som er overflødigst at bemærke, saa er det dette, thi man tør med største Tryghed paastaa, at af Europas nuværende

Fyrstehuse er det sandsynligvis det tyrkiske (og formodentlig det montenegrinske og det serbiske) de eneste, i hvis Aarer der ikke flyder gammel norsk Kongeblood. Enhver, som har det ringeste Kjendskab til Fyrstehusenes Historie, vil nemlig vide, at disse i en Periode af omtrent 800 Aar idelig have besvogret sig med hinanden indbyrdes. Alene fra Olav den Helliges ægtefødte Datter Alfchild, der ægtede Hertug Ordulf af Sachsen, alene fra hende, siger jeg, nedstammer vistnok alle europæiske Fyrster og Fyrstinder og det ikke ad en, men ad mangfoldige Veie." (Morgenbladet, 20. juli 1890)

Selv om Norge var en ung stat fremmet pressen et bilde av en nasjon som kulturelt sett var rik og fremmelig. Dette ble i enda sterkere grad understreket etter 1905, i artikler om alt fra sport til handel. Norske skiløpere får statsstøtte for å reise og konkurrere i Frankrike og norske turnere jubilerer i Tyskland. Besøket ble feiret med en fest som understreker det meget gamle samarbeidet mellom de to landene. Tyskland får æren for å ha introdusert turnsporten til Norge, men Norge tok på ingen måte ukritisk imot nyvinningen:

...allerede for femti Aar siden hadde Tyskere som bodde i Norge, indført Apparatgymnastiken der. Naturligvis hadde de norske Turnlærere øvet kritik og bare antat de Øvelser, som bedst lot sig forene med det turngymnastiske System som de hadde skapt. (Morgenbladet, 10. juli 1910)

Med jevne mellomrom dukker det opp nedlatende bemerkninger om utenlandske aviser som enten har plassert Christiania i Sverige, eller – mer fornøyet – Stockholm i Norge.

I de første tiårene etter uavhengigheten er det viktig for Norge å posisjonere seg internasjonalt, ikke minst har internasjonale handelstraktater stor viktighet (se for eksempel Berg 1995). Undertegnelsen av Spitsbergen-traktaten i 1920 fikk svært mye omtale. Avtalen ble undertegnet i Paris, men uten at England, Japan og Italia var til stede. Til gjengjeld gir journalistene en temmelig detaljert beskrivelse av hvem som var der, hvem som drakk te sammen og hvor, osv. Så var da også Spitsbergen-traktaten en viktig traktat for Norge, som sikret suverenitet over Spitsbergen og Bjørnøya.

Norsk ufeilbarlighet som handelspartner var også viktig å understreke, og av de sakene som omhandler handelstvister faller alle ut til nordmenns fordel. Et eksempel er hentet fra Morgenbladet i 1910 som handler om en grosserer som kjøpte sinkaske fra en Christiania-fabrikk og solgte det videre til Amsterdam. Nederlenderne påstår at innholdet av bly i asken er for stort. Grossererens ville ha erstatning, men fabrikken ble frifunnet fordi den hadde gitt ham en vareprøve han selv ikke hadde undersøkt grundig nok.

Under overskriften "Brasilien. Folk og Forhold." samme år, skriver avisen om en norsk konsul som har ligget i strid med Brasil om et barnemel han eksporterte og som brasilianerne mente inneholdt salicylsyre. Konsulen påviste at dette ikke var tilfelle og vant saken, selv om det tok tid. Nå har han holdt foredrag i polyteknisk forening i Christiania og vakte forsamlingens munterhet med å fortelle om brasilianske embetsmenns måte å arbeide på. Generelt om landet fortalte han:

Brasilien har store muligheter. Landet er sjelden frugtbart. Men brasilianerne er I grunden et indolent Folk uten initiativ, og den stadige Blanding av de sorte og hvite Elementer av Befolkningen frembringer en Folkemasse, Mulaterne, som ikke bidrar meget til Landets Utvikling. Naar brasilien i de senere Aar har gjort store fremskridt paa mange Omraader, saa skyldes det for en stor del invandrede Forretningsmænd. (Morgenbladet 16. mars 1910)

Også på det vitenskapelige område står Norge sterkt, skal vi tro avisene. Ikke minst gjelder dette når det handler om å forstå og forklare folk langt borte. Morgenbladet skriver i 1910 om "Det indiske Babel", en artikkel om lingvistisk forskning i indiske språk, bla av nordmannen Sten Konow. India presenteres slik:

Indenfor Indiens Grænser lever omtrent en femtedel av Klodens Mennesker. Kunde man med Sandhet tale om en indisk Nation, – og der er en viss Klasse Indiere, som ynder at gjøre det nutildags, – vilde man før eller senere staa overfor noget uhyre. Men en indisk Nation findes der ikke. Vistnok har vi det indiske Rike som en politisk Enhet; men dette skyldes ikke noget eller nogen i Indien. Det er det britiske Styre, som har skapt og betinger Enheten. Uten dette vil Enheten sikkert nok ramle. Hvor litet end Indien ser ut paa de almindelige Karter, det er intet Land, men nærmest en Slags Verdensdel, der rummer flere og større Forskjelligheter end f.eks. Europa. Her er ikke én, men en Mangfoldighet av nationer, nogen overmaade talrige, andre overmaade faatallige, saa man ikke egentlig kan bekvemme sig til at kalde dem med det Navn...Det er jo selvsagt, at det er av umaadelig Betydning for Administrationen at faa Greie paa alle disse Forhold; og i visse retninger er der utført ikke saa ganske litet. Men naar man husker, at de Indfødte selv kun rent undtagelsesvis har nogen Interesse av slike Arbeider, at derfor Undersøkelserne her maa gjøres av Fremmede for Størstedelen, og at disse paa sin Side kun sjelden har den fornødne Fagdannelse til at kunne levere førsteklasses Arbeide og ellers har liten Tid tilovers, er det ikke at undres over, at det gaar smaat.

Lingvistikken er et av de områdene der det går raskest å skaffe seg den nødvendige oversikten, bla med norsk hjelp.

Den avisen som best speiler nordmenn i utlandet er Lillesandsposten. Her er både misjonen, sjøfolkene og Amerika-farerne representert. Artiklene spenner over et vidt spekter av emner, fra arbeidsmuligheter og suksesser til tragiske skjebner. 14. november 1900 bringer Lillesandsposten denne tragiske beretningen om to unge husmenn fra Romsdal som utvandret til USA:

De unge mænd udvandrede, før rygterne om de store rigdomme, Klondyke kunde give den uforfædtede og modige, var blevene malt mørkjere ved de beretninger om kulde, sult og nød, som ventede guldgraverne. Gutterne kom sig frem til Dawson City; her grov de guld og kjøbte sig felter. Men hungertyfusen kom til byen, og da gutterne havde samlet ca. 50.000 dollar, blev de ogsaa grebne af tyfusen og døde. Nu har forældrene faaet pengene.

Men mange går det godt med, og 14. februar 1930 kan Lillesandsposten omsider bringe referat fra juletreffesten i Lillesandsforeningen i New York. Alt er med: taler, sanger osv. Stemningen var god, bare preget av den rette porsjon hjemlengsel. Den usignerte artikkelen avsluttes på følgende måte: "Og da man skiltes henved tolv-tiden var alle enig om at man hadde tilbragt en av de hyggeligste aftener som det faller i en utvandret nordmanns lodd aa tilbringe paa denne side av Atlanteren..."

I en av misjonssakene, fra 1920, ser vi også et eksempel på viktigheten av å ha en lokal vri. En ny, norsk misjonær skal sendes til Madagaskar og avisen beskriver hvordan han først skal lære språk i Frankrike, før det bærer det ut på misjonsmarken. Riktignok er den unge misjonæren fra Bergen, som ligger temmelig langt unna Lillesand, men artikkelen forklarer: "Den unge missionærs mor er en Lillesandsdame, en søster av skolebestyrer Gauslaa." (For ordens skyld het også redaktøren av Lillesandsposten i denne perioden også Gauslaa.)

Lillesandsposten skriver mye om sjøfolk, for eksempel om deres betydelige bidrag til lokal økonomi. 6. januar 1920 får vi for eksempel vite at de i 1919 sendte hjem 2,8 millioner kroner, mot ca. 2 millioner i 1918. Avisen refererte også sjøfolkenes julefeiring samme år, da det gikk lystig for seg i sjømannskirken i London. Både nordmenn og briter deltok i festlighetene, og referatet har klare reportasjelementer:

Kaptein Clarke, medlem av Trinity House, sa at han i stillings medfør hadde hat meget med norske sjøfolk at gjøre, at hans erfaring var, at finere sjømænd seilte der ikke paa havet (Stormende bifald fra de britiske sjømænd). Dog vilde han tilføye, at de ikke var et grand bedre end de britiske. (Øredøvende bifald fra de norske sjømænd og almen jubel.)

Alle avisene trykker notiser knyttet til utvandringen til USA, men Lillesandsposten har det næreste forholdet til landet. I alle fall er det her vi finner norsk-amerikanerne mest direkte omtalt. I 1880 skriver avisen for eksempel om nordmenn i Chicago, der det ikke er lett for folk å finne arbeid.

Det holder haardt for Folk, som intet Haandverk har. Mange gaar og sukker efter en Butik eller Kontorplads. Flere af dem har taget det fornuftige Parti at give sig ikast med, hvad som kan forefalde. Af dannede Nordmænd, Kontorister, Farmaceuter o.a. er der saaledes flere, som gaar paa Brolægningsarbeide. (Lillesandsposten, 23. desember 1880)

De utvandrede nordmennene skriver dessuten ofte brev hjem og rapporterer om alt fra julefeiring og savn av hjembygda til dyr mat:

Maten er dyr i Amerika og dyrare vert han, er det likt til. Jamt øver er matprisane ein femtepart høgare no en for seks aar siden. Og klædi ein halv gong til so dyre. Det er store arbeidslønar i Amerika; men dei som stunder paa at koma dit, turvte rekne etter for mykje det gjeng ut att. So vert nok ikkje vinningen so ovstor just. (Lillesandsposten 23. desember 1910)

Utvandringen er også tema i de andre avisene, om enn ikke like gjennomgående. Intelligenssedlene 24. april 1890 informerer oss for eksempel om norsk kunst- og kulturliv i det nye landet, som i denne artikkelen om billedhugger Jacob Fjelde og hans utkast til et Tordenskjold-monument hjemme i Norge. Dette er en meget lang artikkel, skrevet i en personlig tone – en slags blanding av reportasje og leserbrev med et ikke ubetydelig nivå av selvrefleksjon og humor:

Her hvor Malerier værdsettes og kjøbes til saa og saa mange Dollars pr. Kvadrat-Fod, og hvor Rammen i Almindelighed er det, som vækker vor største Beundring, her, hvor der til Dato ikke findes et Monument eller en Statue eller saa meget som en artistisk forarbejdet Fontæne engang, her skulde vel være det sidste Sted, hvor en Kunstner skulde finde paa at slaa sig ned.

Likefullt, den norske billedhuggeren Jacob Fjelde har gjort nettopp det, og jobber nå med et utkast til en statue av Tordenskjold. Han har valgt scenen der Tordenskjold skyter ned en svensk kaptein som har arrestert ham, med ordende "Hverken du eller nogen svensk skal føre mig til Gøteborg". Artikkelforfatteren mener Fjelde bør vinne konkurransen, for skulpturmodellen vitner både "om liv og fart". Fjelde har heller ikke tatt amerikansk statsborgerskap og blir skulpturen antatt er det ikke noe han heller vil enn å reise hjem til Norge.

Også Morgenbladet driver praktisk veiledning av nordmenn som ønsker seg en ny framtid i det forjettede land. Så sent som 6. januar 1930 slipper avisen for eksempel til en norsk kvinne bosatt i USA som fortviler over alle de norske unge pikene som ankommer på jakt etter arbeid, men som ikke en gang kan språket.

En hel rekke norske enkeltpersoner er også omtalt i utenlandssakene, ikke minst norske kunstnere som gjorde suksess i utlandet. Sangerinner, skuespillerinner, musikere og forfattere. Det er likevel to som overskygger alle, nemlig Ole Bull og Bjørnstjerne Bjørnson. Særlig gjør det godt når utlandet erkjenner deres geni, som i denne artikkelen om Ole Bull, kalt "Den norske Violintroidmand" Danske og svenske aviser minnes hundreårsdagen for Ole Bulls fødsel og de siteres i detalj i Morgenbladet:

Skjønt hans Kunst bare levet i Øieblikket, var dens Magt allikevel slik, at Mindet om den er gaat i Arv til Efterverdenen og endnu den Dag i dag, 30 Aar efter hans Død, næsten har faat Legendens Kanonisering, slik som det før ham er gaat med Paganini og andre store Virtuosgenier... (Morgenbladet 8. Februar 1910)

I den italiensk-skandinaviske forening i Roma, holdes det en interessant minnetale over Bjørnson samme år. Egentlig er talen til ære for fireårsdagen etter Ibsens død: Ibsen elsket Italia og omtales som "en fremragende Tænker", men dette skjer bare en måned etter Bjørnsens død så taleren, Dr Arnoldo Cervesato, bruker nesten mer plass på ham. I alle fall gjør avisreferatet det:

I et halvt Aarhundree repræsenterte han [Bjørnson] Fremskridt og Utvikling i sit Land, baade litterært og politisk. I ham var Kunstneren forenet med den varme Fædrelandsven. Hans Verker lyste av høie Tanker, ædel Moral og ophøiet Fædrelandssind. I hans Lyrik og Dramaer banker det norske Temperament, snart naivt og idyllisk, snart heftig i dets higen efter Frihet. (Morgenbladet 10. juli 1910)

Verden som målestokk

Verden fungerer iblant også som målestokk for interne, norske vurderinger, eventuelt for å rangere Norge i forhold til andre land. I hele perioden finner vi eksempler på hvordan verden brukes på en rekke ulike måter for å sette norsk politikk, kultur eller moral i relieff. Intelligenssedlenes henvisning til William Gladstone i en leder som diskuterer venstrefolks trofasthet overfor partiet er allerede nevnt. Et tilsvarende eksempel fra samme avis sto på trykk 17. mars 1910 under overskriften "Samlingspolitiken andensteds og hos os". Dette er en kommentar om det avisen oppfatter som sosialdemokratiets støyende framvekst og et forslag avisen tar opp til vurdering er hvorvidt det ville være en god idé å slå sammen alle borgerlige partier som et bolverk mot sosialistene, som i Tyskland. Intelligenssedlene konkluderer med at ideen er dårlig, og bruker en belgisk avisredaktør som sannhetsvitne. Denne redaktøren avviser et slikt forslag fordi det eksisterer "avgrunner" av forskjell mellom de såkalt borgerlige partiene og man dessuten trenger et sentrum. Intelligenssedlene konkluderer:

Hos os, som andetsteds, er tanken om en sammenslutning av alle "borgerlige" partier til sosialdemokratiets undertrykkelse utsprunget av ukyndighet og manglende insikt i al social utvikling og de herskende samfundsbevægelers natur i vor tid.

Om det så lot seg gjøre, ville det føre til "en unaturlig øket vekst for de socialistiske utopier, med de usunde og ikke ufarlige tilstande som herved uundgaelig vilde fremkaldes."

Et annet eksempel finner vi i næringspolitikken. I 1910 bekymrer Morgenbladet seg for eksempel over hvordan man skal få mer svensk ferdseil på norske havner. Etter unionsoppløsningen har Göteborg i stor grad overtatt den rollen havnen i Christiania hadde under tvillingrikene. 18. mars 1930 sammenlikner Lillesandsposten norsk og dansk eksport av fersk fisk. Lillesandsposten mener å kunne fastslå at britene interesserer seg mer for norsk fersk fisk enn tidligere, problemet er bare at transporten er dyr. Danskene gjør det på en billigere måte, og dette bør nordmenn lære av. Lillesandsposten har også sammenliknet "Livsforsikringen ute og hjemme." (14. februar 1930). Her siterer avisen en oversikt laget av handelsdepartementet i Washington over utviklingen av livsforsikringskjøp i verden. USA, England og Canada topper liste, med Japan og Tyskland på de neste plassene. I rene tall er Norge "en spurv i tranedans", men også her har antallet livsforsikringer økt. Mellom hver femte og sjette nordmann er forsikret.

Også i boligpolitikken er det interessant å skjele til andre, som Intelligenssedlene gjør 5. januar 1920. En nyhetsak om svenske byforbund som foreslår at husleieloven må oppheves blir begrunnet med at det er viktig for Norge å følge med på denne saken, i og med at vi har de samme problemene. Det er umulig å bygge hus på en forretningsmessig måte, hevder avisen, derfor må ulike metoder utredes som kan motvirke dette.

For å vekke interesse om en sak er det også relevant å vise til at noe har blitt framført eller gjort suksess i utlandet. Morgenbladet trykker 10. februar 1920 en sak om "Legemskultur" der frøken Halldis Stabell holder foredrag om Mensendiecks gymnastiske system. "Foredraget, der ...først er blitt holdt i Stockholm, fik den mest anerkjennende omtale av damerne i gymnastikens eget land...", skriver avisen blant annet.

I avisenes valg av føljetonger og kortnoveller ser vi hvordan utlandet også brukes som en arena for å diskutere spørsmål av moralsk karakter, samt lettsindig eller kriminell oppførsel. Langt fra alle, men svært mange av disse fortellingene er satt i britisk eller fransk overklasse miljø, med andre ord temmelig langt fra en norsk hverdag.

Lillesandsposten trykket ikke føljetonger, men ofte noveller. De andre to hadde iblant begge deler. I de tidlige årgangene er det ofte umulig å vite verken tittel på eller forfatter av de litterære innslagene. Avisene annonserte hver gang de begynte å trykke for eksempel en ny utklippsføljetong, der hensikten var at leserne skulle sette sidene sammen selv slik at de til slutt dannet en liten bok. Charles Dickens' "David Copperfield" er et eksempel. Denne boka ble trykket i Intelligenssedlene i 1900 og avertert som Dickens' "bedste Roman": "Denne klassiske Fortælling, som samtidig er den berømte Digtets egen Ungdomshistorie og en spennende Roman, vil give vore Læsere nogle av de nydelsesrige Stunder i deres Liv." Av andre mer kjente romaner kan nevnes "Kjæltringpak" av Coulson Kernahan, trykket i Intelligenssedlene 1900, samt Headon Hills og Arthur Conan Doyles kriminalromaner.

Diskusjonen av moralske spekter ved tilværelsen kommer tydeligst til syne i Lillesandspostens kortnoveller. Her behandles ulike former for kriminalitet, men også dypere eksistensielle spørsmål knyttet til fattigdom og ære. Moralen i disse historiene er for eksempel at det er bedre å sulte i hjel enn å stjele, at kvinner kan bli gale av sorg hvis de misshandler sine barn, samt ulike varianter over temaet "hovmod står for fall".

Sjøfart: Levebrød og død.

Sjøfart er et tema som dominerer både innholdskategoriene handel og ulykke (se tabell 6), særlig i de første årgangene. Først i 1920 og 1930 forsvinner sjøfartsnotisene som et fast innslag i Morgenbladets spalter. Intelligenssedlene og Lillesandsposten opererer ikke med faste spalter på samme måte, men også disse avisene har mye sjøfartsrelatert stoff, ikke minst sistnevnte. Sjøfartsstoffet er alt fra notiser om ankomne og avgående skip, notiser som gjelder så vel norske skip i utenlandske havner som utenlandske skip i norske havner. Til dette hører nyheter om skip som er gått på grunn, skip som har forlist, skip som er under reparasjon, skip som er kommet flott etter en grunnstøting, skip som blir bygget, kjøpt og solgt. Lillesandsposten skriver 26. august 1880 for eksempel om briggen "Jungfrau Lucie" som er gått inn i sitt 100de år. Dette er det eldste skipet i tysk handelsflåte og har en "høist avvigende og eiendommelig Konstruktion, men synes dog endnu at kunne udstaa mangel haard Dyst med Havets vrede Bølger." En annen veteran er den norske barken "Sofie Marie" fra Fredrikshald som ligger og laster i elven, 96 år gammel. Under overskriften "Havets Høst." trykker Morgenbladet 16. mars 1910 en liste over skip som er forlist, kondemnert eller "paa anden Maate utgaat av Registret". Dette gjelder både norske, svenske og danske skip. Skipsreparasjoner i Christiania skaper også overskrifter. 10. juli 1910 skriver Morgenbladet om fregatten "Sterling", en vakker fullrigger som skal frakte tømmer fra Drammen til Australia og som ligger for vedlikeholdsarbeid i Christiania. Litt senere samme år har det digre skipet "United States" problemer med å komme inn i Christianiafjorden.

En hel Del Transportbaater har faat Beskjæftigelse med at føre Planker, Cement m.v. utover til Gaasungerne. Der er ogsaa bestilt endel svære Spirer til at støtte Skibet op med. Disse er tildels av saa store Dimensioner, at det skal ha været vanskelig nok at skaffe dem her. (Morgenbladet, 16. mars 1910)

Den mest gripende delen av sjøfartsnyhetene er imidlertid alle sakene som handler om sjøfolks tøffe arbeidshverdag. Sykdom er en side av saken og noe sjømenn blir utsatt for både til vanns og til lands. 23. august 1900 skriver Lillesandsposten om pest i Hamburg, som kan føres tilbake til en syk matros som har fått pesten i India. Ingen tror at den indiske pesten vil leve lenge i Europa, men Hamburg er en av Europas mest urenlige byer, skriver avisen, og det har ikke skjedd noen forbedring siden siste kolearepidemi. Hamburg lever dessuten så godt som utelukkende av virksomheten i havnen, og derfor sier det seg selv at det vil ramme byen hardt dersom havnen må legges under karantene. 4. januar 1910 forteller Intelligenssedlene om et norsk skip som er "slæpt ind til Qveenstown." Her får vi først vite at skipet fører mahognitre fra Laguna til Le Havre og deretter at hele besetningen er angrepet av beri-beri og to av dem er døde. Noen måneder senere rapporterer samme avis om et koleratilfelle i Fredrikshald. Et skip ankommet fra Russland har rapportert mistenkelig dødsfall

ombord og det er sendt prøver til Kristiania for undersøkelse. Artikkelen advarer mot panikk, og forsikrer at alle sikkerhetsforanstaltninger er tatt. Andre ganger er det været som må lastes for at mennesker dør, som i denne beskrivelsen av skjebnen til den tyske skonnerten "Werner" av Hamburg:

Den laa svært lavt, og dækket laa helt i vandlinjen med sjøen stadig skyllende over...Efterat alle var kommet ombord i [redningsskipet] "Venus", erfarede, at "Werner", som var paa 100 tons gross, havde fullast inde, og at den for 10 dage siden havde forladt Grangemouth, Scotland, bestemt til Bartholm, Tyskland. Fra reisens begyndelse havde det blæst en storm, tildelse orkan, med oprørt hav, nu var skuden seilslidt, og svære braadsjøer havde rensset dækket for alt muligt. Tilslut mistede skibet livbaaden og kabuset udenfor Hollands kyst. Paa fem dage havde de intet smagt af mad, det siste var kaffe, og de havde maattet opholde sig staaende agterud, det eneste sted paa skibet, som var oven vande. De reddede var derfor meget forkomne. De byttede straks klæder og kom sig tilkøis efter at have spist. Besætningen bestod oprindelig af 4 mand, men en gut paa 17 aar var frosset ihjel. (Lillesandsposten, 23. desember 1910)

Selv om teknologiske nyvinninger, ikke minst telegrafene, gradvis gjør sjøfarten sikrere er dukker det stadig opp nye farer. Etter første verdenskrig er usikkerheten fortsatt stor til sjøs. Lillesandsposten gir denne rapporten 6. januar 1920 om minefaren ved Herthas Flak i Kategat der flere skip, særlig mange svenske, har gått på miner.

Nytaarsdag rammet samme skjæbne rederiets Skib "Jämtland" av den 26 mand store besætning omkom fem spaniere og to svensker. De frøs ihjel i livbaatene. Skibet var paa reise fra Buenos Aires med hvete, olje og kakao. Rederiet hadde pr. Traadløs underrettet kapteinen om minefaren. Men kapteinen hadde ikke været hjemme paa to aar og hverken i Argentina eller i las Palmas hadde han truffet paa nogen som visste om Kategatminerne. Man staar derute aabenbart i den tro at Sverige har tat op de farlige miner, da der jo er hengaaet over et aar siden krigen sluttet. Det var jo Tysklands skyldighet at faa feltet rensket; "Sjøfartstid" bebreider de skandinaviske regjeringer at de ikke forlængst har øvet fornødent tryk paa Tyskland.

Også konkurransen på de sju hav er tema i spaltene. Morgenbladet skriver 16. mars 1910 at det nå er "Trawlere overalt". Trålfiske utforskes av mange land, i Nordsjøen, utenfor kysten av England, Irland og Spania. En norsk tråler blir tatt for tyvfiske utenfor den engelske kysten, mens en engelsk tråler blir tatt for tyvfiske utenfor norskekysten. Fiskemarkedet overfylles, mener avisen, og en last flyndre endte med å bli solgt som gjødsel.

Inn i sin tid

Ny teknologi

I undersøkelsesperioden skjedde det en rekke store teknologiske nyvinninger, ikke minst innen transport. Dette ble selvfølgelig omtalt i avisene, og for det meste uttrykker utvalget en stor grad av framtidsoptimisme knyttet til teknologi. Vil alle mennesker i framtiden bo i glasshus? Vil Norge eksportere elektrisk kraft til Tyskland? Spørsmålene var mange og mangeartede. Et unntak fra optimismen er Morgenbladets korrespondent i Berlin, forfatteren Thomas Krag, som viser en viss skepsis til om det nå er sant at alt blir så mye bedre fordi det er nytt. Krag mener for eksempel at elektrisiteten, som på dette tidspunktet er en relativt ny oppfinnelse, kommer til å drepe boka:

Verdensbyen straal. Lamper og Blus i Hundretusindsvi. Og store, levende Ildslanger snor sig henover Hustagene, kredsende om Verdensfirmaernes Navne, som luer med mangfoldigfarvet ild. Verdens bedste The, verdens bedste Whisky, Verdens bedste Hvedemel, Verdens bedste Klæde, Verdens bedste Tobak...

Alt dette lyset og all hurtigheden han ser rundt seg gjør ham bekymret for bokens skjebne:

... den rummelige Tid, de lange dage, de fredelige kvældsstunder, findes snart ikke mere, Lampen med Væge, den som brændte taalmodig for Folk, der sad hjemme med stille Arbejde, forhandles snart ikke mere. I hvert fald ikke i de store mondæne Magasiner. Der findes elektriske Lamper i alle faconer, Lamper til hastigt Arbeide, kontorlamper til anstrengt Slid, Lamper til glimrende fest, lamper og blus til de store restaurationer, til Varieteerne, til de vældige magasiner. Sidder en studerende mand med sin gammeldagse Lampe, en stille Fyr, der tager Bogen grundig, vel, lad ham sidde. Ja, al Respekt for ham, kjære, men... Verdensbyen tager allikevel saa lidet hensyn til ham. Han tæller i grunden saa lidt med i dens Liv... (Morgenbladet, 10. juli 1910)

Den første elektriske lampe ble lagt ut for kommersielt salg i 1879 og er blitt kalt den største revolusjon i menneskehetens historie siden ilden ble temmet. Som Kern påpeker i "The Culture of Time and Space 1880-1918" var en av elektrisitetens konsekvenser at skillet mellom natt og dag ble utydelig. Stearinlys og parafinlamper kunne nok lyse opp mørket, men elektrisitetens jevne, trofaste og ikke minst billige forsyning av lys bar i seg et varsel om at de rutinemessige skiftingene mellom natt og dag kunne modifiseres.

Elektrisitetens utbredelse var bare en av svært mange tekniske nyvinninger som fant sted i siste halvdel av 1880-tallet og de første tiårene av 1900-tallet og som må sies å ha hatt revolusjonære kvaliteter. Hånd i hånd med standardisering, byråkratisering, rasjonalisering, nasjonalisering, demokratisering og kolonisering ble verden mindre og mer tilgjengelig enn noen gang før. Å være i tiden ble et begrep, og de som ikke fulgte med i den teknologiske utviklingen ville lide for det, slik denne artikkelen i Lillesandsposten fra 1880 slår fast:

Imidlertid vedbliver Dampskibene at utvide sit Omraade paa Verdenshavet, og fra Vestindien, Brasilien og de østasiatiske Farvande indgaar Beretninger, der fortæller om Dampens Seier over Seilene. Det kan ikke undgaaes, at Stillingen i Længden vil blive betænkelig, for ikke at sige farlig for de norske Skibsredere saafremt disse ikke drager sig Tidernes Tegn til Nytte... De driftige Skibsredere i Romsdalsbyerne, Bergen og Stavanger har imidlertid fulgt med Tiden og derved har det lykket det norske Flag at beholde Overvægten ved Udførsel af Fisk til Spanien, Portugal, Middelhavet og tildels Østersøen... (Lillesandsposten, 8. januar 1880)

Å være i en foranderlig, motsetningsfylt og menneskestyrt tid var noe (relativt) nytt, og en av avisens oppgaver var å identifisere tegn i tiden, som et navigasjonsverktøy i usikkert farvann. Nyhetene knyttet ulike geografiske steder sammen i en felles tid, og det på en helt ny måte.

Ny teknologi var imidlertid også nyheter. Samferdsel, det være seg nye veier, eller nye eventuelt forbedrete framkomstmidler sto høyt i kurs. Den nyvinningen avisene kanskje skrev aller mest om i undersøkelsesperioden var flyet. Flyoppvisninger vakte begeistret oppmerksomhet og fikk oppslag, uansett om de ble

Ah...Jeg flyver....i første Øieblik var det, som om man hadde mistet Fotfæstet, som Jorden var sunket ned under en, som om man hadde tat et Kjæmpestrang ut i Luften. Hvilken underlig Følelse at flyve! Apparatet bevæger sig mykt og behagelig, som paa de bløteste Fjære under en, man vugges som paa en usynlig Dønning, men netop som man har begyndt at nyde det nye i Situationen, føres man tilbage til den ramme Prosa av den forfærdelige Motoren, som smelder og durer som et helt Verksted bak en...

Ny teknologi var en viktig del av utenlandsdekningen. I 1910 var avisene spesielt opptatt av flygning. Morgenbladet trykket 12. oktober et spesialnummer i forbindelse med at hovedstaden arrangerte "flyvedager" for første gang i norsk luftrom.

Samme år forteller Morgenbladet om hvordan den franske regjering har bestilt nye aeroplanmotorer hos belgisk leverandør. Det viktigste kriteriet er at de er lettest mulige. I 1920 dannes et nytt luftfartsselskap, "Nordisk Lufttrafik" i Danmark, som skal fly passasjerer til Norge og Sverige, i tillegg til å drive med reklameflyving. "New Yorks aeroklub" planlegger en "kjæmpemæssig rundflyvning" fra New York via Marokko og Skandinavia tilbake til New York. "Aeroplaner" og "styrbare luftskibe" skal avlegge besøk i 18 land, representert i den internasjonale luftfartsunion. Intelligenssedlene trykker til og med et dikt om den nye trafikken i lufta, med tittelen "Luften skal deles":

Først var luften luft for verden
og på landjorden gilde ferden.
(Det var dengang da kulturen "nede" lå.)

Men så fikk vi aeroplaner
og forandret våre vaner,
snart steg mennesket med fuglen mot det blå.
Dette store, rare dyret var for fuglene en gåde
og jeg tror de satte kryss i almanakken da de så det.

Så blev luften full av "flyer"
hvor der før var bare skyer
og tilslutt så blev det kanskje nok så trangt.

Men til eget vern og feste
og til hele verdens beste
er nasjonene blitt enig om så mangt
og det aller siste nye er at nå skal luften deles.
Den skal måles op og merkes op og ikke kunne stjeles.

Norge får vel ikke så mye,
men får slippe huebryet,
eller kanskje våre flyvere blir lånt
til å fly i atmosfærene
og plante piggetræderne.
(St. Peters port må endelig bli skånt)
Men forresten strider gjerdene deroppe mot fornuften,
så det hele henger enda litt i luften. (Tidens Tegn 2. mai 1930).

Også telegrafene er nyhetsstoff. 16. mars 1910 viser Morgenbladet hvordan en trådløs telegraf kan være forskjellen på liv og død på havet. Et amerikansk skip ble reddet, mens et fransk sank fordi det ikke hadde "en traadløs station" ombord. I samme nummer opplyser avisen at teknologien kan strekke seg enda lengre. En professor Cerebotani viste på en teknologimesse fram en trådløs lommetelegraf, knapt på størrelse med en hånd, som Morgenbladet lar seg mektig imponere over.

I 1930 har imidlertid telefonen gjort sitt inntog, og det vekker også oppmerksomhet. Lillesandsposten kan fortelle at New York har "8 1/2 million telefonopringninger pr. Dag." 6.000 nyansatte jobber i New York Telephone Company som til sammen sysselsetter 65.000 mennesker. Telegrafene forsvinner imidlertid ikke fra spaltene av den grunn, og 6. januar 1930 trykker Morgenbladet for eksempel et bredt anlagt nyttårsintervju med oppfinneren av den trådløse telegrafen, Guglielmo

Marconi. Intervjuet er kalt "Nytaarsvisit hos Marconi. En samtale med oppfinneren om vitenskap og fremskridt. Masserne er nu mere civilisert, men er de lykkeligere?" Her blir Marconi blant annet spurt om hvor langt han tror vitenskapen kan føre oss. Han svarer at han tror mennesker vil leve lengre med tiden og at vitenskapen bidrar til å gjøre oss mer siviliserte, men ikke nødvendigvis lykkeligere:

– Samfærdselen mellom enkeltindivider og hele nasjoner formindsker avstanden og hjelper til at overvinde misforståelser. Fra denne stol i London vil jeg om kort tid være i stand til at føre en samtale med Australia likeså et som De nu her fra vinduet kan snakke med en, som går forbi. Stralesystemet vil gjøre det mulig for os at overføre traadløst til alle dele av jorden de begivenheter, som foregår i England. Fjerne landes isolation – Canadas og Australiens for eksempel – vil dermed være opphevet. Allerede nu kan en ambulance, en avdeling av Røde Kors, beordres ved hjelp av radio til ørkenens fjerneste takter. Det går neppe en dag uten et S.O.S-signal på havet: Trods dette sendte jeg for snart 25 år siden det første traadløse budskap ut i verden!

Marconi viser blant annet til viktigheten av radioen, mens han avviser et spørsmål om Einsteins relativitetsteori betyr noe for hans arbeid. Siste spørsmål fra Morgenbladets journalist er:

- Tror De, at menneskeslegten vil frembringe Nietzches overmenneske, eller tror De, at der av den nåværende slekt bare vil fremgå et gjennomsnittsmenneske, som snarere begunstiger middelmaadigheten end geniet?
- Geniet vil alltid hevde sig, enten betingelserne er gunstige eller ugunstige, svarte Marconi. Naar overmennesket skal komme, saa kommer det, pludselig, overraskende som en komet på nathimmelen, det vil selv arbeide sig op fra de lavere trakter til de høider, hvorfra det en dag vil se mennesker og ting under sig.
- Har De læst den bok av Nietzches søster, fru Forster-Nietzsche, hvorefter Mussolini er det overmenneske som hendes bror har bebudet?
- Hvis denne betegnelse lar sig anvende på en eller anden blandt de levende, saa er det på ham, sluttet Marconi. Imidlertid hører jeg at, at Mussolini skal være heftig og voldsom. Det er han bare, fordi han i et sekund fatter det som andre bruker en time til at uttale.

Kvinner

I undersøkelsesperioden ser vi også hvordan kvinnesak kommer på dagsorden, litt etter litt. Med det vi kan kalle demokratiseringen av pressen blir det tydeligere at avisene oppfatter at de også har kvinnelige lesere. Dette gir seg utslag i at matoppskrifter og "husmorstoff" kommer inn i spaltene, i blant under egne overskrifter. Det innebærer likevel også at politiske spørsmål som angår kvinner får noe større plass.

Redaktørene og journalistene er for det meste menn, og for det meste anonyme. Når kvinner skriver, vektlegges det som regel at de er kvinner og ofte skriver de om kvinneverrelaterte spørsmål.

Organisert kvinnepolitikk ble ofte latterliggjort, ikke minst i det konservative Morgenbladet. 27. desember 1890 bringer avisen to artikler i samme nummer der feminister beskrives som merkelige og ukvinnelige vesener:

En gruppe eldre ugifte Damer har startet en forening der man blir kastet ut hvis man gifter seg, der strikkepinne og nål er bannlyst og medlemmene oppfordres til å røyke og drikke som menn, lære seg skyting, fektning og ridning og på andre måter bevise at kvinner ikke er mannen underlegen.

Den andre artikkelen beskriver et politisk møte hvor en amerikansk feminist tar ordet og spør:

Findes der vel blandt mine Tilhørere en eneste Mand, som nogensinde har gjort noget for at lette den Byrde, der hviler paa hans Hustrus Skuldre? Findes der en Mand her, fortsatte hun, idet hun lagde Armene over kors og kastede et foragteligt Blik paa Tilhørerne, "som nogensinde har staaet op om Morgenens og ladet sin Hustru slumre endnu en Stund, er gaaet sagte ned Trappen, har gjort op Ild, lavet Frokost til sig selv, syet Knapper i Børnenes Klæder, stoppet Familiens Strømper, skuret Kjedler og Gryder, pudset og fyldt Lamperne, feiet Kjøkkenet og gjort alt dette Dag etter Dag uden at beklage sig? Findes her en saadan Mand, skulde jeg have Lyst til at se ham!" I Midten af Salen reiste sig undseligt en Herre med Brillen og mildt Udseende. Det var den veltalende Foredragsholderskes egen Mand.

Intelligenssedlene er den av de tre avisene i utvalget som kan sies å ha hatt en positivt ladet kvinnepolitisk agenda, kanskje særlig knyttet til kvinnelig stemmerett, men også rettigheter på arbeidsmarkedet. 11. februar 1890 refererer avisen en ny doktoravhandling som viser at det i 1868 bare fantes fire kvinnelige legestudenter i Norge. 20 år senere var tallet steget til 120, mens det i Russland virket 700 kvinnelige leger, i London 67 leger og tre kirurger, i USA 3.000 leger av "det Smukke Kjønn", som blant annet hadde deltatt aktivt i borgerkrigen. Også i India fantes det 100 kvinnelige leger. Avisen avsluttet artikkelen på følgende måte:

Disse mærkelige statistiske Oplysninger, der godtgjør, at Kvinden allerede indtager en ærefuld, om end beskednen Stilling i Lægevidenskabens Historie, er hentede fra Frøken Karoline Schulzer for Paris's medicinske Fakultet mesterlig forsvarede Afhandling for Doktorgraden. (Intelligenssedlene 11. februar 1890)

13. februar året etter kunne Intelligenssedlene fastslå at det ble flere og flere kvinnelige farmasøyer i Russland. Mange steder fantes det til og med apoteker med blandet personale der kvinnene tjente like mye som menn (!). Artikkelen hevder at mange steder til og med ønsket seg apoteker med utelukkende kvinnelig betjening. I 1900 unndrar Intelligenssedlene seg heller ikke for å trykke en artikkel der kilden er kvinnebladet Urd. Saken handler om "Et Kjøkkenkursus for Læger", som tidligere har vært holdt i Berlin, men som nå er kommet til Christiania. "Videnskap og Praksis skal gaa Haand i Haand. Maalet er at de skal smelte sammen til et i Husførselen, resp. kjøkkenet.", heter det i artikkelen. I 1910 er "Arbeidsløse norske kvinder i utlandet" en bekymring. "Hvad kan der gøres for dem?", spør avisen og referer et møte i Norsk Kvindesaksforening og Kristiania Kvinderaad. På møtet ble det blant annet diskutert å foreslå at avisene måtte nektes å trykke annonser som lokket kvinner til arbeid i utlandet, slik også lotteriannonser ble forbudt. Forslaget ble imidlertid nedstemt, fordi bekymringen handlet om å sikre at norske kvinner ikke ble ofre for hvit slavehandel, ikke å nekte dem å utvandre.

Kvinnerns arbeid for fred og helse vakte imidlertid positiv oppmerksomhet, også i Morgenbladet. 10. februar 1920 skrev avisen om "Kvindernes international fredsliga og Nationernes forbund." Den norske kvinneligaen sendte her sin tilslutning til Nationernes Forbund, men påpeker også en del feil og mangler ved forbundspakten

– vedtatt på ”kvindernes internationale fredskongress” i Zurich 1919. De norske fredskvinnene legger til behovet for å legge vekt på spørsmålet om de små staters behov.

Morgenbladet hadde forøvrig en spalte i hele 1910 som de kalte ”Et kvindepotret hver dag”. Her portretterte de historiske skikkelser, som Rubens unge kone eller ”Dronning Luise av Preussen.”, i følge avisen en storartet kvinne som elsket sin gemal, som støttet ham under og etter de gammeldagse prøyssiske troppenes nederlag mot Napoleon, og som selv avla en ydmykende visitt hos seierherren (som aldri ga etter for kvinner). Hun forsøkte å manne opp sin sønderknuste gemal og bekjempet ”hans Ønske om at frasi sig tronen. Det var dog ingen let Sak at sætte Staal i en mand... [som] vel hadde Mod til at lide, men ikke til at foreta sig noget.” (Morgenbladet, 10. juli 1910).

Samtid og samtidige

En konsekvens av informasjonsteknologien som ofte framheves i forbindelse med medier var opplevelsen av nye former for *samtidighet*. Da Titanic sank 14. april 1912 var det en begivenhet ”alle” kunne følge. For første gang var verden vitne til en ”direktesendt” katastrofe, riktignok ikke via tv, men telegraf. Informasjonsteknologien utvidet det Schutz kaller *Mitwelt*, eller omfanget av samtidige.¹⁹

Avisenes rapportering fra fjerne strøk viser imidlertid at også denne samtidigheten hadde grenser. I 1910 befinner Morgenbladets reporter L.L. seg i Egypt hvor han bevitner et opptog av derviser som driver religiøs selvpining. De slår seg selv med pisker der endene er beslått med pigger, og både lyden og synet vekker forundring og vemmelse hos avisens utsendte. Han trøster seg med at dette er forbigående: ”Chitterne tæller dog nu kun et Par Hundrede Tilhængere og den fremadskridende Civilisation vil snart bringe dem til at forsvinde...”

At ulike samfunn befant seg på ulike trinn i den menneskelige utvikling var en verdensanskuelse som konsoliderte seg i denne perioden, ikke minst som en følge av nye forståelser av tid og rom og disse begrepene kobling til forestillinger om *utvikling* (se for eksempel Nustad 2003).

Relasjonen mellom ulike deler av verden ble forstått som temporale relasjoner. De folkeslag europeiske oppdagelsesreisende og andre møtte på sine reiser ble forstått som samtidige i den forstand at de levde her og nå, men deres samtidighet var likevel snarere et parallelt her og nå, ikke en delt samtidighet. Samfunnene deres representerte nåtidige versjoner av forgangne stadier av menneskehetens utvikling. I dette oppsto også forestillingen om at den som ville studere mennesket i dets førmoderne former kunne oppnå dette gjennom studier av samtidige ikke-europeiske folkeslag.

Også pressefolkene annammet denne måten å se verden på, som her hvor Morgenbladet viser oss det fjerntliggende Thailand (Siam) som en representant for en førmoderne uskyld:

Blank og straalende som selve Tropehimlen, der er farvet gyldenrød af den nedgaaende Sols Straaler, ligger Floden, som da jeg for næsten fire Maaneder siden kom seilende op ad den med

¹⁹ Ifølge Schutz er livsverdenens kjerneområde, eller Umwelt, det som er ”innenfor rekkevidde akkurat nå”, med andre ord medmennesker man kan se og snakke direkte med. Mitwelt er gruppen av samtidige, mens Vorwelt betegner fortiden og Folgewelt framtiden. (Schutz i Johansen 1995:116)

"Maha". Ikke et øieblik har jeg været træt af denne mærkelige Flod med dens yppige Bredder og dens eiendommelige Folkeliv, hver Dag, som er gaaet, har snarere røbet nye Skjønheder hos den, har knyttet min Kjærlighed til den fastere. Ned ad Menamfloden – Siams Livsnerve – glider "Siam" [dansk båt] stor og stolt og majestætisk. Fra Promenadedækket, hvor jeg har indrettet mig en liten hyggelig Studereplads, kan jeg se ind over begge de yppige Flodbredder, som lukker sig foran Skibet. Rigdom og Pragt, Yppighed, Skjønhed og Solskin straalere mig imøde, hvor jeg ser hen. Pælehusene og Bambushytterne paa Bredderne er vistnok faldefærdige og usle Rønner, men de ligger maleriske under Palmer og Mangrover, de brune Mænd og Kvinder er vistnok saa godt som nøgne, og de eier neppe mere end det, de gaar og staar i, og den lille Kajak, hvori de ror omkring; men de er lykkelige og rige; thi de er lyse som Solen over dere Hoveder, glade som Fuglerne i Luften og smilende som Blomsterne paa Marken, de sanker ikke i Lade, og intet kan rokke deres tilfredse Sind. Man kan gribe sig selv i at misunde disse Mennesker, at ønske, at Ens Hjerneskal var lige saa uimodtagelig for Solstikk, og at Ens Sind var lige saa hærdet imod Graaveir. (Morgenbladet 21. mars 1900)

Artikkelen fortsetter med en betraktning om hvordan artikkelforfatteren vil komme til å savne dette landet, hjemme i gråværet med oppbrettet frakkekrave. Han koster også på seg en politisk vurdering av situasjonen i Siam, der han slår fast at det bare er et tidsspørsmål før landet vil "udgaa af de selvstændige Staters Rækker" og bli kolonisert. Spørsmålet var bare om Storbritannia eller Frankrike ville få gleden.

Det er ingen grunn til å blåse av reisende reportere rundt forrige århundreskifte. De var ofte borte i månedssvis, kanskje år, og kjente sånn sett de samfunnene de beskrev langt bedre enn dagens såkalte "fallskjermreportere". De hadde imidlertid ingen tradisjon for å snakke med folk, i alle fall ikke med "innfødte" og et lands folkekarakter ble ofte fastslått med stor grad av skråsikkerhet:

I 1900 trykket Morgenbladet også en bakgrunnsartikkel som forklarer forholdet og stridighetene mellom Russland og Persia (Iran) og der perserne beskrives slik:

Perserne skildres som et nethændt, overordentlig kvikt Folkefærd med fremtrædende Sprogtalent og meget Sans for Poesi. Neppe i noget andet Land er Kjærligheden til Digtekunsten trængt saa dypt ned i Folket. Perseren elsker sit vakre Sprog og er stolt af sit Lands gamle Historie, omend hans historiske Viden er temmelig ringe. Paa den anden Side er Perserne bekjendte for sin Løgnaktighed, Ustadighed og Mangel paa personligt Mød.

Storslåtte og omgripende funderinger om raser og folkekarakterer var et tema i tidens melodi. Det er imidlertid interessant å legge merke til at generaliseringene blir mindre omfattende når man beveger seg langs akse mellom fjern og nær. Morgenbladet anmelder i 1910 boka "Le drapeau ou la foi" av den franske forfatteren Adolphe Aderer, en bok som handler om to franske soldater som havner på hver sin side i den fransk-tyske krig. Boka får blandet mottagelse, men forfatterens skildring av religiøse og kulturelle forskjeller mellom franskmenn og tyskere vekker særlig interesse hos anmelderen:

Paa en ypperlig maate har Forfatteren skildret den store Forskjel, som er opstaaet mellem disse to Mænd, som stammer fra samme Race, men som ved den enes Forplantning til et fremmed Land dog er blitt saa forskjellige, at de intet har tilfælles. Ingenting er længere Fransk hos Løitnant von Sommerhausen. Han har tilegnet sig Preussernes gode egenskaper og deres Feil... (Morgenbladet, 16. mars 1910)

Folkekarakteren er altså en tvetydig kategori. Den kan læres og avlæres, den er nærmest smittsom. Også mellom fjern og nær er det smittefare, slik deltakerne på en misjonskonferanse i London i 1900 kunne fastslå:

Mr. Wiloughby talte om Sydafrika, hvor den indfødte befolkning var mange Gange talrigere end Europæerne. Han fremhævede, at ingen god og oplyst Race kunde leve sammen med en svagere og lavere uden – dersom det ikke lykkedes den at løfte den svagere op til sig – at synke ned paa den laveres Niveau. (Morgenbladet, 8. januar 1900)

Intelligenssedlene bringer i 1890 et skrekkenes eksempel på hvordan denne typen smitte kan arte seg. Henry M. Stanleys syriske tolk Assad Farran forteller om uhyggelige tilstander i leiren ved Yambuna der den britiske major Barttelot oppfører seg djevelsk mot lokalbefolkningen:

Han lod Jameson og nogle Sudanesere bortføre indfødte Kvinder og Børn, og gav først de sidste fri, naar Mændene præsterede en Del Gjeder og Fjærkræ som Løsepenge. Nogle Kvinder søgte at flygte bort om Natten. For at hindre dette, blev de om Dagen bundet til Trær med Reb om Hals og Arme og om Natten ført til Officerenes Kvarter. De sudanesiske Soldater behandledes af Major Barttelot ofte med umenneskelig Grusomhed. Fire Sudanesere, der havde stjaalet en Øks og solgt den for at erholde Levnetsmidler, fik hver 150 Piskeslag. For ganske ubetydelige Forseelser dikteredes 100, 50 eller 25 Piskeslag. Selv mod de Syge viste Majoren ingen Barmhjertighed. (Intelligenssedlene, 21. november 1890)

Farran skildrer to briter som har kommet på skråplanet, men uten at artikkelen på noen måte generaliserer over at denne typen brutalitet er noe vi finner i britenes folkesjel. Vi finner snarere et element Joseph Conrad skildrer i "Mørkets hjerte", nemlig hvordan omgivelsenes barbari korrupperer det siviliserte mennesket:

"Jameson...havde engang en Samtale med Tippo Tipp. Man kom til at tale om menneskeæderiet, og Jameson ytrede da, at han i England havde hørt meget om denne Sag, men han kunde nok have Lyst til selv at se, hvordan Kannibalerne bar sig ad." Mot seks bomullstørkler kjøper Jameson en ung pike som han lar kannibalerne spise, mens Jameson lager blyantskisser som han senere kolorerte.

Utvikling var med andre ord en nødvendighet, men selv om tiden for så vidt arbeidet i utviklingens navn, så måtte det europeere til for å få fortgang i sakene. Tiden, forstått som utvikling, var noe vi kontrollerte, ikke *de*.

5. Nært, dunkelt og fjernt

Vi lever alle i en liten verden for oss selv, ut av hvilken ingen slipper uten i innbildningen. Alt som angaar oss selv og vaar egen interesse inntar den mest fremskutte plass. Næst etter kommer almindelig vaare nærmeste omgivelser: men litt lenger borte i vaart aandelige utsyn blir alt dunklere, og ute ved horisonten kan vi knapt nok sjeldne noget. (Lillesandsposten 25. april 1930)

Disse betraktningene står å lese i et langt korrespondentbrev til Lillesandsposten fra et utvandret bysbarn i Amerika. Artikkelen består i stor grad av filosoferinger rundt hvordan pressen generelt velger sine saker, samt hva nå i all verden et Lillesandspublikum kunne tenke seg å være interessert i av amerikanske begivenheter.

Lillesandspostens skribent skiller mellom fire nivåer mellom nærhet og fjernhet: oss selv, våre nærmeste omgivelser, det dunkle og den nesten usynlige horisonten. Artikkelforfatteren har nok rett i at vårt "aandelige utsyn blir alt dunklere" jo lenger vi beveger oss vekk fra vår umiddelbare nærhet. Å slutte at bare det aller nærmeste er interessant ville imidlertid være en stor misforståelse.

Pressedekningen hadde, da som nå, som målsetting å dekke det viktigste, det mest aktuelle og det mest vesentlige av det som foregår for sine lesere. Av dette følger en økende sjangerbevissthet og kanskje en profesjonalisering av journalistrollen. For eksempel betyr ikke økningen i kommentarstoffet at journalistene mener mer enn før, snarere tvert om. I de tidlige årgangene er nyhetsstoffet ofte ledsaget av personlige kommentarer fra en usynlig skribent. Mot slutten av perioden kan imidlertid journalisten som meningsytrer lettere identifiseres, samtidig som han (!) framstår som en legitim samtidsanalytiker.

Nyhetsutvalget viser hva som ble vurdert som viktig for avisens målgruppe. I utvalgsperioden ser vi at verden gradvis taper terreng til fordel for en stadig voksende andel norske eller norsk-relaterte nyheter. Dette betyr ikke at verden oppfattes som uviktig, snarere at det norske gradvis konstitueres som nært, blant annet som følge av økt tilgjengelighet. Men hva da med verden? Hva betyr aksene mellom fjern og nær for vår forståelse av den?

Vi ser at enkelte deler av verden aldri blir målt med sekundviser, bare med timeviser. Jo fjernere et sted er, jo mer statiske og stillestående ser de ut fra vårt ståsted. Avstand "pasifiserer" steder og mennesker, fordi sentrum og periferi ikke riktig lever i samme tid. Jo nærmere vi kommer "oss selv", jo raskere tikker sekundviseren, jo mer dynamisk blir tidsbeskrivelsene. Materialet i denne undersøkelsen viser at diskusjoner og omrokkeringer i britiske, tyske, franske og danske parlamenter i stor grad beskrives som om det er en selvfølge for norske borgere å være på fornavn med den politiske eliten i alle europeiske land og godt kjent med de politiske konjunktursvingningene i dem.

At dekningen av Sverige skiller seg fra denne regelen i unionstiden er et interessant unntak. Denne studien viser at norske aviser dekket svensk politikk og samfunnsliv relativt overflatisk, med unntak av kongehusets bevegelser, og dette kan vi lese som en slags fornektelse av de politiske realitetene. Norge delte tross alt både grense, kongehus og utenrikspolitikk med sin nærmeste nabo, hvorfor skrev de ikke mer om det aller næreste utlandet?

En konklusjon kan være at nærhet ikke først og fremst må oppfattes geografisk. Politiske relasjoner spiller også en betydningsfull rolle og en måte å omgå såre følelser knyttet til unionen på var å gjøre Sverige til en blind flekk. At såre følelser var en realitet i deler av befolkningen viser blant annet dette utdraget:

Svenskerne har, hvor de end færdes, en mærkværdig Lyst til at spille Mester ligeoverfor Nordmændene. Naar de gjør Forretninger med Udlændinger, saa er det ofog, hvis vi slaar op vor Bod ved Siden af. Nordmændene burde naturligvis helst ikke existere, idetminste ikke vise Verden, at de er noget og kan udbrette noget paa egen Haand... (Lillesandsposten, 21 november 1894)

Et annet utdrag som peker i samme retning er hentet fra Morgenbladet 28. desember 1900. Avisen gjengir et utdrag fra Svenska Dagbladet som oppfordrer kongen til å besøke Norge lengre og oftere, fordi det kan virke "antiagitorisk".

Til en klog svensk Unionspolitikk hører ogsaa dette at have Agtelse for og at søge at forstaa norske Synspunkter og norsk Opfatningsmaade, selv om de angaar Forhold, som vi [svenskene] betragter som mindre væsentlige...

Fra svensk offentlighets ståsted var altså Norge relativt fjernt, selv om også Sverige delte de samme grensene og den samme utenrikspolitikken. Da unionen ble oppløst rykket Sverige nærmere på akse mellom fjern og nær.

Ingen vil vel la seg forbløffe over at svensker ble regnet som samtidige mennesker på alle vis. Da sto det annerledes til med dem som levde sine liv utenfor den perifere dunkelheten, ikke minst i de europeiske koloniene. Som nylig uavhengig nasjon skulle man kanskje tro at norske aviser hadde sympati med koloniens politiske situasjon. Det finner vi ingen tegn til. Avisene var negative til slaveri og tvangsarbeid, men på et overordnet nivå så de koloniene som et nødvendig stykke sivilisasjonsarbeid.

Den verden leserne presenteres for i tidsrommet 1880 til 1930 er for det meste en praktisk og pragmatisk verden. Journalistene analyserer de rådende maktforhold og forsøker så godt de kan å bringe sine lesere nyttig informasjon om ulykker og handelsforbindelser og kriger. I ytterkantene av denne pragmatiske verden, ute i det dunkle, finnes det imidlertid fortsatt en verden som ikke er riktig kartlagt. Her lever det primitive mennesker med underlige skikker, omgitt av en ambivalent aura av gru og eventyr. En konsekvens av det vi tidligere har kalt en praktisk orientert verdensanskuelse er at verden alltid konstitueres og modifiseres hjemmefra.

Litteratur:

Anderson, Benedict (1996) *Forestilte fellesskap*, Oslo.

Bech-Karlsen, Jo (2002) *Reportasjen*, Oslo.

Berg, Roald (1995) *Norge på egenhånd 1905-1920*, Bind III Norsk utenrikspolitisk historie, Oslo.

Byrman, Gunilla (1995) Nyheter på undantag – notiser 1894 och 1994 i Holmberg, Claes-Göran og Svensson, Jan, *Medietexter och medietolkningar*, Stockholm.

Carlsson, Arne Gunnar (2002) Norge og boerkrigen, i *Nordmenn i Afrika – afrikanere i Norge*, Kjerland Kirsten Alsaker og Bang, Anne K. (red) Vigmostad/Bjørke, Bergen.

Eide, Elisabeth og Simonsen, Anne Hege (2004) *Å se verden fra et annet sted – medier, norskhet og fremmedhet*, Oslo.

Eide, Elisabeth og Simonsen, Anne Hege (2006) *Norge fra halvkoloni til humanitær stormakt – hundre år med "de andre" i norsk presse*, RAM-rapport.

Fabian, Johannes (2002) *Time and the Other*, Colombia, New York.

Høyer, Sverre (1995) *Pressen mellom teknologi og samfunn*, Oslo.

Johansen, Anders (1997) *Gratie*, Tiden, Oslo.

Johansen, Anders (1995) Medmennesker, landsmenn, samtidig, artikkel i *Norsk medietidsskrift* no 1. 1995, Oslo.

Kern, Stephen (1983) *The Culture of Time and Space 1880-1918*, London.

Nustad, Knut (2003) *Gavens makt*, Oslo.

Pakenham, Thomas (1979) *The Boer War*, London.

Ricoeur, Paul og Ystad, Hallvard (1999) *Eksistens og hermeneutikk*, Oslo.

Roksvold, Thore (1997) *Avissjangerer over tid*, Fredrikstad.

Tjelmeland, Hallvard (2004) Aviser som historisk kilde i *Pressehistoriske skrifter* nr.3, Oslo.

Schütz, Alfred, *Den sociala världens fenomenologi*, Göteborg.

Tabelloversikt:

Tabell 1. Utenlandsdekningen i prosent av totalt antall artikler, 1880 – 1930.....	14
Tabell 2. Utenriksstoffet i prosent av totalt antall artikler, 1880 – 1930.	14
Tabell 3. Sjangerfordeling i prosent av totalt antall utenlandsartikler, 1880 - 1930.....	16
Tabell 4. Sjangerfordeling i prosent av antall utenrikssaker, 1880 - 1930.	17
Tabell 5. Tematisk fordeling i prosent av antall utenlandsartikler, 1880 - 1930.	21
Tabell 6. Fordeling av de viktigste landene i prosent av antall utenlandsartikler, 1880 - 1930.....	22
Tabell 7. Utenlandsdekningen 1880. Sjangerfordeling i prosent av antall utenlandsartikler.....	24
Tabell 8. Utenriksstoffet 1880. Sjangerfordeling i prosent av antall utenriksartikler.....	24
Tabell 9. Hovedtema i prosent av antall utenlandsartikler, 1880.	24
Tabell 10. De viktigste landene i prosent av antall utenlandsartikler, 1880.....	25
Tabell 11. Utenlandsdekningen 1890. Sjangerfordeling i prosent av antall utenlandssaker.	28
Tabell 12. Utenriksstoffet 1890. Sjangerfordeling i prosent av antall utenrikssaker.....	28
Tabell 13. Hovedtema i prosent av antall utenlandsartikler, 1890.....	29
Tabell 14. Viktigste land i prosent av antall utenlandsartikler, 1890.....	29
Tabell 15. Utenlandsdekningen 1900. Sjangerfordeling i prosent av antall utenlandssaker.	32
Tabell 16. Utenriksstoffet 1900. Sjangerfordeling i prosent av antall utenrikssaker.....	32
Tabell 17. Hovedtema i prosent av antall utenlandsartikler, 1900.....	33
Tabell 18. Viktigste land i prosent av antall utenlandsartikler, 1900.....	33
Tabell 19. Utenlandsdekningen 1910. Sjangerfordeling i prosent av antall utenlandssaker.	36
Tabell 20. Utenriksstoffet 1910. Sjangerfordeling i prosent av antall utenrikssaker.....	36
Tabell 21. Hovedtema i prosent av antall utenlandsartikler, 1910.....	37
Tabell 22. Viktigste land i prosent av antall utenlandsartikler, 1910.....	37
Tabell 23. Utenlandsdekningen 1920. Sjangerfordeling i prosent av antall utenlandsartikler.....	40
Tabell 24. Utenriksstoffet 1920. Sjangerfordeling i prosent av antall utenriksartikler.....	40
Tabell 25. Hovedtema i prosent av utenlandsdekningen, 1920.....	40
Tabell 26. Viktigste land i prosent av utenlandsdekningen, 1920.	41
Tabell 27. Utenlandsdekningen 1930. Sjangerfordeling i prosent av antall utenlandsartikler.....	45
Tabell 28. Utenriksstoffet 1930. Sjangerfordeling i prosent av antall utenrikssaker.....	45
Tabell 29. Hovedtema i prosent av antall utenlandsartikler, 1930.	45
Tabell 30. Viktigste land i prosent av antall utenlandsartikler, 1930.....	46
Tabell 31. Dekningen av nordiske land i prosent av antall utenlandsartikler.	54

På sporet av en glemt stil

John Bech-Karlsen – litterær journalist på 1950- og 1960-tallet

Av Jo Bech-Karlsen

Innledning

I 1978 begynte jeg som ung lektor på Norsk Journalisthøgskole. Jeg fikk ansvar for undervisningen i reportasjelijournalistikk, og kjente raskt et savn etter røtter. Jeg kunne ikke slå opp i journalistikkhistorien, for den var ikke skrevet. Det var nærliggende å gå til Arbeiderbladet, der jeg selv startet som journalist i 1971, og der min far, John Bech-Karlsen, hadde vært reporter i hele etterkrigstiden og fram til sin altfor tidlige død i 1968. Jeg husket at det var noe *litterært* ved reportasjene hans som gjorde inntrykk, og som jeg savnet hos 1970-tallets reportere. Hvordan skrev egentlig far i sine mest aktive år på 1950- og 1960-tallet? Jeg endte opp på arkivet på Youngstorget, der henvisninger til hans artikler var sirlig ordnet på håndskrevne kartotekkort. Derfra gikk veien til komplettene, som var betegnelsen på de innbundne avisårgangene, og til den digre kopimaskinen som kunne fotografere fullformatsider. Da jeg var ferdig hadde jeg kopiert nesten ett hundre artikler. Jeg brukte noen eksempler i undervisningen, og så la jeg materialet bort. Over 25 år seinere har jeg tatt artiklene fram igjen, for å finne tilbake til noe jeg tror er en glemt stil og en tapt tone.

Det er vanlig å skille mellom litteratur og journalistikk. Journalistikk handler om virkeligheten, og skal være sann i dokumentarisk forstand, mens litteratur kan være fri fantasi. Skjønnlitteraturen bygger på et annet sannhetsbegrep enn det dokumentariske. Ibland snakkes det likevel om "litterær journalistikk", også i Norge. I vår tid settes den litterære journalistikken opp mot nyhetsjournalistikken, og kjennetegnes ved sin stil, sine fortellerteknikker og sitt personlige preg. Vi finner denne typen journalistikk først og fremst innenfor pregjournalistikk (feature), spaltisme og essayistikk. Men litterær journalistikk er ingen ny oppfinnelse; den har lange tradisjoner tilbake til de såkalte dikterjournalistene og "gullpennene" på slutten av 1800-tallet.

For å sette fars journalistikk inn i en sammenheng, skal jeg ta utgangspunkt i en tendens som begynte på 1930-tallet. Den blir betegnet som "den litterære tradisjon i Dagbladets journalistikk"²⁰, ofte kalt "Dagbladets gullalder". Det er pussig at denne litterære tradisjonen i journalistikken så ensidig forbindes med én avis – Dagbladet. Det var dér journalistene var litterater; det var i Dagbladet de store stilistene boltret seg i noen gylne tiår: Gunnar Larsen, Axel Kielland, Einar Skavlan, Anton Beinset, Johan Borgen, Paul Gjesdahl, Arne Skouen.

²⁰ Eide, 2004:105.

Martin Eide skriver om denne tradisjonen i *Oss pøbler imellom. På sporet av Dagblad-stilen*. Utgangspunktet, skriver han, er at en avis har en sjel, og at "sjelen manifesteres i stilen". Han hevder at det "dreier seg om et bevisst oppgjør med objektivitetsidealer", og leser den litterære tradisjonen som et uttrykk for opposisjon mot standardiserte konvensjoner i journalistikken.²¹

Eide opponerer mot Arne Skouens skarpe skille mellom "den kunstneriske og den nyhetsmessige journalistikk" og skriver at han tvert imot er "slått av forbindelseslinjene mellom de to plan". Han nevner Gunnar Larsens og Axel Kiellands kriminal- og rettsreportasjer som eksempler på at nyhetsjournalistikken gikk "inn under Dagblad-stilen".²² Det virker tilforlætelig; hvis avisen hadde sjel, måtte den vel også uttrykke seg gjennom nyhetsstilen?

Det er ingen tvil om at Dagbladet i disse årene huset mange journalister med stil, men fantes det ikke liknende litterære fenomener i andre avisredaksjoner? Hadde journalister i Aftenposten, Arbeiderbladet, Morgenbladet og Bergens Tidende også litterære ambisjoner? Og – i den grad Dagbladets journalister var i særklasse – hvordan påvirket de den kommende generasjon journalister? Tok de etter? Var det prestisjefyllt å skrive "litterært"? Utviklet andre aviser *sin* stil som uttrykk for sjelen i *sin* avis? Hvor lenge varte den litterære tradisjonen i norsk journalistikk?

Arbeiderbladets journalist Karl Johanssen døde i 1931, ved inngangen til Dagbladets "gullalder". Han var ifølge Per Edgar Kokkvold "sin tids ypperste avisskribent", og ved sin død ble han "hyllert som formens mester i norsk presse; suveren ikke bare i stil, men også i innhold".²³ Karl Johanssen hadde tidligere arbeidet i Dagbladet, men det var i Arbeiderbladet han utviklet sin særegne stil. Mens Dagblad-stilen var frekk og freidig, var Karl Johanssens stil kontant og ofte harmdirrende. Han hatet urettferdighet, og "enhver urett som ble begått mot de minste i samfunnet, opprørte ham sterkt og inspirerte ham til noen av det forrige århundres fineste journalistiske perler",²⁴ skriver Kokkvold. Historikeren Edvard Bull mente at Johanssen var "virkelig radikal i hele sitt sinn", og at hans artikler var "kunst".²⁵ Kan man tenke seg at Arbeiderbladets journalister utviklet en stil, for eksempel i Karl Johanssens ånd, slik Dagbladets journalister var inspirert av Larsen, Kielland og Skavlan?

Jeg har tidligere beskrevet en vending *bort* fra litterære idealer i norsk journalistikk.²⁶ Vendingen oppsto trolig på slutten av 1960-tallet, og slo for fullt inn på 1970-tallet, da jeg selv var ung journalist. De nye idealene var saklig informasjon, objektivitet og distanse, nøytralitet, effektive formidlingsformer. Særlig utbredt var prinsippet om fallende viktighet; alle saker skulle formes etter den omvendte nyhetspyramiden: det viktigste først. Den kronologiske fortellingen kom i miskreditt, og subjektivitet ble uglesett. Dette brøt med en levende fortellertradisjon, som var fremmed for distansert og "nøytral" skrivemåte. Det brøt med en stil. Arbeiderbladets

²¹ Eide, 2004:105 - 106.

²² Op. Cit.:116 - 117.

²³ Kokkvold, 2004:107.

²⁴ Op. Cit.:111.

²⁵ Op. Cit.:111.

²⁶ Bech-Karlsen, 1984.

historiker Bjørn Bjørnsen forteller at journalistene der tidlig reagerte mot tanken om "nøytralt stoff".²⁷

Min far John Bech-Karlsen var blant de journalistene som fortsatte å fortelle historier, i en litterær form, i sin egen stil, slik han alltid hadde gjort, og ikke lot seg prege nevneverdig av de nye idealene.

John Bech-Karlsen med løst slips og artikkelforfatteren som ung gutt tidlig på 1960-tallet.

²⁷ Bjørnsen, 1986:265.

Journalisten som kunstner

John Bech-Karlsen (1922 – 1968) begynte som journalist i Arbeiderbladet i 1947, etter ett år i Sarpsborg Arbeiderblad. Han begynte som sportsjournalist, og ble etter hvert en av avisens "stjernereportere" innenfor flere stoffområder, med mange reportasjereiser til flere kontinenter.

Jeg vil hevde han var typisk for sin generasjon journalister på tre måter. De to første er åpenbare. For det første var han preget av erfaringene fra annen verdenskrig, helt fra han som 19-åring deltok under felttoget til forsvar av Norge i april dagene 1940. Krigen betydde forsinket artium, og utdanning måtte han få på befalskolen. Det var verken penger eller anledning til akademiske studier. Han var vernepliktig offiser så lenge han levde. For det andre var han partipolitisk engasjert; han var sosialdemokrat, og gikk hvert år i 1. maitoget og bar fanen for Arbeiderbladets redaksjonsklubb. Han vokste opp på fattige Selbak ved Glomma i Østfold i de barske trettiårene, og visste godt hva slags kår han kom fra. For det tredje – og det er ikke like innlysende – så han på journalistikk som *litteratur*; det handlet om å skrive godt. Mye av drivkraften lå i dette. Gjennom stilen kunne han uttrykke noe om verden og livet. Det er det som er hovedfokus i denne framstillingen.

Hvor *utbredt* denne litterære holdningen var i hans generasjon, må det bredere empiriske studier til for å finne ut av. Mitt inntrykk er at mange delte denne holdningen, også i Arbeiderbladets redaksjon. Mange av dem var eldre enn ham og noen var nok forbilder: Torolf Elster, Olav Dalgard, Paul Gjesdal, Arve Moen, Ingeborg Lyche, Olaf Solumsmoen, Odd Bang-Hansen. Det var neppe tilfeldig at flere av disse også skrev skjønnlitterært, det gjaldt både Elster, Moen og Bang-Hansen. Olav Dalgard arbeidet også kunstnerisk, blant annet med film. Fars samtidige husker jeg som ung leser på 1960-tallet, og også fra mine første år som journalist i Arbeiderbladet på 1970-tallet. De skrev alle i litterær stil; det var tydelig at de hadde litterære *ambisjoner* med sin journalistikk: Bjørn Gabrielsen, Syver Linna, Unni Rastad, Gidske Anderson, Herborg Handagard, Kjell Chr. Johanssen, Tore Nilsen, Bengt Calmeyer og andre. De var foreldregenerasjonen til oss som ble journalister på 1970-tallet, og de skrev markert annerledes enn oss. De var journalister bare én generasjon etter "Dagbladets gullalder". Noen av de markerte pennene i Dagbladet ble dessuten også journalister i Arbeiderbladet, som Paul Gjesdahl, den beryktede Pueblo.

Paradoksalt nok sto to av fars fremste litterære forbilder fjernt fra både krigs- og partiengasjementet hans. Den første var Knut Hamsun, som han beundret for hans stil og hans frodige fortellerkunst. Dikterens skikkelser var iblant referanser i hans journalistikk, både August, Isak fra Sellanrå og Munken Vendt. I et portrett han laget med den gamle Hamsun i 1950,²⁸ skriver han, den gang 28 år gammel: "Far sa ofte at Hamsun var Norges største dikter." Fars far var klassebevisst formann på Selbak bruk, og hadde Hamsuns samlede verker med grønne skinnrygger stående i bokhyllen, også etter andre verdenskrig. Den andre far så opp til, var lyrikeren Rolf Jacobsen, selv journalist og redaktør. Begge hadde sviktet under krigen. Det lot til at far hadde arvet en holdning til dette fra *sin* far: Man fikk skille mellom diktning og biografi. En stor

²⁸ Datoen for publisering er usikker, for portrettet finnes ikke på kartotekkort i Arbeiderbladets arkiv, som åpenbart må ha huller. Det er trykket bl.a. i NKS-boken *Journalistikk*, der Carl Just har gjort utvalget av portretter. Det framgår av teksten at portrettet er laget noen tid etter at *På gjengrodde stier* kom ut i 1949, trolig en gang i 1950.

dikter er en stor dikter. Men helt konsekvent var han ikke. Blant annet hadde han vanskelig for å tilgi Nobelpris-vinneren Halldor Laxness at han hadde reist til Sovjet og latt seg hylle av kommunistene (se kap. 2 Portretter).

Ut fra Youngstorget i 1. mai-toget en gang på begynnelsen av 1960-tallet. John Bech-Karlsen i midten, Arbeiderblad-journalistene Leif Eriksen (t.v.) og Odd Kjøs på hver sin side.

Rune Ottosen berører den litterære journalistiske holdningen i boken *I journalistikkens grenseland*,²⁹ der han skriver at mange journalister har hatt "et bilde av seg selv som kunstnere". Troen på *skrivetalentet* var sterk blant etterkrigstidens journalister. John Bech-Karlsen tilhørte en generasjon der mange så på seg selv som litterater. Det var før journalistutdanningens tid. Journalistakademiet ble først startet i 1951, og Norsk Journalistskole så seint som i 1965. Disse utdanningene førte til at samfunnsfagene og med dem objektivitetsidealet kom sterkere inn i journalistikken. Objektivitet var trolig ukjent for de fleste av etterkrigsgenerasjonens journalister. De hadde ingen akademisk bakgrunn og hentet sine forbilder blant de store forfatterne, som selv ofte hadde vært journalister (i likhet med Hamsun og Jacobsen). I min fars tilfelle, virker det litterære idealet overordnet andre idealer. Min gjennomgåelse av et stort antall journalistiske

²⁹ Ottosen, 2004:28.

tekster han skrev fra slutten av 1940-tallet til sin død i 1968,³⁰ vitner ikke om noen partipolitisk agitator. Hans politiske holdning er for det meste underforstått, og kan merkes gjennom tro på humanismen og røtter i arbeiderbevegelsen. Denne holdningen merkes på stilen. Hans krigsbakgrunn er lettere å se, gjennom interesse for forsvarsspørsmål. Og i enkelte artikler viser han seg som sterk motstander av autoritære regimer, både til høyre og venstre. Men det som dominerer i storparten av tekstene, er hans *litterære holdning*. Han er observatør, forteller og stilist, ofte med en stor og utilsørt uttrykksglede. Han er personlig til stede som en tydelig stemme i tekstene sine. Han har selvsagt kjent til prinsippet om fallende viktighet, og sett artikler som var bygget opp etter nyhetspyramiden – det viktigste først! Han må også ha *kjent* til objektivitets-idealer som nøytralitet, upartiskhet og balanse. Han var på reportasjereiser til USA på 1950-tallet, og dekket blant annet vinterolympiaden i Squaw Valley i 1960, så han må ha sett denne type nyhetsjournalistikk i amerikanske aviser. Men han anvendte sjelden denne teknikken selv. Han forsøkte ikke å skrive nøytralt, og var ofte subjektivt til stede i tekstene sine. Nyhetspyramiden stakk seg fram i en og annen *nyhetstittel*, men slike titler ble trolig ikke laget av ham, men av en nyhetssulten redaksjonssekretær. Særlig på 1960-tallet kan man merke dette skiftet i redaksjonell holdning, slik at nyhetstrekanten sprenger seg inn i tittelspråket, mens en mer litterær fortellerteknikk fortsatt preget oppbyggingen av artikkelen. Også i rene nyhetssaker valgte Bech-Karlsen fortellingen; han ville ikke ødelegge en god historie ved å radbrekke den etter fallende viktighet. Han må ha hatt et mildest talt ambivalent forhold til nyhetstitler som røpet hans omhyggelig plasserte poenger. Til dels kunne det altså – lest i ettertid - være en pussig "konflikt" mellom tittelens nyhetspoeng og den møysommelige litterære oppbyggingen av fortellingen. Ofte var nyhetssaker uten ingress, og selv om de hadde ingress, var de sjelden snekret etter prinsippet om fallende viktighet. Ingressen var snarere et typografisk virkemiddel.

1. Litterær nyhetsjournalistikk

Et godt eksempel på en nyhetsreportasje uten fallende viktighet, er et oppslag om den nye oljevirkksomheten i Nordsjøen fra 19. mai 1964. Nyheten var at oljeselskapet Caltex i en drøy måned hadde vært i gang med oljeboring, og avisens utsendte var på reportasjebesøk på plattformen. Hovedtittelen griper et av nyhetspoengene: "Selskaper satser mange hundre millioner i "Nordsjø-pokeren" ". Teksten er derimot ikke nyhetsspisset, og har ingen ingress. Den går rett på brødteksten, og de to første avsnittene lyder slik:

"Som en drabelig skipskrone står "Mr. Cap" med tre forvokste bein ned til bunnen av Nordsjøen utenfor den nederlandske øya Schiermonnikoog. Det er noe uvirkelig over denne digre oljeboringsplattformen som bryter kystens fredelige profil med sine strittende stålkonstruksjoner. I storm og stille står den urokkelig på kontinentalsokkelen, rød av rust og svart av olje, og er mest som et fantasifoster.

³⁰ Materialet består av likt og ulikt, og er selvsagt ikke representativt for over 20 års journalistisk arbeid. Jeg tror likevel det tegner et godt bilde av ham som journalist, ikke minst fordi det inneholder mange større reportasjer og portretter.

Men jeg har gått over dekket på mine jordiske føtter, så jeg vet at "Mr. Cap" er virkelig nok."

Bech-Karlsen går ikke rett på nyhetspoenget, men dveler ved det nye teknologiske fenomenet. Det er fascinasjonen ved dette "nye" som preger åpningen. De mer moderne nyhetspoengene er med, men de er ikke samlet først i artikkelen. I dag ville vi ha spurt etter konsekvenser, og ett at hovedspørsmålene ville være: Hva vil den nye virksomheten medføre, for eksempel for landets økonomi? For utviklingen av nye arbeidsplasser? I reportasjen fra 1964 blir dette hovedspørsmålet besvart, men først helt til slutt i teksten: "Neste år vil det kanskje ligge et halvt hundre boringsplattformer i dette området."

I tittelen kalles oljevirksomheten for "Nordsjø-pokeren", og denne spillmetaforen går igjen gjennom teksten. Bech-Karlsen spiller på usikkerheten:

"Om Nordsjø-boringen vil ende med et unisont gledeshyl? Amerikanerne er drevne oljekarere fra sørstatene, og de trekker flegmatisk på skuldrene når noen spør så uvørent. Oljen, sier de rolig og elter tyggegummien med jekslene, oljen fins der den blir funnet. Man kan tro og mene hva man vil, det spiller ingen rolle. Vi satset 65 millioner dollar i Australia, men fikk ikke nok til å fylle en lighter engang. Alle satser, og når de har satset og tapt, må de fortsette å satse, for ellers er de ute av spillet. Dette er poker. Hvis du kaster kortene og går din vei, kan du aldri vinne potten."

Den gjennomgående pokermetaforen er ikke tatt ut av luften, men hentet fra amerikanernes måte å snakke om virksomheten på. Den er velvalgt, fordi den karakteriserer miljøet, samtidig som den informerer om usikkerheten. Og Bech-Karlsen fortsetter:

"Og potten, den kan like gjerne ligge under Nordsjøen som et annet sted. Det sitter mange rundt pokerbordet, over tjue oljeselskaper er med. Caltex satser bort imot 50 millioner kroner på dette første hullet – så å si usett. Sjansen til å finne en drivverdig oljekilde kan være noe sånt som 1:15."

Mot slutten av reportasjen kommer pokermetaforen tilbake, i en slags oppsummering:

"Derfor satser en rekke av verdens store oljeselskaper i Nordsjø-pokeren. Neste år vil det kanskje ligge et halvt hundre boringsplattformer i dette området. For ett er sikkert: Hvis det skulle vise seg at Nordsjøen skjuler veldige oljekilder, ville det være økonomisk ruin å stå utenfor. Da får man heller ta sjansen på å tape noen hundre millioner -."

Det er altså spillet om oljen som fascinerer journalisten, det, og det teknologiske underet han observerer der ute i havet:

"Boret roterer utrettelig. Noen ganger glir det gjennom løse berglag og kommer helt opp i 350 omdreininger, andre ganger sliter det tungt med hardere materiale der nede i dypet. På 3900 meter ligger målet. Ett døgn kan boret trenge gjennom et lag på 1000 fot, et annet døgn klarer det kanskje bare 50 fot. Men går, gjør det, jevnt og trutt, 24 timer i døgnet."

Denne nyhetsreportasjen bygger på nyhetskriterier som neppe er gangbare i dag: Beskrivelse av en ny teknologi, fascinasjonen for et spill om olje og penger – hele tiden med John Bech-Karlsens egen nysgjerrighet som drivkraft. De harde tall og fakta, spørsmål om konsekvenser og muligheter er spredt rundt i teksten, og ikke samlet i harde nyhetspoenger.

Byline skapte stjerner

Det sies ofte at stjernedyrkingen av journalister begynte med *byline*-fenomenet på slutten av 1960-tallet, og for alvor tok av på 1970- og 1980-tallet. Hva menes da egentlig med *byline*? Ifølge den journalistiske ordlisten til Jon Peder Vestad og Bjarte Alme betyr *byline* rett og slett "namnstripe" med navnet på den som skriver (eller fotograferer).³¹ Før *byline* kom, var artiklene ofte anonyme, signert med et pseudonym – eller en signatur. Bare ved helt spesielle anledninger undertegnet man med fullt navn. Anonymiteten gjaldt ganske spesielt nyhetsartikler, som skulle skrives på vegne av redaksjonens (og partiets) store "vi". Man skulle ikke "stikke seg ut" på nyhetsplass. Mer personlige artikler, som reportasjer og større intervjuer, ble ofte undertegnet med en signatur. I slike "åndsprодукter" var det i sin orden å være personlig, men det var ikke "passende" å bruke sitt fulle navn. Anonymiteten ved slike signaturer ble fort brutt, for leserne lærte raskt hvem som skjulte seg bak. Alle visste at den fryktede signaturen Pueblo var Paul Gjesdahl, og at Johan Borgen sto bak okkupasjonens Mumle Gåsegg. John Bech-Karlsen hadde mange signaturer på 1940- og 1950- og til dels på 1960-tallet. De var lett gjenkjennelige, og vitsen med dem kan ikke ha vært anonymitet: be-kar, John, St. John, j. og J.B-K. Slike signaturer sto også under større nyhetsartikler. Utover på 1960-tallet brukte han signaturer stort sett bare på petitartikler (og da bare j. eller Stifinner).

Men likevel - *fullt navn* dukket opp i spaltene betydelig tidligere enn man forestiller seg. Ofte var bruken av fullt navn begrunnet med at man var "utsendt medarbeider", og det gjaldt enten man var sendt til andre steder i Norge eller til utlandet. Et tidlig og trolig sjeldent eksempel på dette var Øvre Richter Frichs reportasje fra Ålesund-brannen i Aftenposten i 1904³². Trolig har fenomenet økt jevnt og trutt utover i første halvdel av 1900-tallet. For eksempel brukte avisen min fars fulle navn 22. mars 1952, i en reportasje etter Johan Nygaardsvolds bortgang: "Fra vår utsendte medarbeider, John Bech-Karlsen". Han var da sendt ut til Nygaardsvolds hjembygd Hommelvik. Da han dekket signingsferden til kronprins Olav i juni 1958, var alle nyhetsartiklene innledet med "Fra Arbeiderbladets utsendte medarbeider, John Bech-Karlsen", ledsaget av steds- og tidsangivelse, for eksempel "Trondheim, søndag". Også nyhetsartikler fra fotball-VM i Stockholm i juni samme år, åpnes på samme måte: "Fra vår utsendte medarbeider, JOHN BECH-KARLSEN". Her er det verdt å merke seg at navnet på reporteren utheves i *versalie-bokstaver*. Det blir det normale inn på 1960-tallet, tydeligvis for ytterligere å framheve reporterens viktighet. Etter ca. 1965 innføres *byline* i moderne forstand, der A'en i avishodet, grafisk framstilt som en avisgutt med avisen under armen, stilles foran journalistens navn. For eksempel brukes slik *byline* på en nyhetsreportasje om nedleggelse av Greaker Cellulosefabrikk i 1966: "A John Bech-Karlsen". Nå må han reise lengre enn til Østfold for å være "vår utsendte medarbeider". På samme førsteside er det en anonym nyhetsreportasje signert "Fra vår korrespondent". Bare de fast ansatte fikk *byline*.

³¹ Vestad og Alme, 2002:189.

³² Bech-Karlsen, 1984:72.

Journalisten som blikkfang

Framhevingen av reporteren øker utover på 1960-tallet og tar nye former. Den mest utbredte formen synes å være at avisen omtaler sin medarbeider redaksjonelt. Den siterte nyhetsartikkelen fra Nordsjøen ledsages av et stort fotografi av oljeboringsplattformen "Mr. Cap". Bildeteksten under åpner slik: "Dette bildet av 'Mr. Cap' ble tatt fra det helikopteret vår utsendte medarbeider kom til oljeboringsplattformen med." Det røper en utilslørt stolthet over at avisens mann har vært på stedet, men også en sterkere fokusering på journalisten som "stjerne".

Et tidligere, nesten ekstremt eksempel på dette fenomenet er fra åpningen av vinter-OL i Squaw Valley i februar 1960, der avisen har laget en *førstesidehenvisning*, slik vi kjenner den i dag. Det var noe nytt i 1960, da det fortsatt var vanlig med førstesideoppslag med "overganger" (artikkelen sluttet gjerne midt i en setning, og så fulgte ordene "Over til side 3"; så måtte man bla opp på side 3 for å lese resten; i mange aviser fortsatte denne skikken til godt inn på 1970-tallet; internasjonalt lever tradisjonen videre i flere av de mest kjente kvalitetsavisene).

I førstesidehenvisningen overskygget reporteren fullstendig hovedpersonen i saken, skihopperen Thorbjørn Yggeseth, som var Norges store OL-håp. I oppslagets fulle spaltebredde og i størrelse som en overskrift heter det: "Første reportasje fra vår utsendte medarbeider John Bech-Karlsen". Dette er byline i tittelformat! Henvisningen åpner slik: "Vi bringer i dag den første reportasjen fra Arbeiderbladets utsendte medarbeider til vinterolympiaden i Squaw Valley, John B e c h – K a r l s e n . Vår medarbeider har snakket med Thorbjørn Y g g e s e t h, Norges fremste gullmedaljeåp i hoppbakken." Og for å gjøre det hele komplett: Henvisningen er forsynt med et tospaltet fotografi – ikke av skihopperen, men av reporteren! Under portrettet av den 37 år gamle journalisten står det kort og godt: "John Bech-Karlsen."

I den korte henvisningsteksten nevnes reporterens navn to ganger, og "vår medarbeider" nevnes tre ganger. Arbeiderbladets *nyhetspoeng* er at den utsendte medarbeideren bringer sin første reportasje, og at han har intervjuet Norges hoppåp. Hva Yggeseth har å si, kommer i annen rekke. Det sier noe om hvor stor vekt avisen la på sin reporter, men bekrefter også at prinsippet om fallende viktighet ikke var så sterkt etablert. Det kan også fortelle noe om en avis med dårlig råd: det var ikke hverdagskost å sende en medarbeider over Atlanterhavet. Når det skjedde, skulle det markeres. Prioriteringen må ha skjedd i redaksjonssekretariatet, som var den sparsomme forgjenger for dagens redaksjonsdesk.

Det er trekk ved John Bech-Karlsens journalistikk, og Arbeiderbladets redaksjonelle framheving av sin medarbeider, som ved nærmere øyensyn kan ha en *sammenheng*. Han skrev ofte subjektiv jeg-fortelling, også i nyhetssaker. Dermed framsto han tydelig som forteller overfor leserne, tilstedeværende både fysisk – på stedet – og som stemme i teksten. Han var en "utsendt medarbeider" det var naturlig å navngi og "markedsføre" gjennom redaksjonell omtale, fordi han allerede var så sterkt til stede i det han skrev. Det ville ikke ha vært like naturlig å framheve og personifisere en utsendt reporter som skrev upersonlig og tilstrebet nøytralitet.

I oljereportasjen fra Nordsjøen skrev Bech-Karlsen jeg-fortelling allerede i annet avsnitt: "Men jeg har gått over dekket på mine jordiske føtter, så jeg vet at "Mr. Cap" er virkelig nok." Her bruker han sin egen tilstedeværelse og observasjon som vitnesbyrd for at "fantasifosteret" er "virkelig nok". Han utnytter reporterrollen til å

skepe tillit hos leserne. Slik etablerer han seg i lesernes bevissthet som et eksklusivt øyenvitne. Dette øyenvitnet er det redaksjonen utnytter, når man understreker at bildet av boreplattformen "ble tatt fra det helikopteret *vår utsendte medarbeider* kom til oljeboringsplattformen med".

En tanke slår meg når jeg leser fars journalistikk, og måten avisen "markedsfører" den på ved å gjøre journalisten til "stjerne": Mange journalister kan ha hatt litterære forbilder, men ikke alle fikk stjernestatus. Bare de som utmerket seg med sin stil, som "skrev godt", ble verdiget fullt navn i avisen (for ikke å snakke om eget bilde!). Å skrive godt ga altså prestisje. Først når allmenn byline ble innført etter midten av 1960-tallet, fikk alle journalistene sine navn i avisen. Men fortsatt ikke i utrengsmål; de måtte ha prestert noe utover det ordinære rutinearbeidet. Slik var det fortsatt da jeg begynte som journalist i Arbeiderbladet i 1971. Mange enklere artikler forble anonyme. Først fra slutten av 1970-tallet ble nær sagt alt redaksjonelt stoff forsynt med byline og bilde, også når det var helt uten original innsats fra journalisten.

Nyheten til slutt

Johan Nygaardsvold døde 13. mars 1952. En snau uke seinere er den utsendte medarbeideren i Hommelvik ved Trondheim for å lage nyhetsreportasje på en bygd i sorg. 22. mars, dagen før begravelsen, står den på trykk på førstesiden. Bech-Karlsen har oppsøkt den beskjedne stua Nygaardsvold vokste opp i - Nygaardsvolden: "Fra vogge til grav levde han under dette taket." Også her ser vi kollisjonen mellom en nyhetspoengtert tittel og reportasjens omhyggelige litterære oppbygging. Nyhetspoenget virker tvungent, for reportasjen er egentlig ingen nyhetsreportasje: "**Johan Nygaardsvold tok fatt på sine erindringer i fjor.** Og han rakk et godt stykke på vei." Igjen er "nyhetspoenget" hentet fra slutten av teksten: "I skrivebordsskuffene hans finner jeg store bunker med håndskrevne ark. Det er Johan Nygaardsvolds erindringer. Han tok fatt på det arbeidet i fjor." I teksten inngår poenget i en utvidet beskrivelse av mannens litterære interesse; i tittelen trekkes det ut av sin sammenheng - etter sensasjonskriteriet?

Dette er et eksempel på at nyhetstitler ikke kler litterære reportasjer. Teksten bygges opp i flere ledd; først presenteres stedet og mannen ganske kort, så "rusler" reporteren rundt og fornemmer stemningen i Hommelvik, dernest får vi en kort historikk med en anekdote fra den gang Nygaardsvold var seks år, og det leder igjen til scenen der mesteparten av teksten folder seg ut: på arbeidsværelset hans i den vesle stua, der han satt "dypt inne i blå røykskyer, og leste".

I dag tar vi for gitt at både tittel og ingress skal være spisset i en nyhetsreportasje. I 1952 var ikke turen kommet til ingressen. Se bare på ingressen om Nygaardsvolds død:

"Hommelvik? Jo, det er en grå, liten plass, et par mils vei innenfor Trondheim. Folk sliter og strever, og lever sitt enkle hverdagsliv her langs fjorden – som folk gjør det på tusenvis av grå småsteder rundt om i landet vårt. Men dette stedet er noe for seg selv likevel. Her levde en mann som var bærebjelke i et trangt lite industrisamfunn og nådde det nesten ingen kan nå: Han ble profet i eget land."

Mannens navn er fortsatt ikke nevnt. Heller ikke at han er død. Journalisten har det ikke travelt:

”En merker det når en rusler rundt og prater med hommelvikingene. De sitter ikke med hender i fang og sturer, for livet må alltid gå videre; men over travelhet og virksomhet kan en liksom fornemme en slags sordin. De demper stemmene, og når de ser forbi den hvitmalte kirken og opp mot huset øverst i bakken, er det dyp, oppriktig sorg i blikkene.”

Der slutter teksten på første side, med en henvisning: ”(Forts. side 16) 4” Ennå ikke noe navn, ikke noe om at mannen er død. Men så kommer det, i første setning, fjerde spalte på side 16: ”Å, hvor en merker at Johan Nygaardsvold er død.”

Nå visste selvsagt alle at Nygaardsvold var død, men det er likevel bemerkelsesverdig hvordan journalisten rasjonerer og holder igjen poengene for å oppnå en litterær virkning. Og – det er like bemerkelsesverdig at en slik tekst havnet på førstesiden. Det var slett ikke uvanlig; førstesiden ble komponert som en blanding av nyheter og gode historier. En god reportasjefortelling var like godt førstesidestoff som harde nyheter. I dag ville den sannsynligvis bli plassert på en featureside lørdag eller søndag. Det *kan* tyde på at den gode reportasjen ble vurdert høyere den gang enn i dag.

Et eksempel til: 2. mars 1966 bringer Arbeiderbladet nyheten om at Greaker Cellulosefabrik skal legges ned. 600 mann er oppsagt. På førstesiden har begivenheten fått to oppslag: en sterkt politisert nyhetssak – og en reportasje med John Bech-Karlsens byline. Tittelen er enkel: ”Lørdag stanser fabrikken”, og ledsages av et fotografi av tre eldre arbeidere som samtaler med ordføreren. Ingressen er satt i mager skrift, og er helt uten nyhetspoengtering:

”En grå dag:

Slaps og silder på veiene, rått elvedrag i lufta, drypp fra lave tak, et lass med brune stokker som det siver væte av, en tynn dampstråle ut fra en ventil på en mørk fabrikkmur – ja, og så noen kråker borte på et jorde og en rusten damesykel opp mot en husvegg.

Og mennene som kommer fra morgenskiftet, seige i ganglaget og trøtte over ryggen.

En grå dag – på alle vis.”

Ingressen brukes til å skildre en scene, men uten å nevne hvor og hvorfor. Det kommer seinere. Scenen er ladet med uhygge. Første avsnitt i brødteksten lyder slik:

”For det var her spøkelset dukket fram, plutselig, på en ganske alminnelig arbeidsdag. De eldre kjente det igjen fra en annen tid – og grøsset. De unge hadde ikke sett det før, og de glodde forundret på det: Oppsigelse, arbeidsløshet?”

Reporteren setter begivenheten i perspektiv; han har selv opplevde de harde trettiårene med massearbeidsledighet, ikke langt unna, på Selbak, litt lengre nede langs elva. I neste avsnitt zoomer han inn på stedet og menneskene:

”Nå er morgenskiftet over, og arbeiderne kommer ut fra Greaker Cellulosefabrik, en jevn strøm av menn. De skutter seg i den hustrige elvesnoen og drar skyggelua godt ned. Ved porten blir mange stående og prate, flokk ved flokk.”

Teksten er ikke kortpustet som en moderne nyhetsreportasje, men bygger seg omhyggelig opp. Journalisten tegner et portrett av et hardt rammet lite industristed, men setter samtidig begivenheten inn i en historisk og politisk sammenheng:

”De seks hundre oppsagte arbeiderne er bitre – og redde. Selv veteranene blant dem hadde vent seg til å betrakte arbeidsløshet som et historisk fenomen omtrent. Det var slutt på slik elendighet nå.”

Og seinere:

”I går hendte altså det som liksom aldri skulle hende mer: Papirlappen med noen maskinskrevne linjer på, oppsigelsen.”

I reportasjen får fabrikken som stenger *allmenn betydning*; uhyggen oppsigelsene etterlater angår mange. Når skjer dette igjen?

Kongen til slutt

Da kong Olav la ut på sin signingsferd i juni 1958, valgte John Bech-Karlsen å dekke begivenheten på en måte man knapt hadde sett før. I en tid med stor ærbødighet for de kongelige, skulle det mot til å stille kongen i skyggen av ei lita jente på ni år! Hans reportasje fra Hamar 17. juni 1958 ble da også lagt merke til og diskutert. Da far døde ti år seinere, ble hans kongereportasjer framhevet som nyskapende i flere nekrologer. I all sin enkelhet representerte de noe helt nytt i norsk kongejournalistikk, rensket som de var for offisiell høytidelighet. Nyhetsreportasjen, som var slått opp på første side, begynner slik:

”Det var visst bare én som tok situasjonen med opphøyd ro. Det var vesle Frøydis. Hun sto bak tribunen på Stortorget i Hamar med en enorm rosenbukett i armene, og hun hadde nyrstrøket bunad og fregner over neseroten og var bare ni år. Vesle Frøydis skulle gi rosene til Kongen.”

Det er vesle Frøydis det handler om, og at hun skal gi roser til kongen. Så er kongen introdusert, og man skulle tro at han hentes inn i teksten. Men nei, reporteren fortsetter med en lang dialog mellom seg og den vesle jenta:

”- Er du ikke veldig nervøs da?

Nehei.

Hva har du tenkt å si?

Ikkeno’. Bare neie, sånn, og levere buketten, sånn.

Du har drevet og trent på dette da?

Puh, jeg kan vel neie vel!

Men du har vel ikke neiet for Kongen før?

Nei, men jeg har sett ham. Han har vært på Hamar før, men da var han ikke konge forresten, bare kronprins.

Tror du han har kronen på seg i dag?

Vesle Frøydis må fnise over en så grenseløs uvitenhet. – Det er ingen konger som går med kroner vel, sier hun. – De har uniform så klart.

- Men så må det da være en veldig fin uniform i allfall?

Jo, det er sånn uniform som generalene har. Sånn med medaljer på. Jeg trodde også at kongene gikk med krone forresten. Da jeg var liten altså.

Synes du Kongen ser grei ut på bildene?

Han er grei. Det har faren min sagt.

Ja, faren din kjenner kanskje Kongen han?

Ja, litt, for han er stortingsmann, og så har jeg bedt ham hilse Kongen fra meg, men jeg vet ikke riktig om han har gjort det.”

Først der slutter dialogen, og Kongen er ennå ikke på plass. Men nå kommer han, om enn bare indirekte. For nå er det alvorsstund for *moren* til Frøydis:

"I dette øyeblikk kommer Kong Olav inn på Stortorget. Moren til Frøydis, fru Elsa Dahl, blir litt hektisk. Hun fingerer på buketten, og strever med å få rosene til å stå pent, men vesle Frøydis er uforstyrrelig. Idet ordfører Audensen gir henne klart-signalet, snur hun seg og sier: - Jeg slapp å gå på skolen i dag. Fordi jeg skulle levere blomstene. Det var vel fint vel."

Og fortsatt ingen konge, derimot skildring av mennesker på hans vei:

"Men ellers var det nok av bevegede mennesker å se langs mandagens rute fra Asker til Lillehammer. Det er liksom rart med det, en konge bringer nå engang en egen atmosfære med seg, selv om han er så jordisk at han har hoppet i Holmenkollen og kollidert på Drammensveien. Gamle koner gråt en skvett på skigardene ved Mjøsa, og politikonstabler var så grepet av stundens alvor at de gikk både tre og fire ganger rundt seg selv når de skulle ordne trafikken. Det er ikke hver dag Kongen drar forbi."

Men så da, hvor blir det av Kongen på denne første dagen av hans signingsferd? Han er ikke med, ikke beskrevet. Han framtrer bare gjennom det folket som hilser ham langs ruten, og i reporterens opplevelser: "Det var signingsferdens første dag, og det var i juni, og landet var grønt og vakkert, og alt var godt." Reportasjen slutter slik:

"Fra pressekortesjen fikk man et slående bilde av frammøtet langs Kongens rute. Det hendte nemlig at denne kortesjen ble ledet inn på parallellveien for å nå fram i tide, og da kjørte den gjennom øde bygder. Ingen gikk over tunene, ingen sto ved veikantene. Bare en og annen forlatt bikkje slet i bandet. Men der Kongen kjørte fram, var det folksomt. Hester og traktorer hadde fått fri, og det var ingen bøyde rygger å se på åker og eng. Alle ville hilse kongsfølget. Ja, selv inne på ville skogen, der stiene førte ned fra små stuer, var det folk. Gamlefar holdt lua i handa. Og gamlemor hadde hengt forkleet på knaggen bak gangdøra og sto og glattet stakken. Så vinket de, og gamlemor neiet kanskje. Det var vel slik de gjorde det i hennes ungdom."

Det er nesten utenkelig - en nyhetsreportasje der hovedpersonen ikke er med! Men grepet er tydelig: å skildre ham som seinere skulle kalles folkekongen gjennom det folket han reiste for å møte.

Neste dag, den 18. juni på Dombås, er kongen mer i sentrum, og nå handler det om majestetens forhold til folket. "Kong Olav håndhilser på halve folket" lyder tittelen, og reportasjen starter uten ingress:

"I dag har kong Olav trykket hender oppover hele Gudbrandsdalen, fra Lillehammer til Dombås. Bydenes fremste menn har stått på linje i mørk dress og hvit skjorte, og Kongen har trukket av sin brune hanske og håndhilst på hver og en. Det har vært ordførere og formannsskapsmedlemmer, sokneprester og lensmenn, skolelærere og offiserer."

Så, et avsnitt lengre ute, tar teksten en uventet vending:

"Man griper seg i å synes synd på ham. Det må være ytterst anstrengende for en konge å hilse på sitt folk. Kortesen rullet fram gjennom bakkete bygder. Og ved hver eneste landhandel står noen hundre undersåtter i sin beste søndagsstas og forlanger en kongelig hilsen. Det er umenneskelig å skulle smile friskt og naturlig hele dagen, og konger er mennesker de også. Attpå til har vår konge

pådratt seg en meget brysom forkjølelse i sin åpne bil. Selv om det unektelig ligger en demokratisk garanti i dette at forkjølelsesbasiller også angriper konger, er det meget ubeleilig akkurat nå, for Kongen skal ikke bare hilse på folket, han skal tale til det. Det er meget vanskelig å tale når man er forkjølet.”

Også dette var høyst usedvanlig: å uttrykke medfølelse med kongen på en så nærgående måte! Noen oppfattet nok denne reportasjen som uærbødig, ja, nesten som en majestetsfornærmelse. Og det er ingen tvil om at journalisten morer seg ved å gå kongen så nær. Samtidig er det nok uttrykk for hans bakenforliggende journalistiske tanke om å gjøre kongen menneskelig.

John Bech-Karlsen hilser på kong Olav under signingsferden i 1958. Til høyre VGs hoffreporter Annemor Møst, fotografen til venstre ukjent.

Observasjon i Kongo

Kongo ble selvstendig i 1960. I 1963 innførte regjeringen unntakstilstand på grunn av massedemonstrasjoner og generalstreik. Opprørslederen Moise Tsjombes styrker skulle avvæpnes i den FN-ledede Katanga-aksjonen, der også norske FN-styrker var med. Situasjonen var høyst kaotisk da John Bech-Karlsen rapporterte derfra 1. februar 1963:

”Fra en humpete, overgrodd jordflystripe i utkanten av gruvebyen Kolwezi er det to-tre kilometer inn til et stort, hvitt hotell i sentrum. Det er de lengste kilometerne jeg har gått. Vi landet med en ”Otter” på den primitive rullebanen og hadde en høy FN-representant med oss. Han skulle møte Moise Tsjombe. Det var onsdag formiddag, og i Elisabethville hadde vi hørt at inderne sto inne i byen, og at gendarmene holdt på å levere inn våpnene sine. Vi skulle få se noe ganske annet:

Vi la i vei til fots inn mot sentrum, og her og der sto noen gendarmers langs veien og pratet. De var lett kjennelige på kamuflasjedraktene. Det stökk i oss da vi så den første som hadde gevær, men vi tenkte at han muligens var en etternøler som nå gikk for å levere det. Litt seinere passerte vi en hel gjeng som sto og fomlet med maskinpistolene sine, og da skjønte vi at det kunne være fare på ferde. Vi forsøkte å gå så langsomt og verdig som mulig i det vi gikk forbi. FN-representanten, som var i sivile klær og bar en stor koffert med viktige dokumenter, hvisket: - Jeg har en pistol og ni patroner, men det blir dårlige greier hvis ...

Vi skred rolig og verdig videre og syntes vi kjente gendarmenes blikk brenne oss i ryggen. Langs veien sto folk og glodde på oss og hvisket seg i mellom. Atmosfæren var ladet med mistro og usikkerhet. På fortauene lå digre hauger med møbler av alle slag. Mellom salongbord og senger og stålampes hadde mødre og barn slått seg ned. Vi måtte gå midt ute i gata for å komme fram. Nå og da passerte en bil med en hvit mann bak rattet, men ingen gjorde mine til å stanse og tilby oss skyss. Vi spurte en ung kongolesergutt om veien til hotellet. Han pekte. Da vi var kommet et stykke videre, hørte vi noen bruke munn på gutten bak oss. Han skulle visst ikke ha vært så hjelpsom.

Så svingte veien, og plutselig gikk vi rett opp i en tropp gendarmers som hadde plassert et maskingevær på fortauskanten. Hva skulle vi gjøre? Stoppe? Snu? Det ble til at vi fulgte vår opprinnelige taktikk og gikk videre, langsomt og verdig, som om vi hadde verdens beste samvittighet. Idet vi passerte maskingeværet vendte vi ansiktet mot gendarmene, smilte vennlig (men formodentlig stivt) og hilste: - Jambo! De tittet på oss og hverandre, og så kom svaret, en smule usikkert: - Jambo sana!

-Jeg skjønner ikke dette, sa FN-representanten. - I går var vi enige med Tsjombe om at alle våpen skulle vært levert inn før klokka 12. Nå er jeg virkelig spent på hvilken forklaring han vil gi - denne gangen."

Bech-Karlsen bruker observasjon som viktigste metode i denne nyhetsreportasjen. Ved hjelp av selvsyn på stedet kan han konstatere at den offisielle "sannheten" ikke stemmer: Opprørslederen Tsjombes gendarmers har ikke levert inn våpnene, og stemningen er nervøs og usikker. På klassisk vis bygger han fortellingen opp og lader den med spenning. Utfallet er usikkert helt til slutten av teksten, stikk i strid med prinsippet om fallende viktighet. De når hotellet og får vite at Tsjombe har forlatt Kolwezi med en kolonne biler. Journalisten kan konstatere at byen *ikke* er inntatt av FN-styrker, slik den offisielle versjonen gikk ut på. Han overprøver denne versjonen ved hjelp av egne observasjoner:

Kolwezi var med andre ord slett ikke t a t t i den forstand. Riktignok hadde en håndfull nøkkelpersonell fra FN rykket inn og sikret seg visse vitale punkter, men gendarmene holdt stadig til i leirområdene sine, og våpen hadde de i massevis. Atter en gang sto man overfor en av de underlige, flytende situasjonene som det har vært så mange av under Katanga-aksjonen."

2. Portretter

Portrettintervjuet er en sjanger med lange tradisjoner i norsk journalistikk, og føres vanligvis tilbake til Christian Krohgs intervjuer i Verdens Gang på 1890-tallet.³³ Portrettet har fortsatt en sterk stilling i Norge, men først og fremst som stort oppslåtte intervjuer i avisenes helgeutgaver. Tidligere var det vanligere med både små og større portretter, på hverdager og i lørdagsavisen. Dagens aktuelle profil kunne være et lite portrettintervju.

³³ Lamark, 1995:14.

Knut Hamsun og Jacob Sande

John Bech-Karlsen skrev portrettintervjuer i alle formater. Og det var ofte mer portrett enn intervju. Han beskrev og skildret like mye som han intervjuet, og slik ble portrettene ofte svært personlige. Han unnslo seg ikke for å bruke egne opplevelser i teksten. Som i portrettet av den aldrende Knut Hamsun fra 1950, hvor han skriver inn sine personlige minner fra barndommen:

”Jeg husker ham for tjue år siden – da jeg sprang som brunstekt guttunge på en blid Sørlands-holme og Hamsun var den snille mannen som bodde bak den store haugen og ruslet forbi hagen vår i hvit lerretsjakke og banket i stakittet med stokken sin og gav oss sukkertøy når vi vrimlet ned fra huskene i kastanjetreet. Far sa ofte at Hamsun var Norges største dikter.

Nå luter han tyngre over stokken sin og kan ikke banke med den lenger. Du var bare en menneskeklump den gangen, sier Hamsun og uttaler ”menneske” som det blir skrevet.

Vi sitter ved en kopp kaffe.

Og nu skriver du selv, legger han til om litt.”

Eller i portrettet av lyrikeren Jakob Sande fra 24. november 1956, der han spiller på at han har hatt Sande som norsklærer på gymnaset. Teksten åpner slik:

”Oh vellyst: Å ha sin gamle lektor i en sofakrok, to sylspisse blyanter i en brystlomme og tre spalteråpen plass i en avis!

Det er vel en slik korsvei som spøker i ynglingens hete revansjedrøm når han har bokstavert ”kolossal” med to l’er og en s og fått tre-streks feil i stileboka og kremt og pekefinger fra kateteret og sitter og knytter sine avmektige, blekkblå hender i bukselommene.

Og slik var mitt gjenmøte med Jakob Sande etter en halv mannsalder. Han satt forsvarsløs i sitt sofahjørne, den arme dikter og lektor, og måtte hutrende erkjenne at det går en nemesis gjennom livet: Han skulle fødselsdagsportretteres.

Akk ja, man kunne minnes så mangt. Man kunne eksempelvis antyde – selvsagt meget fint og taktfullt – at han alltid var så trett i første time på mandager, hva det nå kunne skyldes. Eller man kunne til og med – men slikt går det visst ikke an å skrive.

Og så blir det endelig til at man sitter der og føler seg litt snytt fordi det ikke var andre lærere man traff igjen under disse omstendigheter. Aller helst skulle det vært – men slikt går det visst heller ikke an å skrive. Ja, for Jakob Sande, norsklæreren, han er en av de få som man faktisk tenker tilbake på med ublandet glede. Han var et menneske på et kateter.

Dessuten fikk man helst M.t.f. av ham.”

Å bruke egne opplevelser på denne måten er ikke så vanlig i dag. Ut fra moderne profesjonskriterier ville det nærme seg inhabilitet å portrettintervjue sin gamle lektor. Men – her er det ikke snakk om noen *skjult* forbindelse; ingen leser er i tvil om at journalisten har hatt portrettobjektet som lærer. Det er selve utgangspunktet.

Poenget med å bruke denne egne erfaringen er åpenbar. Alle kjente Jakob Sande som lyriker, han var en folkekjær dikter. Lektoren var derimot ukjent for de fleste, og ved å legge vekt på lærergjerningen, fikk journalisten fram andre sider ved ham enn de forterpede. Han kommer nærmere *mennesket*, med sitt helt spesielle utsiktspunkt fra pulten i klasserommet:

”Jo, litt fyldigere er han vel blitt, han som andre, og luggen har fått såpass gråstenk at han godt kan forsvare å fylle femti neste uke.

Men øynene er som de var, blå og meget sterke. Det er dem man legger merke til. I årenes løp har hundre skoleklasser brukt lektor Sandes øyne som barometer. Når de stivner til og liksom får et

drypp av stål, da skal man helst forsøke å føre en ubemerket tilværelse bak formannens rygg. Uværet varer aldri lenge, men det kan storme friskt. Noen ganger blir øynene fjerne og får som en hinne over seg. Da tenker han visst på noe annet. Han står gjerne ved vinduet og stirrer ut, og eleven på bakerste pult kan bøye "madr" så ravgalt han vil og likevel få et åndsfraværende, men velvillig nikk i belønning.

Men herregud, når dette øyenbarometeret står på godvær! Da er det blå usannsynlig blått, og en vifte av smilerynker drar seg ut av hver øyekrok. Lektoren forvandles til dikter og trubadur. Han henger lutten om halsen og tar over strengene med følsomme hender. Så synger han om Svarta Rudolf og det bølgende hav og byssan lull, koka kädelen full, det kommer tre vandringsmenn på vägen, og så legger han instrumentet bort og finner en bok i kateterskuffen, og det er slett ikke pensum han leser . . .

I slike stunder kan en 17-års Berit dåne av henførthet, og det blir sol over grå klasseværelser."

Gjennom beskrivelsen av lektorens øyne skaper han en naturlig overgang til dikteren, som helst trer fram når øyebarmometeret står på godvær.

I sine portretter forsøker Bech-Karlsen ofte å overskride det individuelle ved å si noe mer og allment, noe om det felles menneskelige. I Sande-portrettet er dikteren også en lektortype mange vil kjenne igjen. Svært tydelig er ambisjonen i portrettet av den gamle Hamsun, som begynner med å allmenngjøre det individuelle.

"Hendene er magre. Blodårene ligger som slappe, blålige strimer i trøtt hud. Det er hendene til en meget gammel mann. De skjelder.

Han er meget gammel nå, Knut Hamsun. Alt forteller om det. Han har åpnet frakken i halsen, og jeg ser at senene er tunge. Gamle menn har alltid tunge, døde sener. Ofte er det halsen som forteller at en mann er gammel. Halsen og hendene."

Det er en svært nærgående skildring. Den sier at Hamsun er blitt gammel, men den sier også noe allment om alderdom. Og portrettet handler mest om det – å bli gammel, som her:

"- Jeg leste Deres siste bok, sier jeg. – På gjengrodde stier.

- Ja, sier han bare.

- Er det vanskelig å konsentrere seg om skrivning i Deres alder?

Han svarer ikke før han har sittet en lang stund og pirket langs gulvteppet med stokken sin. Da han endelig snakker, er jeg ikke sikker på om han husker spørsmålet mitt.

- Alt er vanskelig når en er gammel, sier han.

Han sitter visst og arbeider med noe. Jeg kan se at han grubler og liksom forsøker å skyve bort en tåke. Det er lenge siden han førte en samtale slik.

- Høsten må ha vakre farver, sier han endelig. Men vinteren, den er bare hvit.

Jeg kjenner lenge en slags kaldgufs av ordene og bildet. Det blir stilt."

Mot slutten av portrettet kommenteres indirekte at Hamsun er blitt glemsk. Journalisten spør om han kjenner seg urettferdig behandlet, og Hamsun svarer: "Jeg har skrevet til retten om det, sier han. – Og jeg har skrevet en bok. Har du lest min bok?" Journalisten har jo nettopp sagt det til ham – at han har lest *På gjengrodde stier*.

Selv om journalisten er nærgående, markerer han respekten for dikteren med å være dis. Hamsun sier derimot du til journalisten. Portrettet slutter slik:

"Det er høst utenfor vinduet. Trøtte trær blør blader. Jeg sitter her inne, og foran meg sitter en vandrør som ikke engang spiller med sordin lenger. Han spiller *ikke*."

Høstbildet griper tilbake til Hamsuns egne formuleringer om høst og vinter: det er sein høst. Og journalisten vender på et av Hamsuns egne bilder helt til slutt – *En vandrer spiller med sordin* (tittelen på romanen fra 1909). Dette er en vandrer som har sluttet å spille.

Fra arbeidsplassen i Arbeiderbladets redaksjon på Youngstorget rundt 1950. Radio for å følge med på sport og verden utenfor, en telefon til interne og en til eksterne samtaler, oppslått kalender, skrivemaskin skjøvet til side for å få plass til bøker og dokumenter, tent sigarett og pakka åpen på bordet; journalisten driver tydeligvis research.

Oppgjør med Laxness

I portrettet av den islandske dikteren Halldor Kiljan Laxness (14. august 1965) er John Bech-Karlsen nøye med å plassere nobelpristakeren i det islandske landskapet, for å vise en mann på flukt fra berømmelsen, for å få arbeidsro. Det begynner slik:

”Utenfor Reykjavik, i Mosfellsdal, har dikteren Halldor Kiljan Laxness et hvitkalket hus som ligger på kanten av et dypt elvefar med digre steiner i skråningene. Veien til Thingvellir, islendingenes nasjonale helligdom, går like forbi dette dikterhuset. Laxness har gitt hjemmet sitt et navn som det suser saga av: Gljufrasteinn.

Det er til Gljufrasteinn godtfolk strømmer. Bare for å titte på meg, sier Laxness. Bare for å stå der og glo som om jeg skulle være et merkelig dyr. De vil meg egentlig ingen ting. De oppfatter meg som en attraksjon for turister.

Det ble særlig ille etter at islandsskalden fikk Nobelprisen i litteratur for snart ti år siden.

Ofte holder jeg det ikke ut, sier Laxness. Jeg kan bli så sint og fortvilet. Hvordan skal en mann få arbeidsro? Jeg har så utrolig mye jeg skulle ha gjort. Akkurat nå er det visst 12 artikler – 12! En om Proust, en om Mann, en om dikterens ansvar i dagens samfunn, en om – ja, og så ringer de og

skriver og telegraferer og sender sjekker. Det siste får nå enda gå an. Jeg mister oversikten, sier Laxness og tørrer seg over pannen. Jeg har ingen sekretær, jeg må klare alt selv. Jeg tar imot og noterer og - . Ja, og innimellom skulle jeg gjerne ha l e s t litt også. Hva skal jeg gjøre, hvordan skal jeg få tid og ro til alt sammen?"

Raskt fanges mannen i situasjonen; de konkrete detaljene bidrar til å beskrive den pressede tilværelsen: "Ofte holder jeg det ikke ut". Men så har han noen rømningsveier i bakhånd, viser det seg:

"Men rens hi har mange utganger, og Laxness har innrettet seg omtrent etter samme prinsipp. Ute ved kysten skal han ha et sted hvor han kan stikke seg bort og unnfange noen linjer, gudene må vite hvor det ligger. Og inne i Reykjavik, i en ganske alminnelig boligblokk i OBOS-stil, har han en leilighet med den meget borgerlige adresse Falkagata 17."

Det er i denne leiligheten Bech-Karlsen møter dikteren:

"Laxness var i gul jakke og grønne bukser, slipset var meget livlig, og han hadde spraglete strømper. Bevare min penn, han kunne sannelig forveksles med en amerikansk bestefar av den ungdommelige typen. Amerikaniseringen skal jo være slikt et alvorlig problem i Island nå til dags, Laxness. Kommunistenes organ i København har til og med lansert D e m som presidentkandidat, for De er mannen som kan redde Island fra amerikaniseringen, heter det. Laxness slår asken av sigaren med en oppgitt bevegelse. Skal man gråte eller le? sier han. – Amerikaniseringen, hva i all verden er amerikansering for noe? Er det tyggegummi?"

Her er ingen ord tilfeldig valgt: borgerlig adresse, amerikansk bestefar, sigaren; det leder hen til journalistens prosjekt: et slags oppgjør med dikteren for hans kommunistiske fortid og sympatier. Han antyder bildet av en luksuskommunist. I første del av portrettintervjuet kjører han Laxness hardt med mange kritiske spørsmål. Når Laxness toner ned sitt politiske engasjement, sier han:

"Men De var da sterkt interessert i politikk en gang. De var faktisk et av kommunistenes store paradenummer."

Og når Laxness forklarer hvorfor han meldte seg inn i det nye sosialistpartiet etter bruddet med Komintern, hugger journalisten til:

"- Men da hadde De også tatt fanden på ryggen!"

Når Laxness snakker om sin relative sosialisme, sier journalisten:

"- Men nå varte det ikke lenge før De mottok inngangsbilletten til paradiset?"

Dette er sarkastisk myntet på Laxness' første reise til Sovjet. Og journalisten kjører stadig hardere på i det som nesten tar form av et forhør:

"- Men De ble jo stilt overfor rendyrket terror og despoti, Laxness. Si meg, var ikke De til stede ved Moskva-prosessene også?"

Og han godtar ikke Laxness' forklaringer, men borer videre:

”- Men De hadde tross alt levd Deres liv under innflytelse av Vestens humanistiske idealer, og her drev man altså og henrettet en hel rekke mennesker som hadde vært utmerkede forkjempere for sosialismen noen dager tidligere. Skyt dem ned som gale hunder, var det ikke det Visjinskij skrek?”

Her er det høy temperatur i intervjuet. Det skal sies at Laxness slipper til med sine svar og blir respektfullt gjengitt. Men det er ingen tvil om at Bech-Karlsen har bestemt seg for å tvinge Laxness til selvkritikk. Og Laxness *tar* selvkritikk.

John Bech-Karlsen intervjuer Halldor Killjan Laxness i hans leilighet i Reykjavik i 1965.

Et stilistisk virkemiddel kan være verdt å notere her: *får* skrev ofte i *fortid*. ”Laxness var i gul jakke...”, står det. I dag er det vanlig å skrive i *nåtid*, selv om enkelte portrettintervjuere har tatt fortidsformen opp igjen de siste årene. Fortid markerte trolig et ønske om å skrive litterært, som i episk diktning. Fortid var på denne tiden betegnende for fiksjonalitet, har det vært hevdet.³⁴

Gradvis beveger Bech-Karlsen seg fra politikk til litteratur, som den siste del av portrettintervjuet handler om. Fortsatt er tonen bebreidende og insisterende:

³⁴ Hamburger, 1957.

”- De oppholdt Dem jo ofte i Sovjet under Stalin, og De er visstnok en velkommen gjest den dag i dag. De traff rettroende forfattere som Ilja Ehrenburg, som også har tatt avstand fra den døde despot nå. Men si meg, traff De aldri en mann som Boris Pasternak?

Nei, i Stalins tid møtte vi aldri noe annet syn enn det ensrettede.

Hva mener De om Pasternak?

Han var visstnok størst som lyriker, men jeg behersker dessverre ikke språket så godt at jeg kan nyte hans dikt. Om ”Dr. Zhivago”, som ikke er noe fullkomment verk, vil jeg få si at det var en heltegjerning å skrive en slik bok i stalinismens mørketid.

Var det riktig av Svenska Akademien å gi Pasternak Nobelprisen i litteratur?

Ja, det mener jeg. Den Nobelpris-utdelingen betydde et mektig puff framover for de liberale kreftene i Sovjets åndsliv.” osv.

John Bech-Karlsen var sterkt preget av Moskvaprosessene. Han var sosialdemokrat med trykk på demokrat. Han hadde lite til overs for sosialister som leflet med kommunismen og Sovjet. Det må ha vært utålelig for ham at Nobelprisvinneren Laxness, som han satte høyt som dikter, var så uklar på dette punktet. Så reiste han like godt over og tvang dikteren til selvkritikk. Luften måtte renses! Først da kunne de snakke om litteratur, blant annet om Vesaas og Hamsun. Og Laxness hadde samme forhold til Hamsun som Bech-Karlsen selv: ”- Jeg er dypt uenig i hans sosiale analyse, ja, jeg er egentlig uenig med ham i nesten alt. Men jeg leser ham likevel med beundring (...).”

De daglige småportrettene

Portrettene var ikke bare stort oppslåtte tekster. De daglige småportrettene var også en kunst å få til. De kunne være alvorlige og muntre. Bech-Karlsen lette etter noe karakteristisk og treffende, en tone. Som i portrettet av bildekunstneren Marcel Itin fra Basel, på besøk i Oslo, som han famlende nærmer seg slik (19. august 1950):

”Jeg sitter og leter etter et adjektiv. Det er vanskelig å finne det. En møter så mange mennesker, og en har oftest karakteristikken klar. Han er innesluttet, sier en. Eller: Han er freidig.

Jeg sitter og ser på ansiktet til Marcel Itin. Hvorledes skal jeg karakterisere det? Saktmodig – mildt – ydmykt?

Jeg tror det er et ydmykt ansikt.

Han har brune, gode øyne. Følsom munn. Han er meget alvorlig. Den slitte regnkappen har han beholdt på – den henger i store folder rundt en mager kropp. I fanget har han en bunke tegninger og skissebøker.

Stemmen er lav. Når Marcel Itin vil understreke noe, gjør han det ikke med armer og hender. Han hever bare stemmen litt, og den får en varmere klang. Så smiler han. Forsiktig, halvveis usikkert, litt vemodig. Han sier ikke: Slik er det. Han sier: Kanskje det er slik.

En møter kunstnere. Noen av dem er selvbevisste og dominerende. Marcel Itin er ikke selvbevisst, men han dominerer likevel, på en underlig suggererende måte. Han bøyer gjerne nakken mens han snakker, og jeg legger merke til at han bruker de enkleste ordene, de enkleste setningene. Når han ser opp, ser han bent på meg. Jeg blir glad i øynene hans. Han leter etter noe, tenker jeg. Søker.

Jeg ville møte mennesket, sier han. – Ville forsøke å finne det.”

I denne portrettåpningen viser journalisten seg fram som journalist: Han forteller om hvordan han sitter og leter, og om hvordan journalister danner seg inntrykk av mennesker de møter. Han fører en samtale med leseren om sitt arbeid som journalist.

Humor var et hyppig brukt virkemiddel i de mindre portrettene i hverdagsavisen, ofte bare signert j. I ”Mannen som alle ville myrde” (30. september

1960) intervjuer han kontorsjefen i Statens Bilfordelingskontor (en upopulær mann i en etterkrigstid da man fortsatt måtte stå i kø for å få lisens til å kjøpe bil). Teksten åpner slik:

”Og dette var gårsdagens store sensasjon: VI SLAPP INN TIL GUNDERSEN! Det fantes ingen garvet forværelsesdame som sa at kontorsjefen dessverre ikke var til stede, og det var ikke lagt ut selvskudd. Vi gikk simpelthen inn.

Der satt han bak skrivebordet, mannen som alle ville myrde. Kinnene var litt innfalne, men han hadde et forklaret skjær over ansiktet. Det rørte oss dypt ned i hjerterøttene da han smilte, og vi smilte tilbake. – Tusen takk, sa kontorsjef Rolf Gundersen i Statens Bilfordelingskontor, - det er det første smilet jeg har sett på tolv og et halvt år.

Et sus av menneskeslektens evige lidelseshistorie gikk gjennom det spartanske kontoret i Schwensensgate 6. Så sa vi stilt: - Men det er da stort å være i live, Gundersen?

Ja, svarte kontorsjefen. – Jeg er lykkelig fordi jeg har overlevet.

Har De mistet troen på det gode i mennesket?

Jeg vet ikke riktig. Akkurat nå er jeg så lettet at jeg kan tilgi alt. Men det var ofte tunge stunder. De skulle ha sett den køen som sto her fra tidlig på morgenen, i regn og sludd og blest. De skulle ha sett alle de truende øynene.

De listet Dem vel forbi med løsskjegg og mørke briller da, Gundersen?

Nei, jeg smatt inn bakveien. Det var det som reddet livet mitt.”

Det er en uhøytidelig, lett respektløs tone som preger teksten. Den er eksempel på avisens humør, et daglig strev for å underholde sine lesere. Ikke alt skulle være alvor og tungsinn.

”Dark horse” (14. februar 1959) er et portrettintervju med en russisk skøyteløper foran VM på skøyter i Oslo. Her leker Bech-Karlsen med sportsjournalistikkens språklige sjargong. Intervjuet begynner slik:

”Han er mesterskapets d a r k h o r s e, står det på sportssiden. Denne zoologiske etiketten innebærer visstnok at han kan finne på å slå hele bunten av favoritter. Han ligger med andre ord og l u r e r i v a n n s k o r p e n, som det heter med et annet uttrykk fra sportens forunderlige fauna.

Derfor ble han altså intervjuobjekt, enda selveste Gontsjarenko satt like ved siden av ham på garderobebenken og hadde mye kraftigere lårmuskler. Det er nå engang noe eget ved slike mørke hester som lur i vannskorpen.”

Det er en type humørfylt overskudd i slike formuleringer. Disse hyppige småportrettene – med leken strek av Nils Aas – viste at Arbeiderbladet også hadde en lun, uhøytidelig side.

3. Reportasjefjournalistikk

Ivar Lo-Johansson (1901 – 1990) krevde at reportasjen skulle være ”konstverk”³⁵ – intet mindre. Far var påvirket av Ivar Lo, både av proletarforfatteren og av den sosialt engasjerte reporteren. Han mente, som sitt svenske forbilde, at reportasjer skulle være litteratur, selv om han ikke brukte ordet kunstverk. De skulle ikke være fanget av dagens hendelser, men også si noe om sin tid, om livet. Han visste at han ikke alltid kunne leve opp til disse idealene, men han forsøkte, på tross av de begrensingene som

³⁵ Lo-Johansson, 1989:210.

lå i dagsavisens evige tidspress. Derfor satt han og finpusset på manuskriptene sine helt til aller siste leveringsfrist. Og den gang var det sein deadline i avisen. Det ble mange middager uten far hjemme hos oss.

Puslespill fra Kongo

I desember 1963 bringer Arbeiderbladet en serie reportasjetekster under den felles tittelen "Biter av et kongolesisk puslespill" (6., 7., 8. og 9. desember). Det er en mosaikk av 44 scener og skildringer og historier, som samlet forsøker å gripe en broket helhet i et land bevoktet av FN-styrker. Mosaikkbitene er små, og de fleste er miniportretter av mennesker Bech-Karlsen møter:

"Regina er så fin i kveld. Hun bærer et blomstret tøyestykke rundt hoftene. Over det småkrøllete håret har hun dandert en bit lyseblå tyll.

Regina skal på dans. Hun er 1.85 høy og meget velskapt, en utpreget watutsi. Hun ble jaget over til Kongo fra Ruanda da "de korte" kom til makten og kvittet seg med "de lange". Nå prøver hun å finne seg til rette i en ny stamme.

Regina er så glad i kveld, for hun skal på dans, og hun er så glad i å danse."

Det er et enkelt portrett, men det inneholder en grusom historie, som vi så altfor godt kjenner fortsettelsen på. Bitene inneholder likt og ulikt, og de er satt sammen tilsynelatende vilkårlig. Her en stemning bare:

"Kvinner og barn går og snur fisk på tørkestedene i den vesle landsbyen ved Edwardsjøen. Sola står i senit, en sviende ildkule. Vi er ikke mange milene fra ekvator. Det er 38 grader i skyggen, men skygge fins det nesten ikke.

En hær av blå fluer svirrer over fiskedyngene nede i strandkanten. Marabuene skritter verdig omkring i svart overfrakk og skittengrått skjortebryst. Det er minst hundre av dem, og de setter seg på hyttetak og bryggepæler og hører hjemme i landsbyen.

I en tynn skyggestrime ligger en svartflekkete gris og sover."

Overalt møter han FN-soldater:

"Hele den brokete kolonnen av soldater i FN's lyseblå baret, gutter fra fire verdensdeler, samlet i Kongo for å hjelpe til i en vanskelig situasjon og få tingene til å gli.

Du finner dem overalt i dette vidstrakte landet som er åtte ganger større enn Norge. Ved en veibom står en indoneser i sin fallskjermjegeruniform og er liksom bare lange, hvite, smilende tenner fra hake til panne. Ved spaken i Globemasteren sitter den brunbarkede svensken, sikker og stø. Der går nigerianeren og argentineren i sine blå uniformer. Utenfor Movement Control står den lange, tynne dansken i shorts. Malayeren er ikke riktig i form akkurat nå. Han har fastedag som den gode muhammedaner han er, og derfor kan han ikke ta seg en røyk – iallfall ikke før sola går ned. Der står den veldige sikh'en med turban og helskjegg, ved siden av ham en irlender, gulrottrød i håret, og en kanadier som snakker plettfritt fransk med en kongolesisk ANC-kaptein.

Omkring dem Kongo-hverdagen: Halvnakne menn som slår gress langs veikanten, mekrende geiter, en huiende flokk ibenholtsvarte guttunger, en mor som sitter på en tomkasse og dier barnet sitt, og fluene, støvet, sola."

Far likte tanken om FNs fredsbevarende styrker med soldater fra alle verdenshjørner. Skildringen av denne "brokete kolonnen" vitner om det. Men han holder også avstand til soldatenes mange fordommer, som her i en herlig harselas med en FN-sersjant:

”Chop-chop, sa den svenske FN-sersjanten. – Hvis du kom alene ut i bush'en, ville de choppe deg med en gang.

Choppe?

Ja, e t e da. De driver stadig og eter folk.

Hvordan vet du det?

Alle vet da det. Ta nå de italienske flyverne for eksempel. De ble spist. Det hang menneskekjøtt til salgs i butikkene.

Så du det?

Nei, men jeg har hørt om det. Veterinærer undersøkte kjøttet.

Har du snakket med veterinærene?

Nei, men hvis du ikke tror det jeg forteller, kan jeg gi deg et annet eksempel. Har du hørt om den svenske kokken? Det kom en kongoleser til ham en dag med en avskåret mannsarm. Han ville ha kokt den.

Var du der?

Nei, men kokken har fortalt det.

Til deg?

Nei, til andre.

Hva heter denne kokken da?

Jeg vet ikke riktig. Jeg kjenner ham ikke personlig. Men det er iallfall s a n t.”

Og så et frekt lite portrett:

”General Joseph-Desiré Mobutu sitter ved nabobordet vårt i restauranten på Sabena Guesthouse i Elisabethville. Da frigjøringa kom, var han sersjant i Force Publique. Så kom han med i det store politiske spillet og ble oberst. Nå er Mobutu general, utnevnt av Mobutu. Han er 32 år og sjef for den kongolesiske nasjonalhæren.

Generalen spiser fisk. Den er ikke særlig god, for det er meget langt fra E-ville til fiskerlandsbyene i Tanganyikasjøen. Derfor gjør generalen det samme som vi når fisken ikke smaker bra: Han skjenker seg et stort glass Simba-øl og skyller etter.

Og dette var sosietetsreportasjen.”

44 slike puslebiter, og den siste er slik:

”Og dette var ”biter av et kongolesisk puslespill”. Kan du finne et mønster, er det bra. Jeg har ikke kunnet. Kan du trekke en konklusjon, er det godt. Jeg har ingen konklusjon å trekke. Men jeg vil gjerne gi deg bitene, slik jeg selv har funnet dem.”

Det var en uvanlig måte å skrive reportasje på. Far var sannsynligvis påvirket av den nye dokumentarlitteraturen, som begynte å gjøre seg gjeldende på denne tiden. I denne litteraturen var det vanlig å bruke montasjeteknikker framfor lineære komposisjonsmodeller. Men det er ikke snakk om noen rendyrket dokumentarform, der teksten ble satt sammen av dokumenter og materiale av alle slags. Det er de mange små fortellingene som utgjør mosaikkens biter.

Tilbakeblikk fra flysetet

11. januar 1964 er John Bech-Karlsen på vei hjem fra enda en reportasjereise i Afrika, og han begynner med hjemreisen i ”Sommer midt på vinteren”:

”Flyet stryker over den italienske støvelen med kurs mot nord, og du møter vinteren igjen – for første gang på en drøy uke. De røde Dolomittene har hvite lier, elva Po går under issørpe, og mot den fiolette nordhimmelen spriker Alpe-toppene gjennom snømassene.

Du sitter i flyet og fingrer med noen mynter. Litt vemodig titter du på dem, en gresk drakme, noen kopperdangler fra Malta, en egyptisk 10-piaster, et shillingstykke fra Uganda, et par sudanesiske sølvslanter med løve på.

Der nede var det hvitt solskinn fra morgen til kveld – sommer midt på vinteren.”

Denne åpningen hadde kanskje vært vanskelig å tenke seg i dag, når ”alle” har fløyet over Alpene. Men dette var før charterturismens gjennombrudd, og interessen for skildringer fra fremmede steder var stor. Det var heller ikke så vanlig å fly, og derfor var perspektivet fra flymaskinen langt fra noe umulig valg for en reporter.

Flyreisen gir Bech-Karlsen lim i teksten – han kan vende tilbake til det å se ned fra flyvinduet, som her, lengre ute i reportasjen:

”Å fly over de endeløse økenstrekningene:

Bare i dalsidene mot Nilen vokser det noe, ellers er det sand, sand. Blendende hvit strekker den seg hundremis av mil i alle retninger. Her og der kan du skimte et utydelig får langs en sand-dyne, kanskje et kameltråkk. Ikke et tre som kan kaste en skyggestrime, ikke en oase å øyne, bare en stivnet verden av hvit sand, som om du fløy over en fremmed klode.”

I dag ser vi reportasjer fra fremmede steder på fjernsyn. I 1964 var det stor interesse for slike litterære skildringer i journalistisk form. Perspektivet fra hjemreisen i fly gir journalisten muligheten til å kaste tilbakeblikk på det han har opplevd. Det er disse tilbakeblikkene som bærer reportasjen, ikke flyreisen i seg selv; den er bare rammefortelling og lim i teksten.

”Tolleren var i skinnende hvit uniform. Han så forskende på deg, men du hadde verdens beste samvittighet: Plettfritt visum, helsebok med stempel for både kopper og gul feber, valutaen i skjønneste orden, et par tjuepakninger røyk, ingen problemer. Men det lot til at den hvitkledd øvrighetspersonen ikke hadde tenkt å la deg passere sånn uten videre.

Kunne De tenke Dem å gi noe, Sir?

Det kom så brått, og hva skulle man egentlig svare? Man sa vel noe slikt: - Jeg forstår ikke riktig hva De mener . . .

En gave, forklarte han og stirret deg inn i øynene uten å blunke. – En liten gave til tollfunksjonærene. Så slipper De å vente, Sir.”

Denne episoden står for seg selv – ukommentert. Det er tydelig at Bech-Karlsen mener at leseren selv får si ordet korrupsjon, om det nå er det det er. Også denne reportasjen er bygget opp av små episoder og bilder, mosaikkbiter, denne gang i tilbakeblikk fra flysetet over Dolomittene. Ingen bit er for liten til å passe inn i mosaikken: ”Det var ganske rart å sitte og bla i ”Uganda Argus” og finne en gammel venn blant tegneseriefigurene: Mumitrollet, med hattifnatter og det hele.”

Og han bruker helt private opplevelser uten å sjenere seg:

”Vinduet var omtrent 50 x 50 cm og hadde grønt insektgitter som var raknet i kanten. I vinduskarmen lå noen dusin sammenkrøkte kryp etter den siste antiparasitt-dusjen. Det var ikke særlig mye du kunne se gjennom dette vinduet, noen sprinkler i det hvite rekkverket mot gårdsplassen, ibenholtsskulderen til en hotellboy som satt urørlig på huk og passet ringeklokka, en brunaktig palmestamme med skarpe ringer oppover i barken.

Og der satt du med tre dype, bekymrede rynker i pannen og kunne ikke annet. Det var tiende gangen på en formiddag, for ”African stomach” er ingen spøk. Du satt og prøvde å finne ut hvordan dette egentlig var gått til, og du kom til at det måtte ha vært den hersens arabiske retten

forrige dagen. At man aldri lærer å holde seg til kristen føde! Ikke for det, kjøttet smakte i grunnen meget bra, men det var noen ørsmå salatbiter i risen, og salat skal man sky. Man skulle nok ha plukket den ut likevel, selv om den stolte servitør sto pal bak stolen og avventet ens rosende dom over stedets "kofa & kebab".

Det ringte, og ibenholtsskulderen forsvant. Du hørte klasket av bare fotsåler mot gulvplankene. En fargerik fugl klatret oppover palmestammen. I bunn og grunn var det en ganske pussig situasjon: Afrika, sett gjennom et dovindu."

Gjennom direkte henvendelse – du – trekker han leseren med seg. Ved å skrive om noe så intimt som diaré, vil han skape identifikasjon og tilstedeværelse. Hele veien er det viktig for Bech-Karlsen å skape gjenkjennelse i det fremmede:

"Ved portalen til den mektige moskeen, som er så hellig at man får trukket filtsko over sine vantro sandaler før man trer inn, satt to gamle, ærverdige menn med bøyde hoder. Dyp ro preget dem, og på avstand tenkte du: De sitter vel og fører en åndelig samtale med den store Allah.

Da du kom nærmere, hørte du en opphisset stemme som du ikke kunne lokalisere, men da du sto et par meter fra de to patriarkene, oppdaget du at stemmen kom fra en radio. Ja vel, så satt de nok og lyttet til gudstjenesten. Riktig vakkert var det – to brunbarkede oldinger i hvite burnuser som satt ved moskeens høye portal i religiøs fordypelse.

En guide kom forbi, og du spurte: - Hva slags program er det disse to mennene sitter og hører på?

Han smilte. – Jo, sa han, - det er overføring av en landskamp i fotball."

Han vil formidle håp for framtiden, han har tro på at disse nye selvstendige nasjonene i Afrika skal få det til, og avslutter mosaikken slik:

"De unge mennene i byen, med rake rygger og åpne blikk. Når de snakker til deg, ser de deg rett inn i ansiktet. De har hvite skjorter og gule armbåndsur, og deres engelsk er velklingende, med nesten skotske r'er. Lett og uanstrengt konverserer de.

De gamle mennene, som har hvite hårfjoner over sine solsvarte skaller, ser ned, og de mumler bwana."

Naturen som menneske

Malende naturskildringer er ofte inngangen til møtet med steder og mennesker, enten Bech-Karlsen er i Afrika, India – eller i Island som her (17. august 1965):

"Den mesteren som sto og malte dette bildet, hadde sloppet opp for glade farger. Svart og grått var det eneste han hadde igjen på paletten sin, svart og grått. Han dro penselen over det svære lerretet og var dyster i sinn mens han gjorde det. Han sto hutrende og krumbøyd under de lave skyflakene som vinden jaget foran seg mellom fjellene. Nå og da slapp han penselen og slo floke, for han ble valen på hendene.

Det er et islandsk lava-landskap vi kjører gjennom. Vi skal inn til Støng. På begge sider av veien ligger de sotsvarte flatene som branntomter. Her og der får naturen et anfall av ødselhet: Steinen er dekket med sølvgrå lav, tett som en pels."

Det er et dristig grep i en journalistisk tekst: Naturkreftene framstilles som "mesteren som sto og malte", og reporteren lar fantasien løpe av med seg når han skriver at mesteren "ble valen på hendene". Det er sjelden å se så sterk personifisering av natur i journalistiske tekster. Egentlig har reportasjen et meget saklig siktemål: Reporteren er på vei til bonden Gauks gard Støng, som ble begravd under vulkanen Heklas utbrudd i 1104. Nå er garden gravd fram igjen. Bech-Karlsen holder fast på stemningen i beskrivelsen av reisen:

"Og det er gjennom Thjorsardal vi kjører denne augustdagen, mot Støng. Det er en ferd mellom slagghauger og askedynger. Her og der skjærer et elveløp gjennom terrenget, men det finnes ingen bruer, vi må kjøre rett over så vassføyka står. En ravn, svart som alt annet her, flyr over det ødslige landskapet. I en bergside kan vi skimte noen hvite dotter som beveger seg. Det er smalen, det nøysomme kreatur."

Her er det ikke snakk om å gå rett på sak! To tredeler av teksten handler om reisen til garden, og først mot slutten beskriver han utgravde Støng – "nesten som den lå i hine tider". Han avslutter sin rusletur i ruinene slik:

"Her har ildstedet vært, en åpen ring av stein. Du tar opp en av steinene. Den er mørk og ligger tungt i neven. Du står og veier den og tenker: Jeg holder sagaen i høyre hånd."

Krig og fred i Italia

"Hos Mussolinis enke" het en reportasje fra Italia, trykket 20. juli 1966. Far og tegneren Nils Aas hadde i samarbeid innført noe nytt i norsk presse et par år tidligere: håndtegnede avissider. Denne hadde journalistens navn og reportasjens tittel i håndskrift, og en tegning av et vertshus som illustrasjon. Det ble etter hvert mange slike sider. Den første jeg har funnet var "Sommer midt på vinteren" fra 1964, som jeg har omtalt tidligere, med ikke mindre enn fem tegninger av Nils Aas. Jeg tror det må være riktig å si at disse sidene var en forløper til moderne layout i norsk presse.

"Hos Mussolinis enke" er hånduttegnet av Nils Aas, og lagt på en nyhetsside en vanlig ukedag, 20. juli 1966.

”Hos Mussolinis enke” begynner med en episode:

”Benito! Beniito! Beniitiiiiito!

Det langtrukne ropet fikk en til å skvette i stolen og kaste et forsiktig skråblikk opp mot mannen i rammen på veggen. Ville han kanskje stige ut av bildet og komme ned til oss i restauranten? Stram og alvorlig og meget verdig sto han bak det blanke glasset, Benito Mussolini, en treaktig profil under en bar isse, mørk uniform, dekorasjoner over venstre brystlomme, høyre arm løftet til fascisthilsen.

Men så var det bare en av de unge kelnerne som hette Benito, og nå var det noen på kjøkkenet som skulle ha fatt i ham. Han smilte halvt unnskyldende idet han passerte bordet: Navnet skjemmer ingen - .”

Den uskyldige navneforvekslingen på restauranten bruker Bech-Karlsen til å introdusere Benito Mussolini. At det er ”en av de unge kelnerne” som er oppkalt etter diktatoren, gir en pekepinn om at han fortsatt er aktuell. Og vi skjønner at episoden ikke skjer på et hvilket sted som helst, fordi det henger et bilde av Mussolini på veggen bak journalisten. Forklaringen får vi i neste avsnitt:

”Det var en sommerkveld på vertshuset La Caminate, som ligger så å si vegg i vegg med Mussolinis kjære borg Rocca delle Caminate, noen få kilometer ovenfor diktatorens fødeby Predappio i Nord-Appeninene. Det er hans enke som driver stedet. Hun er 78 år gammel nå, en pen, hvithåret dame som folk i distriktet ærbødig benevner D o n n a Rachele, ikke bare Signora.”

Det er henne det skal handle om, og hennes vertshus med bilder av Mussolini på veggen. Bech-Karlsen beskriver ”Mussolinis ruvende mausoleum” i byen nedenfor, og rekapitulerer barskt Il Duces skjebne ved standrett en aprildag i 1945, etter at han hadde forsøkt å flykte med sin elskerinne. Så fortsetter historien:

”Donna Rachele drar ned til dette mausoleet hver eneste dag, men hun får sjelden sjanse til å minnes mannen i ensomhet. Dit kommer nemlig gamle og nye fascister fra hele verden. Det er rene valfarten, sier lokalbefolkningen. I den mektige smijernsporten foran inngangen står ordet PAX – fred. Som en kynisk vits står de tre smijernsbokstavene der, og en tenker: Fred for våpenløse innfødte i Etiopia i 1935-36, fred gjennom Roma-Berlin-akse ni 1936, fred for den lovlige spanske regjeringen under borgerkrigen, fred for albanerne i 1939, fred gjennom m a r e n o s t r u m, fred ved gribben Mussolini som flakset ned på slagmarkene for å hakke i seg sin del av byttet da Frankrike lå med brukken rygg i 1940!

Det er slikt en sitter og tenker på mens kveldsvinden suser i gamle trær oppe ved Rocca delle Caminate.”

Bech-Karlsen strammer grepet her, plasserer diktatoren der han hører hjemme, ved hjelp av den ironiske kontrasten mellom symbolet PAX og den nære fortidens motsetning til fred. Men så er det som om han blir mildere stemt, og vi er tilbake hos kelneren og restaurantbordets gleder:

”Men kelneren er ivrig, han vil absolutt anbefale Petto di Pollo alla Sophia, han smekker med tungen. Aaah, Signore, hvite, møre stykker av hønsebryst, kokt i vin, vendt i ost, surret i fløte, aaah! Jo takk, det høres fristende ut – men hvorfor akkurat Sophia? Sophia Loren, supplerer kelneren og smiler skjelmisk, hun kommer ofte her, hennes søster Maria er jo gift med Romano, Mussolinis yngste sønn, de har en liten datter, hyggelige mennesker, Signore, meget hyggelige mennesker.”

Det er elegant gjort – fra politikk til mat, og så tilbake til politikk igjen via navnet på en matrett. Slik er Italia, alt henger sammen. Og journalisten beskriver italienernes dobbelthet, og fanger det opp i en foruroligende avslutning:

”Skulle en da komme til å nevne Mussolini og Hitler i samme åndedrett, fryser de fortørnet og sier at kjære Dem, Signore, Hitler var jo gal, han var en sinnsyk forbryter som utryddet jødene og stengte folk inne i konsentrasjonsleirer, men Mussolini hadde en ganske annen støpning. Mussolini hadde moral. Og så er det kanskje en annen som griper ordet og sier at i dag, akkurat i dag, kunne vi trenge en mann som Mussolini, for han kunne få folket til å arbeide, og det er en disiplin denne nasjonen mangler, rett og slett disiplin.

Og så sitter man i vertshuset høyt oppe i Appeninene, og mer enn 21 år er gått siden den store krigen mellom diktaturet og demokratiet, og kveldsvinden stryker over kollene omkring en, og det suser tungt i noen gamle trær.”

Hyllest til sol og varme

”Å komme tilbake” heter en reportasje fra 16. juli 1966. Den er en hemningsløs hyllest til solens land, til det Italia han elsket, der hele familien også hadde feriert i charterturismens første år. Men den begynner med hans egne minner, om *andre* somre:

”Dette å komme tilbake et sted en sommer.

For meget lenge siden – den tiden da menneskene ennå levde i sin uskyldstilstand og arbeidet 50 uker i året – var det kanskje en holme i et fjordgap og så en fisker som het Nils eller noe, brun og bøyd over et garn ved en grå naustvegg, en uforanderlig profil under en skjermlue i alle de sommere.

Og det kunne være akkurat den knausen som var så god å stupe fra, og du sto og gjenkjente den ytterste kanten mens du grøsset litt før du huket i knærne og spente fra.

Eller senga under det umalte skråtaket og blikkspannet ute på golvet som det sa plink-plink i når det regnet og vannet sivet gjennom fordi noen takstein nesten alltid ble knust av en grein på det gamle kirsebærtreet når det blåste.

Å komme tilbake til sånne sommerting.

(Skjønt oftest var det jo divanen hos tante Elise, mors eldre søster, bosatt i Sørumsand).

--- ”

Med denne åpningen i hjemlige minner lader han opp mot det som skal komme – gjensynet med det kjære Italia:

”Men denne gangen var det gjensyn med en hvit strand ved et blått hav, og det var hvite hus mot en blå himmel, og når det linne kveldsmørket senket seg over Cattolica, var det en kjølig vinkaraffel ved et bord på et fortau mens svalene stupte etter insekter rundt et tårn av tegl – slik som før.”

Gjensynet beskrives nærmest i et crescendo av skikkelser og steder som dukker opp, og så roer han det hele ned mot slutten:

”Jo, det er ved det gamle. Du setter tennene i en fersken, og saften spruter over skjortebrystet, akkurat som før, og din kone blir ergerlig og sier at nå må du da engang lære at – akkurat som før.

Og ved midnattstid, på vei hjem fra noe, finner dere igjen det vesle stedet nede i den fredelige sidegata, og der står eierinnen (hun med stram hårknote i nakken og ett stort og ett lite øye), og hun husker at hun pleier å få 75 lire i drikkepenger av dere, og smiler.

Så er det da den gamle midnattsmenyen, to spidd med ristet blåskjell og en halv liter lokal hvitvin, 300 lire for skjellene og 125 for vinen, i alt 425, pluss 75 i driks, 500 lire, 6 kroner koster et helt lite nattmåltid for to med god vin til.

Og fra verandaen mot Giardina de Amicis kan du stå og stirre vestover og skimte lys i San Marino og ane bråskrenten ned mot lavlandet.

Og øst i havet er det et lys som beveger seg langsomt nordover, og det er vel en fisker.

Så går du og legger deg.

Og selv om trompeter skinger og turister trækker og "Il Silencio" egentlig bare er en grammofonplate, siger den gode ro over deg. Myalgier og migræner blir borte. Du har din sol og din vin og ditt blå hav – og alle mennesker ler mot deg."

Etter at han sluttet som tegner i Arbeiderbladet i 1964, fortsatte Nils Aas å hånduttegne John Bech-Karlsons reportasjer, som her med "Å komme tilbake" fra lørdag 16. juli 1966. Legg merke til at både tittel og byline er hantegnet. Parasollen er lagt i rødt.

Ingen tvil om at dette er ekte: far elsket det sydlandske livet, og lengtet alltid til sol og varme gjennom lange norske vintre. Som turistreportasje er den fullstendig ukritisk; den er en omfavnelse av alt dette han elsket. Men det er en tanke bak, som ligner omfavnelsen av FNs fredsstyrker; noe om nasjonenes forening, om sammensmelting:

"Og du sitter i en stol på stranda og lukker øynene mot sola og registrerer at undertonen ikke har forandret seg det aller minste:

Ropene fra iskremmenn, brilleselgere, fruktkoner og kandisgutter, elleville gledeshyl fra unger, klink fra boccia-kuler, en innfødt madam som skjeller ut en uartig sønn (og like etter lyden av et vått smask, for da er mammaen formildet), tysk og engelsk og fransk og skandinavisk og nederlandsk og italiensk i en eneste dur, et fløytesignal fra en seilbåt, plask av vann, et fly som hyler over, alt flyter sammen til et sommerlig fellesmarkedsspråk, et slags sam-europeisk, en grenseløs generalnevner under gul sol.

Og gud vet hvor de kommer fra, men plutselig står fem engelske ord og dirrer i trommehinnene dine, de har revet seg løs fra selve undertonen og opererer på egen hånd, så å si. A n i c e c u p o f t e a - ."

Indisk kaleidoskop

Mens reportasjene fra Kongo ble presentert som biter i et puslespill, kaller Bech-Karlsen to reportasjer fra India for "Indisk kaleidoskop" (29. og 30. mars 1966). Et kaleidoskop er et optisk apparat, et slags titterør. Slik understreker Bech-Karlsen at han er en betrakter, en som står utenfor, på avstand. Jeg oppfatter det som en slags ydmykhet overfor noe stort og uforståelig. Også disse reportasjene framstår som en mosaikk av forskjellige historier, scener og observasjoner. Han setter dem sammen etter kontrast-prinsippet, slik at de indirekte kommenterer hverandre. Han beskriver hardt arbeidende indere og nedlatende amerikanere, indisk vennlighet og vestlig arroganse i uskjønn forening. Allerede i åpningsbildet viser han kontrasten:

"Den unge inderen løper på tærne med albuene høyt løftet. Svetten pipler fram i det svarte hårfestet og tegner smale strimler nedover den brune pannen.

På det blomstrete setet under kalesjen i richshaw'en sitter en fet herre og vifter seg med en avis i middagsheten. Overkroppen hans duver fra side til side.

Den unge inderen løper og drar. Brystet er i sterk bevegelse, du kan høre at han snapper etter luft.

Du står og ser etter kjøredoningen. Aldri har du sett make til leggmuskulatur, han kunne ha vært modellert av en Myron."

Her viser sportsreporteren sitt kyndige blikk: han beundrer inderens leggmuskulatur! Men også kulturjournalisten har sitt å komme med: leggene er som modellert av Myron, den greske bildehuggeren fra antikkens tid, som viste så stor interesse for anatomi og mennesker i bevegelse. Den tykke passasjerer er mindre fordelaktig beskrevet: han "duver fra side til side". Det er med ironisk avmålthet Bech-Karlsen beskriver europeerne i India:

"The Swimming Club er bare for europeere. Der kan du trygt blotte din hvite, deigne kropp og stupe ut i bassengets kjølige blåhet. Der kan du ligge i en behagelig stol ved bassengkanten og betrakte medmennesker som har den samme fargeløse huden, og du kan kjenne det europeiske fellesskap strømme gjennom deg på denne utpost. Her finnes ikke møkkete tiggerunger og kakerlakker og bikkjer med skabb. Her er bare kalde drinker og pene, dannede mennesker. Du risikerer ikke noe her.

Riktignok er det noen få asiater også, men de må være her. Det er de som bærer gin og tonic."

Etter å ha utlevert en amerikansk ingeniør, tar han for seg en europeer langt nede i pjolteren. Det er da de virkelige holdningene viser seg:

"Han har tatt noen pjoltere.

Kall det nazisme, kall det hva fanken De vil, sier han og glør på deg. – Men av og til må jeg tenke som så: Hva kan dette nytte? Har De gått i slummen? Har De sett denne menneskegrøten (han sa "human porridge") av lepra og tuberkulose og kreft og faenskap. Har De sett småungene som ikke har lemmer, har De sett ansikter som er spist opp av syfilis? Har De sett hvordan de bor? Velsigne Dem mann, hjemme i Europa bor dyrene mye bedre.

Han får seg en ny scotch, han skjelver litt på hendene.

Da jeg kom hit ut, trodde jeg at det gikk an å reformere samfunnet, sier han. – Jeg var dønn full av sosial indignasjon, jeg herjet og maste. Og nå sitter jeg her og tenker stygge, umenneskelige tanker. Jeg tenker: Kanskje det var bedre med en amputasjon? Kanskje man skulle unnlate å sprøyte millionhjelpen inn i slummen? Jo visst, vi kan få disse menneskene til å leve en dag lenger eller en måned lenger, men hva slags liv er det egentlig? Var det ikke bedre om - ?"

Bech-Karlsen lar utblåsingene stå ukommentert; han stoler på sine leseres kritiske vurderingsevne. Han klipper rett over til sluttscenen:

"Apekatten er i lett sommerkjole og danser grasiøst på fortauet. Etterpå går den omkring med koppen og samler inn småpenger. Den skjønner hvis den ikke får noe.

Men like bortenfor ligger kua, og hennes blick er så mildt og fredelig at det nærmer seg det overjordiske. Hun jorter langsomt, hun har god tid, hun vet at India er hennes.

Og man griper seg i å tenke en meget formastelig tanke: Hvordan kan det gå til at en så hellig ku kan få k a l v ?"

Opplysning og framtidstro

John Bech-Karlsen var optimist med en ukuelig tro på Indias framtid, slik han trodde på de nye selvstendige statene i Afrika. Han hadde bare forakt til overs for vestlige tanker om at ingenting nyttet. Nyhetssakene hans fra den samme reportasjeturen handlet om Indias *muligheter*, om risdyrking og om befolkningsplanlegging. Også disse nyhetssakene har reportasjens form, uten ingresser med nyhetspoenger. Slik begynner en nyhetsreportasje om behovet for risdyrking, med start på første side (23. mars 1966):

"Den rødlige jorda ligger ru og sprukken i det hvite solskinnets langs veien sørover mot Birlapur. Jeg står og smuldrer en klump mellom fingrene. En stutekjær fra landsbyen dumper forbi med knirkende hjul. En mørkebrun jente med fillet sari kommer over veien fra bølgeblikkskuret under treet. Hun bærer et trau på hodet. Ved den grumsete vassgrøfta borte på rismarkene driver noen guttunger og fanger småfisk. Det er midt på dagen, og det er svært hett.

Jeg står ved disse vissenbrune rismarkene sør for storbyen Calcutta i Vest-Bengalen og smuldrer en klump tørr indisk jord mellom fingrene, og jeg tenker:

Om drøye to måneder vil monsunen komme. Måtte da regnet falle friskt og livssalig fra de lave skyene. Måtte det sildre og suse og plaske over hele landet. Måtte disse arme bøndene få plantet ut ris-spirene på beste måte, og måtte vær og vind sørge for en god rishøst."

Det er en lang reportasje, men journalisten vil denne gang noe mer enn å skildre med innlevelse. Denne teksten har mye mer substans i form av tall og fakta, og temaet er behovet for mat og risdyrking.

Typisk for Bech-Karlsens holdning er denne tittelen på en annen nyhetsreportasje: "Liten spiral av plast kan bli avgjørende for Indias framtid". Det nytter, og det fins hjelpemidler mot den ukontrollerte befolkningsøkningen, er den underliggende holdningen. Teksten åpner igjen med en episode:

"To unge kvinner i sari kommer nedover trappen fra annen etasje og smyer forbi meg. Det er trangt i oppgangen, og den ene nikker og smiler unnskyldende idet hun passerer. Jeg snur meg halvt og ser etter dem: Indiske kvinner g å r så vakkert.

De to og jeg har nok hatt samme mål denne formiddagen. Jeg skal til et av statens kontorer for familieplanlegging. Disse kontorene er et meget interessant trekk i det nye India. Mange vil si at utfallet av opplysningstjenesten er helt avgjørende for nasjonens framtid. Myndighetene har resolutt gått inn for å rive ned de sosiale og religiøse fordommene som gjør at den indiske nasjonen vokser uten mål og mening. Man har valgt den greieste og mest realistiske veien: Prevensjon."

Det er den moderne fornuften som skriver underteksten her. Bech-Karlsen viser seg som en opplysningsmann med stor tro på framtiden. I denne reportasjen intervjuer han indiske eksperter på befolkningsplanlegging; intervjuer er ellers sjelden å finne i hans reportasjer. Han bygger det meste på egen observasjon av hendelser, miljøer og dialoger.

Den siste reportasjen

Den siste reportasjen jeg har funnet av far er fra 17. februar 1968. I mars tok sykdommen ham fram til han døde i november samme år. Tittelen på reportasjen er nesten vemodig nær et hovedtema i hans liv og journalistikk: "Men i et fjernt land er det alltid sommer ...". Han spiller igjen på kontraster, denne gang mellom blide scener fra Silver Sands ved Afrikas kyst ved det indiske hav og snøbrøyting hjemme i Norge; Afrika og Norge i stadige kryssklipp, som her:

"Havna i Zanzibar: Muskuløse stuere med fillete lendekleder, svettestrimer over solbrent hud, en dhow fra Somalia som napper i fortøyningene, lysblekte farger i latinerseilet.

Gå langs de store kolloiene på glovarme bryggeplanker og være i Afrika og Asia samtidig. Der står araberer i sin burnus, der går en indisk kvinne i sari, der bøyer afrikaneren sin mørke, nakne rygg under byrden.

Og så duften, som er i alt som er. Tung og søt og bitter, duft av nellikspiker og kaffebønner og tobakkstenger og kopra og all jorderiks krydd og kanel!

- - -

Det sparsomme morgenlyset som siles ned i gatene mellom høye, mørke gesimser under skylaget. Bøyde skikkelser fra trikk og buss og tog, ilende mot fabrikker og kontorer. Ingen nikker til hverandre, ingen kjenner hverandre. Vinden drar iskaldt gjennom norrøne ullplagg.

Å våre normannasjeler, stive av dyp tele."

4. Sportsjournalistikk

Det var som sportsjournalist John Bech-Karlsen fikk et navn. Men sportsreferatene hans var ikke som referater flest. Han skrev reportasjer, og satte alltid det sportslige inn i en ramme av kultur og folkelighet. Han skildret de menneskelige dramaene som lå under og bak.

Folkelivsskildring fra tribunen I

Det er følelsene som dominerer i åpningen av et kampreferat fra VM-finalen i fotball mellom Sverige og Brasil i Stockholm (30. juni 1958):

"Gilmar gråt. Den høye elegante målvakten til Brasil sto midt i brølet og blitzen og gråt som et lite barn. Han hadde en enslig rose i den ene hånden, og i den andre hadde han et par skitne knebeskyttere. Gilmar var blitt verdensmester i fotball, og han kunne ikke fatte at det var sant. Da kong Gustaf kom for å gratulere, hulket han så tårene sprutet på den kongelige sommerdressen. Seiersseremonien var lang på Råsunda stadion i dag, men Gilmars tårekanaler syntes å romme et hav.

Aldri har jeg sett så mange menn kysse hverandre. Brasils elleve verdensmestre var elleville av glede. De rullet seg i gresset, de hang om halsen på alle som kom i nærheten, de skrek og slo rundkast, de lo og gråt som bare latin-amerikanere kan. Den flegmatiske indreløperen Didi hadde mistet alt som hette flegma; han kysset lagkameratene og lederne og reservene, han kysset støvelen til dobbeltscoren Vava, og til slutt kysset han i befpelsen en pressefotograf fra Malmö.

Mens alt dette skjedde ute ved center, sto elleve blonde svensker på linje og hev etter pusten. De hadde vært med på en VM-finale med utsøkt brasiliansk oppvisning. – Jeg blir ofte kalt Professoren, sa Gunnar Gren, mens han tørket svetten. – I dag fikk jeg en påminnelse om at jeg kanskje skulle ta forberedende prøve først."

Bech-Karlsen maler bilder, tegner portretter. Det kan virke voldsomt, men vi må huske at dette var før fjernsynets tid i Norge. De eneste bildene leserne fikk var de journalisten malte for dem. Det gjaldt å gjenskape stemningen slik at leserne kunne medoppleve.

Blanding av reportasje og sportsreferat er en pussig krysning lest med dagens øyne. Se bare her hvordan folkelivsskildringen glir ubesværet over i sportsreferat:

"Ved siden av meg satt en mann som het Andersson. Han satt bare og ønsket seg en revolver. Hadde han hatt en, ville han skutt den svenske venstrebacken, sa han. Aldri hadde han sett maken til back-spill. Hver gang den hurtige brasilianske ytreløperen Garrincha førte opp, ble nemlig Sven Axbom stående og trippe ubesluttsomt, og så skar Garrincha forbi på høyresiden med et lite kroppsvrikk og la inn hyperfarlige baller foran goalen. – Det ender med katastrofe, skrek Andersson. – Hvorfor tar ikke Axbom en rallarsving på brassen?

Anderssons dystre spådom gikk i oppfyllelse. I løpet av 20 minutter scoret Brasil to mål, og begge kom fra høyresiden. Det var Garrincha, som ålte seg forbi Axbom og la over, og det var vesle Vava som skle ballen i nettet fra to meters hold. Da den andre ballen lå i maskene, gikk Andersson. Jeg vet ikke om han gikk hjem for å hente revolver, men plassen hans ble iallfall stående tom resten av matchen. Det var i grunnen trist, for det var en fin 50 kroners plass."

Inne i det lange kampreferatet har Bech-Karlsen her fått plass til en hel liten historie om den frustrerte svensken Andersson! Og referatet fortsetter: "I annen omgang var det Brasil for alle pengene." Nå får vi møte "den kaffebrune indreløperen Pele", som "tøyde seg på tærne og tok ned en skruball med pannen, b a r den formelig gjennom

det svenske forsvaret på lår og legg og skjøt i goalen fra hoftehøyde". Språket brukes malende også i de refererende partiene av teksten:

"I det siste minuttet gikk Pele til vær's på et høyt innlegg, og med en utrolig doven kroppsbevegelse headet han ballen inn i vinkelen. Stadion-uret viste full tid. Ikke en eneste brasilianer brydde seg om å løpe til senter for nytt avspark, de la seg over Pele og klappet og klemte og kysset ham, og da dommerens fløyte gikk, lå det en gordisk knute av kropp og armer og bein foran det svenske målet. Midt inne i virvaret skimtet man et brunt ansikt med rullende øyne og kritthvite tenner. Det tilhørte Pele."

Videre skildrer journalisten hvordan svenskene til slutt måtte gi seg over og gi uttrykk for sin begeistring:

"Den siste delen av annen omgang – mens brasilianerne lot ballen spinne rundt banen som en flyvende tallerken – reiste Medel-Svensson seg på tribunen og klappet. Det var bare å gi seg over og nyte synet. Det var fotballspill han aldri ville få se maken til."

Teksten slutter som en fortelling om en fotballkamp skal – med en avslutning: "Slik gikk det til at det var 50.000 mennesker som hyllet verdensmesterne unisont for den fineste fotball som er vist i vår gamle verden."

På førstesiden står det ingen ting om kampresultatet. Heller ikke i teksten står det hvor mange mål Brasil og Sverige fikk; det må man i så fall regne seg til selv, ut fra scoringene som omtales i den løpende teksten. Derimot, aller bakerst, der artikkelen slutter, står det en kort artikkel med tittelen "Brasil vant 5 – 2 på en søkkvåt bane". Så følger et fortettet kampreferat over scoringene.

Folkelivsskildring fra tribunen II

Tre år tidligere, 28. februar 1955, rapporterer John Bech-Karlsen fra en skøytelandskamp på Bislett mellom Norge og Sovjet i ren buskis-stil, under førsteside-tittelen "Skøytetfest i påskesol. Vi som sto på tribunen." Teksten begynner slik:

"Det sto en diger pol'ti på snøkanten og veivet med vottene. – Trøkk sammen mot midten der da, sa han. – Trøkk godt sammen på midten.

Det var 25.000 av oss, og vi trykket sammen mot midten, for ennå stod det folk langt ned i Ullevålsveien, og alle ville gjerne ha et gløtt av russerne. Den arme stakkaren fra Søndre Land som alt s t o i midten, ble så flat som en flyndrefilet, men konstabelen var blottet for menneskelige følelser. – Trøkk godt sammen da, sa han, og til slutt var det så trangt at vi nesten ikke fikk opp korken."

Reportasjen forholder seg både til det som skjer på tribunen og det som skjer på banen. Historien om konstabelen bruker han som lim i teksten. Han kommer tilbake til konstabelen både midt i og på slutten av teksten. Andre gang vi møter ham er etter at reporteren har foretatt intervjuer i garderoben (dem kommer jeg tilbake til!):

"Da vi langt om lenge hadde albuet oss over tusen tær tilbake til plassen vår, stod den digre konstabelen fremdeles på snøkanten, og hans røst var utrettelig: - Trøkk sammen mot midten der da! Og plutselig hendte det noe: Konstabelen d a t t. Han tok overbalanse, og der satt han bums på isen med hvite votter og blanke knapper og det hele. Et hyl av fryd steg opp fra vår trangbodde tribune, og midt i larmen kom de gylne ord fra en stillferdig mann med briller: - Det går en nemesis gjennom livet, sa han."

Den lille fortellingen om politimannen gir også reportasjen sitt sluttpoeng:

”Jo, det var morsomt på Bislett. Morsomt var det at sola skinte og enda morsommere var det at Hjallis vant.

Men aller morsomst var det at pol’ti datt.”

Midt inne i reportasjen er det en herlig parodi på en av sportsjournalistikkens spesialgrener – garderobeintervjuet:

”Det ble kaldt på bena, og vi bestemte oss for å gå over i garderoben og intervju løperne. Kanskje vi skulle spørre hva de hadde spist til frokost?

Vi så oss om etter Christina i den russiske garderoben, men hun var ikke der akkurat da. Det var forresten bra, for et par av russerne gikk rundt i bare underbuksa, og på massasjebenken lå det en kar som ikke hadde underbukse engang. En svær mann sto og dengte løs på lårmusklene hans, så hvis han ikke hadde vært støl før, ble han det vel nå. Vi skjønte at det var Boris Sjilkov, for han hadde brune øyne.

Unnskyld, herr Sjilkov, sa vi. Hva har De egentlig spist til frokost i dag?

Herr Sjilkov så forundret på oss med de brune, og så spyttet han ut et halvt snes konsonanter i rask rekkefølge. Det lød som havregrøt.

I den norske garderoben lå nesten alle gutta inntullet i ulltepper og hostet. Ledere skrev på skjemaer og hvisket mystiske ord. Farstad tuslet rundt i amerikansk skyggelue, men han er visst for velnæret til å være med på laget for tiden.

En høy, lys gutt lå på benken og lot seg mishandle av en mann i hvit frakk uten å ta igjen. Det var Kupper’n, vi kjente ham igjen fra bilder i bladene. Et øyeblikk tenkte vi å spørre ham om han kjente seg i fin form, men så bestemte vi oss for frokosten allikevel.

Unnskyld, herr Johannessen, hva har De egentlig spist til frokost i dag?

Havregrøt, sa han.

Med saft? Spurte vi og noterte ivrig.

Nei mjælk, sa han. – Kumjælk.”

Også løpsreferatene, om de kan kalles det, er skrevet i en naiv, parodisk stil, som om reporteren skulle være helt blank:

”Og så begynte det. Først så vi en hvit røykdott, og noe seinere hørte vi smellet, for lyden er alltid litt treg av seg. Da var løperne alt i gang, i hvert fall russeren. De lå helt skjeve i svingen, men ingen av dem veltet, og så gled de oppover langsiden, og den ene hette Aas. Vi holdt med Aas, for han bor på Sagene. Da vår mann vant, skjønte vi at ingen kan slå oss på skøyter. Norges flagg skal i evighet vaie på seiersmasten. Like etterpå var det en russer som vant og så vant en annen russer og så vant en russer til. Det skulle forresten bare mangle at ikke to hundre millioner russere kunne slå tre millioner nordmenn, og dessuten var det vel en russer som oppfant skøytene også.”

Det er ren underholdning, skrevet nærmest i revystil. Dette var på en tid da Chat Noir og andre revyscener hadde sin storhetstid, og journalisten er merkbart påvirket av denne tradisjonen og sjargongen. Einar Roses og Leif Justers stemmer lister seg inn når jeg leser om konstabelen som datt. Dette var sikkert dagens beste lesesak. Arbeiderbladet fortsatte med denne tradisjonen til ut på 1970-tallet. Jeg ble selv sendt ut for å lage humoristiske tribunereportasjer på midten av 1970-tallet, og skrev jeg godt nok, havnet de på førstesiden. Det var fars samtidige som sendte meg ut; nå satt de som redaksjonssekretærer og nattredaktører.

Olympiade i Squaw Valley

John Bech-Karlsen var på plass i god tid før vinterolympiaden i Squaw Valley i 1960 åpnet. Den første reportasjen står på trykk på første side 4. februar, og er på sedvanlig vis bygget på journalistens egne observasjoner på stedet:

"Det trengs en amerikansk maskinpark når en skal skape en hel olympisk by langt oppe i ville fjellet. Gudene må vite hvor mange millioner liter bensin og olje de svære maskinene har drukket opp her i Squaw Valley før dalen begynte å få preg av sivilisasjon. Jeg sto på en brøytekanth på skøytebanen og så banefolkene preparere isen for trening og tellet seks bulldozere, to tunge gravemaskiner, to gaffeltrucker, åtte digre lastebiler og to snøfresere på en gang. Samtidig larvet snøbeltebilene omkring oppe i fjellsidene, og nede fra Squaw Valley Road hørte jeg en evindelighet fra alle slags motorer. Jeg sto der en halv time og betraktet arbeidet, men klarte ikke å få øye på en ganske alminnelig banemann med en ganske alminnelig kost.

Det er derfor amerikanerne er så skråsikre på at alt skal klaffe. Hvis noe skurrer et eller annet sted, setter de bare inn en tre-fire enorme maskinmonstrer som gjør arbeid for flere hundre mann. Selv værrets guder kan de beherske med disse maskinene. Det er bare en ting de innrømmer at de ikke klarer med maskinene sine, og det er å lage snø."

Det er jeg-fortelling som så ofte i Bech-Karlsens reportasjer. Han viser beundring for den imponerende maskinparken og setter den opp mot den hjemmekjente banemannen med kost. Men han har et trumfkort i ermet, for det er én ting amerikanerne ikke kan med alle sine maskiner – lage snø.

5. Politikk, krig og forsvar

John Bech-Karlsen var preget av mellomkrigstidens oppgjør mellom kommunister, sosialister og sosialdemokrater, og seinere av Moskva-prosessen, og ble en utpreget antikommunist. Han var også preget av krigen mot nazistene og okkupasjonen av Norge, og ble en like iherdig antifascist. Disse erfaringene gjorde ham interessert i politikk og forsvarsspørsmål. Også i denne delen av journalistikken kunne han være litterær i anslaget. Men dette området skiller seg likevel ut fra resten av journalistikken: Han skriver mer tradisjonelle intervjuer og saksorienterte reportasjer og referater, men ofte med klar politisk slagside.

Det er tendens i mange av disse tekstene, som i et referat fra det såkalte Fredsmøtet i Oslo 23. september 1958, der blant andre professor Ch. S. Koschtoyanz fra Moskva Universitet stilte opp på en pressekonferanse:

"Det var professor Koschtayanz som fikk mest å gjøre.

Under Deres foredrag på festmøtet ga De en skremmende statistikk over virkningene av USA's atombombep prøver i Stillehavet, men hvorfor kom De overhodet ikke inn på virkningene av Sovjets atomprøver i Sibir, som fant sted omtrent samtidig? Lød et av spørsmålene.

Professoren brukte tjue minutter på å omgå spørsmålet."

I et intervju med Arbeiderpartiets tidligere formann Oscar Torp 24. august 1957 kaller Bech-Karlsen mellomkrigsårene for "lutringens år", det handlet om "splittelse og kamp og samling og seier". Det er oppgjøret med kommunistene han sikter til, og bruddet med Arbeiderpartiet i 1923:

”- Hvordan reagerte dere på utbruddet?

I grunnen følte vi lettelse. Vi hadde lenge visst at det ikke kunne gå på den måten.

Og så begynte de vonde årene?

Ja, det var de tyngste årene i norsk arbeiderbevegelses historie. Vi reiste rundt og bygde opp og rev ned. Vi sloss dag og natt. Det var en ulvetid. Men i dag kan jeg se at splittelsens år også hadde sine kreditposter. Vi lærte én ting direkte på kroppen: At arbeiderbevegelsen ikke kan seire når den står splittet.”

Litt seinere spør journalisten:

”- Var det ikke vanskelig for en gammel rabulist å omstille seg?

Det kostet mange harde samvittighetskamper, men da jeg først godtok ideen, forsto jeg at vår vei var demokratiets.”

Bech-Karlsen ble aldri ferdig med den andre verdenskrigen, og typisk er denne åpningen på et intervju med svenske Ture Nerman, presentert på førstesiden 6. september 1966:

”Det er gått mer enn tjue år siden den lange krigen mot nazismen. Oppe i Voksenåsen – der høstluften er gjennomskiktig over grantoppene og gir deg milevidt utsyn – sitter den 80 år gamle svenske dikteren, politikeren og avismannen Ture N e r m a n og minnes ”Trots allt!” med et vemodig smil. Det er lenge siden, sier han, men avstanden i tid har ikke endret perspektivet. Jeg står for det jeg skrev. For meg er det ennå en ugjendrivelig sannhet at Norge sloss og Sverige krøp. Jeg kunne ha refset den svenske regjeringen enda sterkere enn jeg gjorde i ”Trots allt!”.

Egentlig er anledningen for intervjuet en helt annen – et foredrag Nerman skal holde samme kveld om versefoten anapest i svensk og norsk diktning. Men det er ikke det Bech-Karlsen er mest interessert i, han vil ha Nerman til å denge løs på den gryende fredsbevegelsen, som han oppfatter som antiamerikanske drømmere:

”Samtidig, legger Nerman til, opplever man en kampanje mot USA som er helt uhyggelig i sitt opplegg. Disse profesjonelle fredsforkjemperne hjemme i Sverige er aldeles ikke for fred, det er bare Amerika uviljen er rettet mot. Hele den nifse aksjonen avslører en fantastisk mangel på historisk innsikt. Se bare på Sara Lidmans opptreden. Jeg tviler ikke på at hennes hjerte er engasjert, men hvor er det blitt av hjernen? Når man ikke eier historisk oversikt, kan man vanskelig begripe det som skjer. Vestlandene har vært menneskelighetens fortropper i verden, det er sannheten.”

Bech-Karlsen skrev mange sterke beretninger om mennesker som hadde lidd under krigen. Det var som om han var redd for glemselen; man måtte aldri slutte å fortelle. Typisk er ”Gjennom et helvete” fra 25. november 1967, som begynner slik:

”532 mennesker ble stuet ned i ”Donau” den novemberdagen. De eldste var over 80 år, den yngste var seks måneder. Så gikk ferden mot sør, til ”Natt og Tåke”.

Det var ni som vendte tilbake.”

Resten av teksten er et dokument om den umenneskelige transporten med skip og godstog til Auschwitz. Det er en av de ni overlevende som forteller til journalisten, delvis i jeg-form, og journalisten er skjult forteller. Her er Bech-Karlsen påvirket av

1960-tallets dokumentarisme, ofte kalte rapportlitteratur³⁶. Denne rapportformen egner seg godt til slike menneskelige beretninger.

Bech-Karlsens forhold til utbyggingen av forsvaret på 1960-tallet var ukritisk. Denne reportasjen om nye radarinstallasjoner er nærmest en hyllest til forsvarsevnen, og framstår som propaganda forkledt i en litterær form (15. desember 1967):

"Hvis du hører et plask nede fra Saltbukta på Måkerøy nå om dagen, så er det ingen badegjest som plasker. Det er bare blygrå vintersjø som slår oppetter svarte steinvegger. Ikke hører du glade put-put-låter langs julisvaberg heller, for feriebåtene ligger i opplag nå i desember, og det er skitten snø på svabergene.

Nei, Måkerøy er ikke som den var i sommer.

Men på ryggen av øya står de svære domene, fulle av alskens fint radarutstyr, og dypt nede i fjellet, i utsprengte haller og ganger, slår viserne ut på røde og grønne skiver, og det tikker og kimer og ringer.

Dette er en av de fem store radarstasjonene i den norske delen av NATO's lange varslingskjede. Her overvåkes luftrommet 24 timer i døgnet og 365 døgn i året. Ikke et eneste fly kan nærme seg vår kyst uten at det blir sett av øynene inne i fjellet."

"Øynene inne i fjellet" – en original metafor satt i propagandaens tjeneste.

6. Oppsummering

I innledningen skrev jeg at redaksjonen i Arbeiderbladet tidlig reagerte negativt på forestillingen om en "nøytral" skrivemåte. Gjennomgangen av John Bech-Karlsens journalistikk viser at han delte denne holdningen; nøytralitet var ikke noe ideal for ham. Han skrev gjennomgående engasjert og subjektivt – fra nærgående medfølelse med kong Olav på signingsferden og personlige barndomsminner i portrettintervju med Knut Hamsun, til temperert politisk oppgjør med Halldor Laxness, ironisk uthenging av amerikanere og europeere i India og nesten propagandistisk hyllest til oppbyggingen av NATO-forsvaret i Norge. Han var en journalist som tok stor plass i tekstene sine.

I innledningen spurte jeg om man kan tenke seg at Arbeiderbladets journalister utviklet en egen stil, på samme måte som Dagbladets journalister gjorde det. En studie av én journalists arbeider kan ikke gi svar på det. For å besvare spørsmålet trengs det tekststudier av flere journalisters arbeider. Derimot viser gjennomgangen klart at Bech-Karlsen hadde en egen stil. Selv om den var personlig, var den neppe *helt* særegen for ham. Han arbeidet i en tid med forbilder og idealer som også mange av hans samtidige må ha delt. Det kan derfor være en mulig hypotese for en seinere studie at det finnes noe tidstypisk og mer allment i hans stil. Dersom det viser seg å være riktig, kunne det være interessant å foreta en sammenliknende studie av likheter og forskjeller på den såkalte Dagblad-stilen og stilen til Arbeiderbladets toneangivende journalister, i etterkrigstiden i 1940-, 50- og 60-årene.

Stilen i sakprosa uttrykker forholdet mellom innholdet og uttrykket³⁷. I hvert fall har det vært den vanlige oppfatningen, og det er den som ligger under Martin

³⁶ Bech-Karlsen, 1998.

³⁷ Grepstad, 1997:132.

Eides forestilling om at "sjelen manifesteres i stilen". Det betyr at journalistene former innholdet gjennom valg av bestemte språklige former og virkemidler. Disse språklige *valgene* kan være mer enn personlige; representative for et miljø og en tradisjon. En mer moderne måte å se stil på, er at slike valg er illusoriske, fordi det er umulig å skille form og innhold fra hverandre; innholdet endrer seg med formen. I denne oppsummeringen er det ikke plass til noen dyp stilanalyse. Jeg nøyer meg med å peke på noen typiske stiltrekk som framtrer i tekstene, og lener meg på Martin Eides metafor om stilen som uttrykk for avisens sjel. Det vil innebære at stilen sier noe om *mer* enn journalisten som skriver. Dét var nok den rådende oppfatningen blant journalistene i fars generasjon. De var individualister i et sterkt redaksjonelt kollektiv.

Noen av stiltrekkene er utpreget "litterære", andre kan si noe om en holdning – en særegen tone. Bruken av *metaforer* – språklige bilder – er slående i noen av tekstene. Han bruker "poker" som metafor for spillet om oljen, og holder seg konsekvent i det metaforiske universet med uttrykk som "kaster kortene" og "vinne potten". Han skriver at "spøkelset dukket fram" når arbeiderne ble oppsagt på Greaker Cellulosefabrikk. Han beskriver Jacob Sandes øyne som et "barometer", en spinnende fotball som "en flyvende tallerken". De verdige marabuene i Kongo har "svart overfrakk og skittegrått skjortebryst". Bech-Karlsen beskriver radarer på en fjellrygg som "de svære domene" og en radarstasjon som "øyene inne i fjellet".

Likevel er ikke Bech-Karlsens språk et utpreget metaforspråk. Mer typisk for hans stil er de mange konkrete *detaljene* i beskrivelser og skildringer, et velkjent stilistisk grep i moderne reportasjelitteratur. Ved å være konkret gir han innholdet dokumentarisk sannhetsverdi. I åpningen av nyhetsreportasjen om Greaker Cellulosefabrik er fysiske detaljer dynget opp i ingressen: lave tak, et lass med brune stokker, en tynn dampstråle, en ventil på en mørk fabrikkmur, noen kråker borte på et jorde, en rusten damesykkel opp mot en husvegg. Detaljene bidrar til å gi autentisitet – og samtidig skaper de en stemning. Noen detaljer har symbolsk mening, som "papirlappen med noen maskinskrevne linjer på" – oppsigelsen. Detaljene er ofte presise. Som når kong Olav har "trukket av sin brune hanske". Det er ikke bare en hanske, og den er ikke sort, men brun. Dikteren Halldor Laxness beskrives meget detaljert, for å underbygge at han kunne "forveksles med en amerikansk bestefar av den ungdommelige typen": gul jakke, grønne bukser, meget livlig slips, spraglete strømper. Reporteren skriver ikke om en håndfull fremmede mynter på flyreise hjem fra Afrika, men om "en gresk drakme, noen kopperdangler fra Malta, en egyptisk 10-piaster, et shillingstykke fra Uganda, et par sudanesiske sølvslanter med løve på". Benito Mussolini på et fotografi beskrives som "en treaktig profil under en bar isse, mørk uniform, dekorasjoner over venstre brystlomme, høyre arm løftet til fascisthilsen". Stående på en brøytekant i Squaw Valley har han "tellet seks bulldozere, to tunge gravemaskiner, to gaffeltrucker, åtte digre lastebilder og to snøfresere på en gang". Detaljene skal overbevise om den overlegne tekniske kapasiteten i OL-byen.

Detaljer kan også bidra til karakteristikk, som når mor til Frøydis "fingrer på buketten, og strever med å få rosene til å stå pent" mens de venter på kongen. Eller når Knut Hamsun "pirket langs gulvteppet med stokken sin".

"Logisk fantasi" er et begrep som stammer fra den tsjekkiske reporteren Egon Erwin Kisch, og er mye brukt i reportasjeteorien³⁸ for å betegne *den kreative forestillingskraften* reportere tar i bruk, når de tenker seg hvordan noe kan ha vært eller kan henge sammen. Bech-Karlsen brukte stadig logisk fantasi. Han skriver at Johan Nygaardsvold satt på arbeidsværelset sitt "dypt inne i blå røykskyer"; dette er ikke noe reporteren har observert, han *forestiller seg* at det må ha vært slik. I en av kongereportasjene skriver han at "gamlemor neiet kanskje". Det er tydeligvis ikke noe han har sett selv, men noe han *tenker seg*. I portrettet av Jakob Sande skriver han: "I slike stunder kan en 17-års Berit dåne av henførthet (...)". Han *forestiller seg* at en slik 17-åring kan dåne. Bruken av logisk fantasi bidrar til å gi tekstene sitt littærere preg.

Det er mye *fortelling* i tekstene. Bech-Karlsen bruker gjennomgående klassiske fortellergrep, som i åpningen på nyhetsreportasjen fra Johan Nygaardsvolds hjemplass: "Hommelvik? Jo, det er en grå, liten plass, et par miles vei innenfor Trondheim. Folk sliter og strever (...)" osv. Eller i nyhetsreportasjen fra Greaser: "For det var her spøkelset dukket fram, plutselig, på en ganske alminnelig arbeidsdag." Grepene er ofte enkle, men de varsler om handling – noe skal skje, som i nyhetsreportasjen fra Kongo: "Vi la i vei til fots (...)". Eller i portrettet av Jacob Sande: "Og slik var mitt gjenmøte med Jakob Sande etter en halv mannsalder." I reportasjen hos Mussolinis enke: "Det var en sommerkveld på versthuset La Caminate, som ligger så å si vegg i vegg med Mussolinis kjære borg Rocca delle Caminate (...)". Disse fortellergrepene skaper forventning om at *noe skal skje*. Utnyttelsen av fortellingens muligheter gjør tekstene litterære.

Tekstene har ofte *poetiske* kvaliteter, som i beskrivelsen av den gamle Hamsun: "Blodårene ligger som slappe, blålige strimer i trøtt hud" – og i avslutningen: "Trøtte trær blør blader.". Eller en observasjon i Kongo-reportasjen: "I en tynn skyggestrime ligger en svartflekke gris og sover." I Island-reportasjen: "Det er smalen, det nøysomme kreatur." Eller stemningen i avslutningen av Mussolini-reportasjen: "Og så sitter man i vertshuset høyt oppe i Appeninene, og mer enn 21 år er gått siden den store krigen mellom diktaturet og demokratiet, og kveldsvinden stryker over kollene omkring en, og det suser tungt i noen gamle trær." Og et siste eksempel fra hans siste reportasje i 1968, om luktene i havna i Zanzibar: "Og så duften, som er i alt som er. Tung og søt og bitter, duft av nellikspiker og kaffebønner og tobakkstenger og kopra og all jorderiks krydd og kanel!" Det kan virke som om slike poetiske kvaliteter var sentrale stiltrekk; det var en viktig side ved det å skrive godt.

Jeg nevner andre gjennomgående trekk, som *scenisk framstilling* og bruk av *fortid*, for å være litterær, som i tidens novellekunst. Og metodisk er det *egen observasjon* som dominerer hos Bech-Karlsen; det er overraskende få intervjuer i reportasjene.

Skal jeg driste meg til å peke på noe som kan se ut som *avisens* stil og tone – dens "sjel" – vil jeg framheve tre ting. Det første er allerede nevnt: det litterære preget, ofte med poetiske kvaliteter. Avisen dyrket den gode fortelleren. Det andre er en leken tone, ofte lettere respektløs humor, et strev for å underholde leserne, som i portrettet av kontorsjef Gundersen, i portrettet "Dark horse" og i Bislett-reportasjen om pol'ti som datt. Det tredje er en krass pågåenhet overfor fascister, kommunister og

³⁸ Bech-Karlsen, 2000:231.

”fredsaktivister”, som i reportasjen om Mussolini, portrettet av Laxness og intervjuet med Ture Nermann. Den krassheten hadde sterk tendens og kunne iblant gå over i enøydhet.

Til slutt vil jeg peke på en annen kvalitet i John Bech-Karlsens journalistikk: Han ønsket å *sprengre grenser* og utfordre tabuer i journalistikken. Kroneksemplet er reportasjen om vesle Frøydis, der kongen overhodet ikke er med på første dag av sin egen signingsferd. Et annet eksempel er reportasjen om fotballspilleren Gilmar som gråt ”så tårene sprutet på den kongelige sommerdressen”. Det var tabu å skrive om gråtende idrettsmenn, men Bech-Karlsen gjorde gråten til et hovedpoeng. Når jeg leser fars reportasjer og portretter i dag, 40-50 år etter at de ble skrevet, kjenner jeg sus av noe som var – en glemt stil og en tapt tone. Det var en stil og en tone jeg vokste opp med. Når journalistikken i dag er på sitt mest kyniske og hastige, kan jeg ta meg i å lengte tilbake til den tiden da journalistene tok seg tid til å fortelle og skildre, og betraktet leserne som nettopp det – *lesere*.

Litteratur:

Bech-Karlsen, Jo: *Avisreportasjen*. Universitetsforlaget 1984.

Bech-Karlsen, Jo: "Rapportbøker og dokumentarisk reportasje." i Egil Børre Johnsen og Trond Berg Eriksen (red.) *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*. Bind II. Universitetsforlaget 1998.

Bjørnsen, Bjørn: "*Har du frihet og sommervarmt vær?*" Bind II 1918 – 1984. Arbeiderbladet/Tiden 1986.

Eide, Martin: *Hodet på blokken. Essays om journalistikk*. Gyldendal 2004.

Grepstad, Ottar: *Det litterære skatkammer. Sakprosaens teori og retorikk*. Samlaget 1997.

Hamburger, Käthe: *Die Logik der Dichtung*. Klett-Cotta 1957.

Kokkvold, Per Edgar: "Negerpiskeren fra Kongo", i Jo Bech-Karlsen og Alf van der Hagen: *Journalistikkens mestere*. Morgenbladets forlag 2004.

Lamark, Hege: *Portrettintervju som metode og sjanger*. IJ-forlaget 1995.

Lo-Johansson, Ivar: *Skriva för livet*. Ordfront 1989.

Ottosen, Rune: *I journalistikkens grenseland*. IJ-forlaget 2004.

Vestad, Jon Peder og Alme, Bjarte: *Mediespråk*. Samlaget 2002.

PRESSE PROFIL

Utenriksjournalisten Ingebrigt Løberg

- utenrikskorrespondent i Aftenposten 1945 til 1970

Av Rolf Werenskjold

Ingebrigt Løberg ble født i 1913 i Odalen. Hans foreldre var lærer og stortingsmann Ingebrigt Løberg senior, og husmor Ingeborg Holtan Løberg. Ingebrigt Løberg jr. var den første utenrikskorrespondenten som ble tilsatt i Aftenposten etter den andre verdenskrig. Han ble en av de mest sentrale utenrikskorrespondentene i avisen fram til sin død i 1970. Løberg var en av mange norske pressefolkene som fikk sin grunnleggende presseerfaring fra London-tiden under den andre verdenskrigen. På samme måte som for så mange av hans egne samtidige journalistkollegaer, var krigen den grunnleggende generasjonserfaringen som ga hans journalistiske produksjon både fokus og retning. Han var avisens korrespondent i den britiske hovedstaden fra 1945 til 1952. I 1952 åpnet han Aftenpostens første Paris-kontor. Løberg var en kortere periode ved hjemmeredaksjonen fra 1955 til 1957, før han igjen vendte tilbake til Frankrike. I perioden da han var ved redaksjonen i Oslo, dekket han som en av få vestlige nyhetsreportere oppstanden i Ungarn i 1956. Han befant seg da i Budapest.

I Frankrike dekket han krisen i Algerie og den fjerde republikkens sammenbrudd, framveksten av den femte republikk og general Charles de Gaulles vei tilbake til makten, Algeries selvstendighet i 1961 og det militære opprøret mot presidenten, og det store 1968-opprøret som nesten bidro til president Charles de Gaulles fall i mai og juni 1968. Som utenrikskorrespondent i landets største avis, bidro han spesielt til å forme perspektivene på Frankrike i den norske opinionen. Han var også den korrespondenten i Aftenposten som hadde ansvaret for å dekke saker som hadde med Europarådet, NATO, Vestunionen, OECD, og EEC å gjøre. Samtlige saker var sentrale i den norske utenrikspolitiske orienteringen i etterkrigstiden og under den kalde krigen. Med sine mange år i både London og Paris i etterkrigstiden tilhørte Løberg mot den etablerte eliten blant de som arbeidet med norsk utenriksjournalistikk mot slutten av 1960-årene. Han døde i Paris i 1970, i en alder av bare 57 år.

Ingebrigt Løberg, utenrikskorrespondent i Aftenposten.

Utenriksjournalistikken som forskningsfelt

Den norske dagspressen bygget i perioden etter den andre verdenskrig opp et nettverk av utenrikskorrespondenter. Dagspressen gikk i perioden fra 1945 til midten av 1960-årene foran med å ansette faste korrespondenter i en rekke land, både i og utenfor Europa. Aftenposten var i etterkrigstiden den avisen i Norge som satset sterkest på utenriksstoffet. De fikk faste korrespondenter i London, New York, Bonn, Paris og Moskva. Også NTB, Arbeiderbladet og Dagbladet etablerte sitt nettverk av utenrikskorrespondenter i mer eller mindre faste stillinger. De største regionsavisene knyttet også kontakter til medarbeidere som leverte nyhetsstoff fra utlandet på ulike former for "stringerkontrakter". Fra 1964 fulgte NRK etter, da de i tur og orden opprettet egne korrespondentstillinger i London, New York, Bonn, Paris og Moskva. I 1970- og 1980-årene ble korrespondentnettet i både dagspressen og kringkastingen ytterligere utvidet med stillinger andre steder i verden.

Først i 1990-årene begynte utviklingen å gå den andre veien som en følge av økonomiske nedgangstider i store deler av media. De norske mediene har fulgt de samme utviklingstrekkene som har preget mediene i hele den vestlige verden. Paradoksalt nok har utenriksdekningen i norske medier aldri vært mindre omfattende enn i dag da globaliseringen bidrar til at verden blir mindre og stadig nærmere. Det er ikke dermed sagt at utenriksjournalistikken før var bedre, men den var definitivt annerledes. Utenriksjournalistikken ble som all annen journalistikk endret som følge av ny teknikk – i form av lettere tilgang til kommunikasjon som satellitt, fax, mobil og

ikke minst internett. Teknologiske forandringer medførte også endringer i den journalistiske metode på en lang rekke områder. Nærmest samtlige av de omtalte teknologiske forandringene kom i tiden etter at de første utenrikskorrespondentpionerene etter den andre verdenskrig var gått ut av aktiv tjeneste som journalister. Nå er mange av den første generasjonen utenrikskorrespondenter døde.

Utenriksjournalistikken i norske medier har vært et forsømt område innenfor medieforskningen. Tradisjonelt har presseforskningen hatt tre hovedtilnærminger.¹ Man har gjerne studert pressens opinionsfaktor og betydning som en del av opinionshistorien. Pressen har for eksempel blitt brukt som kilder i forhold til forståelsen av holdninger til konkrete temaområder som krig og konflikter.² En annen tilnærming har vært å betrakte pressen som system, hvor man har fokusert på pressen som politisk system, økonomisk system, osv. Den tredje tilnærmingen har vært å betrakte pressen som tekst, og med vekten på studiet av innholdet i avisene. Det omfatter studier av språk, lay-out og i det hele tatt hvordan den som skriver teksten kommuniserer med leseren og offentligheten.³

Lite har imidlertid vært gjort med hensyn til hva som kjennetegner utenriksjournalistikken i forhold til annen journalistikk som arbeidsfelt og metode. Et av de spørsmålene som også har vært lite berørt i forskningen har vært hvem de journalistene var som formidlet den store verden og de store internasjonale begivenhetene til den norske offentlige opinionen. Hva slags journalister ble rekruttert til stillingene som korrespondenter i utlandet? Hva slags sosialt miljø kom de fra og hva slags utdanningsmessig bakgrunn hadde de? I hvilken grad skilte utenrikskorrespondentene seg sosialt og utdanningsmessige fra de øvrige journalistene i den norske pressen? Utgjorde de en elite innenfor journalistprofesjonen? Internasjonalt har denne type spørsmål vært sentrale i studier av utenriksjournalistikk og korrespondenter.⁴ Det finnes også andre spørsmål som er viktige for å forstå utenriksjournalistikken karakter og egenart: Hvordan arbeidet korrespondentene i det enkelte land, og hva slags nettverk av kilder etablerte de i det landet de var stasjonert? Hva slags profil hadde de på det stoffet de leverte? Det siste spørsmålet er kanskje det enkleste tilgjengelige å trenge inn i. Tekstene til den enkelte, slik de sto på trykk i den enkelte avis, er fremdeles bevart. Tekstene alene sier imidlertid ikke så mye om den som skrev dem, hva slags arbeidsformer som ble benyttet eller om den konteksten de ble til i, og det er det som er hovedtemaet for denne artikkelen.

Det er ikke tidligere gjort noen studier av den enkelte utenrikskorrespondent i norsk presse eller kringkasting med kontekst og den journalistiske metode som tema. Det finnes enkelte biografier over utenriksmedarbeidere som for eksempel Lise Lindbæk, men hun tilhørte ikke den samme generasjonen av utenrikskorrespondenter som startet sin karriere ved slutten av den andre verdenskrigen, og som la grunnlaget

¹ Dahl, 2004:72 ff.

² En klassiker i norsk utenriksnyhetsforskning er Galtung og Ruge, 1962. Norske medier og krigsreportasjer, se Ottosens analyser av mediedekningen av krigen i Jugoslavia, Gulfkrigen og krigen i Irak. Se også hovedoppgave i antropologi om utenrikskorrespondenter i Midtøsten, Sølvberg, 1998.

³ Se Bastiansen, 2006:7-9.

⁴ Studier av amerikansk utenriksjournalistikk og av utenrikskorrespondenter i presse og fjernsyn, se Hess, 1996; Hess, 2006:

for den norske opinionens forståelse av verden rundt seg i de to første tiårene av etterkrigsperioden.⁵ De fleste av disse er i dag døde, og kildene til deres journalistiske praksis er derfor av naturlige grunner problematiske. Det finnes enkelte portrettintervjuer i avisene i forbindelse med at de var hjemme på kortere ferieopphold eller lignende, i forbindelse med oppnådd pensjonsalder eller nekrologer som ble skrevet av kollegaer eller venner i forbindelse med dødsfall. Enkelte av korrespondentene og utenriksmedarbeidere har skrevet bøker som berører det utenriksjournalistiske feltet, og som også kan fortelle noe om hvordan de har arbeidet som journalister og under hvilke forhold.

Den foreliggende artikkel er om Ingebrigt Løberg, Aftenpostens korrespondent i London fra 1945 til 1952, og senere i Paris fra 1952 til 1970. Artikkelen er basert på inngående intervjuer og brevvekslinger med gjenlevende ektefelle, og yngre kollegaer i presse og kringkasting som fremdeles husker ham. Bilder og illustrasjoner er utlånt fra hans kone Lilleba Løberg. Ingebrigt Løbergs egne adressebøker har også vært en viktig kilde til å forsøke å rekonstruere deler av det kontaktnettet han hadde i Paris. Muntlige kilder og intervjuer om personer og begivenheter som ligger så langt tilbake i tid er selvsagt en metodisk utfordring i seg selv. Det er vanskelig å huske detaljer, og begivenheter som en gang sto klart for en er i ferd med å forsvinne mer enn 40 år etter de skjedde. Enkelte vurderinger kan framstå som subjektive, men jeg har likevel valgt å bruke enkelte av dem, fordi det ikke finnes andre tilgjengelige kilder som kan supplere tolkningene.

Artikkelen gir selvsagt ikke et fullstendig bilde av verken Ingebrigt Løberg, hans miljø eller av hans generasjon av utenrikskorrespondenter generelt, men det er et bidrag til en større innsikt i denne delen av norsk pressehistorie – den som handler om hvordan norsk presse har sett på verden rundt oss – med journalisten og hans sosiale miljø i fokus. Det er i første rekke hans periode som utenrikskorrespondent i Paris som blir behandlet. Først når det foreligger flere tilsvarende studier vil det være mulig å svare på om det finnes et eget *"utenriksjournalistisk felt"* i norsk journalistikk.

Det er lenge siden litteraturforskerne forkastet den nære koblingen mellom forfatteren og teksten, som den gamle biografiske skolen i litteraturhistorien arbeidet ut i fra. I Norge var den tidligere professor Francis Bull en typisk eksponent for dem som helt opp i 1950-årene mente at man måtte lese en tekst i lys av den mannen som skrev teksten. Forskningen la vekten på en psykologisk og historisk tilnærming for å forstå teksten. Denne skoleretningen var mer eller mindre påvirket av Freuds psykoanalyse, og den dominerte litteraturforskningen i 1920- og 1930-årene.⁶

Denne måten å betrakte tekst på ble allerede i sin samtid sterkt kritisert, og ble forkastet av litteraturforskerne i 1950- og 1960-årene.⁷ Det endelige bruddet med den historiskbiografiske skoleretningen kom med nykritikken på 1960-tallet.⁸ I nykritikken sto nærlesningen av teksten i sentrum, selv om denne skoleretningen inneholdt mange ulike posisjoner som også åpnet for den sosiale dimensjonen. Den danske

⁵ Slappgard, 2002: I denne biografien er den journalistiske metode eller tekst ikke blitt belyst.

⁶ Se norsk litteraturhistorie hos Bull og Houm, 1924; Houm, Bull et al., 1955.

⁷ Den biografiske skole møtte allerede sterk kritikk i 1920- og 1930-årenes intellektuelle debatt i Norge, bl.a. fra Peter Rokseth (den estetisk-filosofiske skulen), se Høst og Rokseth 1947; Rokseth og Aarnes, 1992.

⁸ En viktig premissleverandør for denne skoleretningen i Norge, var Daniel Håkonson.

litteraturkritikeren Johan Fjord Jensen fikk stor innflytelse i Norge på slutten av 1960-årene og tidlig på 1970-tallet. Hans teorier fikk stor utbredelse gjennom billigbøkene (Fakkelbøkene) på Gyldendal forlag.⁹ Nyere forskning, med franskmannen Pierre Bourdieu i spissen, har imidlertid i de senere år gjenopprettet kontakten mellom *"mannen og verket"*, men da i sosiologisk forstand i det Bourdieu kaller for det *"journalistiske feltet"*. Et sentralt spørsmål hos Bourdieu har vært hva som har skapt *"skaperen"* av teksten.¹⁰

Bakgrunn og utdanning

Ingebrigt Løberg var født inn i en politisk og kulturelt interessert familie. Faren, som var lærer og stortingsmann for Arbeiderdemokratene, døde imidlertid i Kristiania like før sønnen ble født.¹¹ Tanken var at den nyfødte skulle oppkalles etter farens beste venn, den tidligere stortingspresident og venstremannen Viggo Ullmann, men på grunn av dødsfallet fikk han i stedet farens navn.¹² Odalen var rundt århundreskiftet en av de plassene i landet hvor kvinnesaken hadde stått sterkt. I kvinnesaksdebatten hadde Ullmann og den eldre Ingebrigt Løberg stått sammen i kampen for kvinners stemmerett i Stortinget.

*Stortingspresident og venstremann Viggo Ullmann.*¹³

⁹ Se Fjord Jensen, 1965.

¹⁰ Se Bourdieu, 1988, 1996 og 1998

¹¹ Arbeiderdemokratene, se: Aasland, 1961: og Furre, 1991.

¹² Viggo Ullmann var både folkehøyskolemann og venstremann. Han var stortingsrepresentant for Venstre fra 1885 til 1900, og stortingspresident i årene 1892 til 1894. Han var formann i Samlaget, Norges venstreforening og Stortingets Fredsforening i flere perioder. Han var mest kjent for å ha fremmet forslaget til innføringen av stemmerett for kvinner. Viggo Ullmann var grundtvigianer. Den fremste lederen for arbeiderdemokratene var Johan Castberg. Partiet ble oppløst i 1940.

¹³ Bildet av Ullmann, se www.stemmerett.no/tema/personene/viggo_ullmann.html. Sist besøkt 30.01.2006.

Viggo Ullmann var også en av de første i Norge som gikk inn for at landet skulle slutte seg til den internasjonale voldgiftsdomstolen som ble opprettet i Haag i 1899. Også i familien Løberg hersket det stor åpenhet i kulturspørsmål og interesse for internasjonale forhold. Både Ullmann og den eldre Løberg fant hverandre i tillegg i synet på alkohol. De var begge overbeviste avholdsmenn. Standpunktet var i første rekke begrunnet sosialpolitisk.

"*Drikkeondet*" var fremdeles et stort sosial problem på bygdene i Odalen tidlig på 1900-tallet, hvor hjembredt og blodige slagsmål på "*lokalet*" var svært utbredt. Ingebrigt Løberg jr. var knyttet til sin bakgrunn fra Odalen, men det var også sider ved lokalsamfunnet han tok avstand fra. Den sindigheten som fantes der, satte han imidlertid høyt. Han ble imidlertid ingen avholdsmann som sin far.

Ingebrigt Løberg var den yngste i en søskenflokk på fem.¹⁴ Ingebrigt Løberg vokste opp i en familiesituasjon som ikke var preget av overflod, men som likevel hadde nok materiell og kulturell kapital til at barna ble sikret utdanning. Ingebrigt Løberg tok artium ved landsgymnaset på Eidsvoll i 1933. På gymnaset gikk han sammen med flere, som han i årene som fulgte, beholdt kontakten med.¹⁵ Etter gymnaset startet Løberg sine studier ved universitetet i Oslo. Han tok bifagseksamen i tysk i 1936 og engelsk i 1939.¹⁶ Han hadde i mellomkrigstiden bl.a. studieopphold i Praha i Tsjekkoslovakia og i Tyskland. Fra 1939 til 1940 oppholdt han seg i England på stipend fra British Council. Løberg oppholdt seg som stipendiat ved Bristol College da den andre verdenskrigen brøt ut. På grunn av krigen fullførte han aldri det påbegynte hovedfaget i filologi. Løberg startet sin journalistiske karriere i England under krigen. Han arbeidet da både i den norske sivile og militære informasjonstjenesten i Storbritannia. Han var stasjonert deler av tiden blant de norske troppene i Skottland.

Utenrikskorrespondent i London

Løberg kom i disse krigsårene i kontakt med avisen Aftenpostens eksilmiljø i London. Dette miljøet omfattet bl.a. folk som Einar Diesen, Joakim Lemkuhl, Bjørn Bunkholdt, og Herman Smitt-Ingebrigtsen.¹⁷ Smitt Ingebrigtsen var på dette tidspunktet generalsekretær i partiet Høyre. Han var kommet over fra Norge i 1944, og var kanskje den viktigste støttespilleren for stortingspresident C.J. Hambro i den siste delen av krigen i London. Smitt-Ingebrigtsen ble regnet som en moderat høyremann, og han var en av dem som var sentral også med tanke på planleggingen av den

¹⁴ Søskenene var Bergliot, Herborg, Solveig, og Odlov Løberg.

¹⁵ Blant disse var bl.a. Ingegerd Gimse som giftet seg med den senere ambassadør Arne Skaug, og Reidar Holst som senere ble direktør ved Union Fabrikker i Skien. Se Juul Møller, 1958: 158 og 345.

¹⁶ Se Juul Møller, 1958:243.

¹⁷ Så godt som hele ledelsen i partiet Høyre var pressefolk og journalister. Einar Diesen, født 1897 i Bergen. Han var sjefredaktør i Aftenposten fra 1948 til 1968. Diesen var major i Forsvarets Overkommando i London under krigen, og presseoffiser i Forsvarsdepartementet 1945-46. Bjørn Bunkholdt, født 1894 i Arendal. Bunkholdt var i 1921 til 1923 Aftenpostens utenrikskorrespondent i London. Fra 1945 var han utenriksredaktør i avisen fram til 1964, da Nils Jørgen Mürer overtok stillingen. Herman Smitt-Ingebrigtsen var redaktør i Aftenposten fra 1945 til 1961. Han deltok i arbeidet med å utarbeide Fellesprogrammet i London på slutten av krigen og satt også en periode som nestformann og stortingsrepresentant for Høyre.

politiske og økonomiske gjenreisningen som måtte komme med freden i Norge. Dette miljøet av høyrefolk fungerte som en motvekt mot både de yngre arbeiderpartifolkene og hjemmefronten i forhold til London-regjeringen. Det var ikke bare Arbeiderpartiet som sikret seg de flinke og høyt utdannede akademikerne i England under krigen, også Høyre tenkte strategisk på den tiden som skulle komme etter fredsslutningen.¹⁸ Det var Einar Diesen som rekrutterte Løberg som korrespondent for avisen i London. Arbeidsavtalen ble inngått med et håndtrykk uten noen form for skriftlig arbeidskontrakt.

Ingebrigt Løberg åpnet Aftenpostens London-kontor sommeren 1945. Han åpnet kontoret sammen med Anne Marie Frøisland som sekretær. Hun var datter av Aftenpostens tidligere "*side-redaktør*" Frøis Frøisland. Han hadde vært utenrikskorrespondent for Aftenposten under den første verdenskrigen, og hadde sendt krigsnære reportasjer fra skyttergravene hjem til Oslo.¹⁹ Anne Marie Frøisland ble senere gift med kunstneren Jacob Weidemann. Aftenposten delte kontorer i London sammen med Svenska Dagbladet og Berlinske Tidende i samme bygning som den britiske storavisen The Daily Telegraph. Ingebrigt Løberg var London-korrespondent for Aftenposten fra 1945 til 1952. Vi vet lite om det kontaktnettet som Løberg etablerte i London-perioden.

Som den første utenrikskorrespondenten i avisen, bidro Løberg til å legge malen for de lønns- og arbeidsvilkår som de senere korrespondentene fikk i Aftenposten. Løberg bidro til at utenrikskorrespondentstillingene i avisen ble lønnsmessig plassert på et økonomisk nivå som sto i forhold til utdanning og erfaringer. Lønnen ble plassert i forhold til lønnsbetingelsene til ambassadeattacheene i Utenriksdepartementet. I tillegg kom også godtgjøring for hus og representasjon. Avtalen kom i stand som følge av Løbergs kontakter på eiersiden i Aftenposten. Det var Høyesterettsadvokat Nagell-Erichsen som sørget for at avtalen gikk igjennom i avisens ledelse. På dette tidspunktet sto det ikke på pengene i en avis med så store inntekter som Aftenposten hadde. På det lønnsmessige området var Ingebrigt Løberg en foregangsmann for senere utenrikskorrespondenter i avisen og som bidro til å gjøre korrespondentstillingene til en høystatusstilling for journalister. Lønnen lå slik sett høyt over det som en vanlig journalist kunne drømme om. Lønnsbetingelsene for utenrikskorrespondentene i Aftenposten ble senere også normgivende for avlønningene av utenrikskorrespondentene i NRK.

Utenrikskorrespondent i Paris

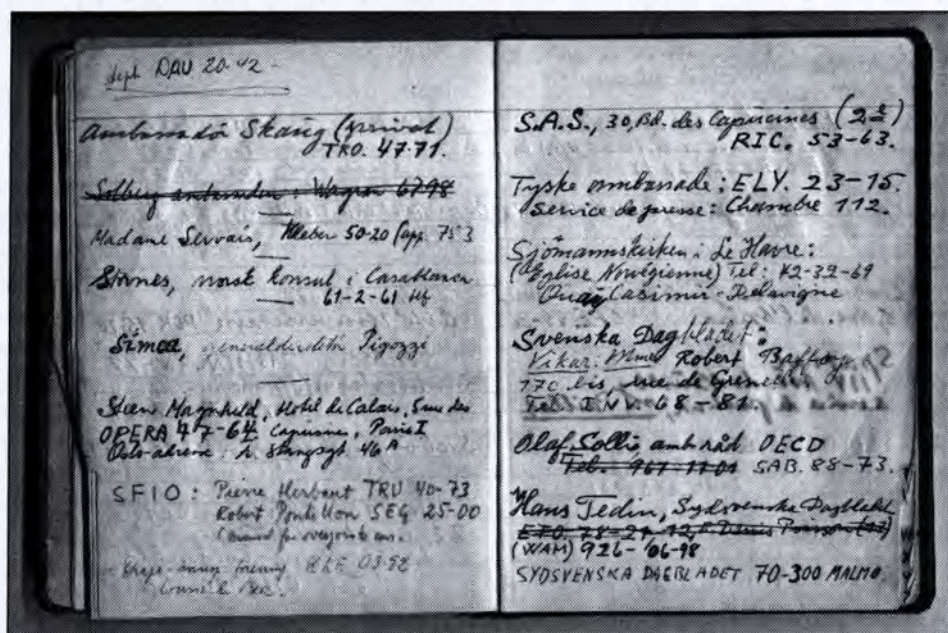
I 1952 flyttet Ingebrigt Løberg til Frankrike og åpnet Aftenpostens første Paris-kontor. Kontoret holdt til i det såkalte "*Svenskehuset*", som lå sentralt på 125 Avenue des Champs Elysee's. Dette lokalet ble en sentral møteplass for samtlige skandinaviske journalister og korrespondenter i Paris. Aftenposten, Berlinske Tidende og Svenska Dagbladet hadde alle kontorer på rad og rekke i den samme korridoren. I første etasje lå det en lett tilgjengelig restaurant, hvor man alltid kunne treffe kollegaer. Da han kom til Paris kunne Løberg ikke fransk. Det var et språklig handicap som

¹⁸ Se Sejersted, 1984:13 og 23.

¹⁹ Se Frøis Frøisland og hans krigsreportasjer fra de franske skyttergravene under den første verdenskrigen, Frøisland, 1916 og 1928.

vanskeliggjorde et effektivt arbeid i starten, men han gikk straks i gang med å lære språket. Det var en helt nødvendig forutsetning for å kunne arbeide i Paris. Franskmenn snakket ikke gjerne engelsk om de kunne unngå det. Verken Aftenposten eller andre norske medier hadde noe språkopplæringsprogram for sine utenlandskorrespondenter.

Allerede i London-tiden hadde Løberg dekket de første NATO-forhandlingene, og fortsatte å dekke stoffområdet etter at han kom til Paris. NATO-hovedkvarteret lå inntil franskmennene trakk seg ut av den militære delen av forsvarsorganisasjonen i Paris. Løberg hadde NATO-sakene i Aftenposten til sin død i 1970. Oppslutningen om NATO i den norske dagspressen ble ikke minst knyttet sammen av den norske Atlanterhavskomiteen og organisasjonen Folk og Forsvar, som gjennom hele etterkrigstiden engasjerte en rekke pressefolk til å skrive artikler og holde foredrag om det sikkerhetspolitiske temaområdet.²⁰ Interessen for disse stoffområdene gjenspeiles også i Løbergs adressebok. Adresseboken er en viktig kilde til en oversikt over det kontaktnettet han hadde i Paris.

Adresseboken til utenrikskorrespondent Ingebrigt Løberg fra Paris-tiden.

Løberg dekket også alle møtene i OECD og i Kull- og Stål-unionen. De fleste av disse møtene i unionen foregikk i Luxemburg. I tillegg dekket han også møtene i Vest-unionen som ble holdt i Paris. Disse møtene var ikke minst viktige i tiden etter at

²⁰ Ingebrigt Løberg ga i 1958 ut en artikkelserie om NATO i skriftserier til den norske Atlanterhavskomiteen sammen med bl.a. Thomas Torsvik, utenriksmedarbeideren i Bergens Tidende. Se Torsvik, Greve et al., 1958.

president de Gaulle la ned veto mot at Storbritannia skulle få tilgang til Fellesmarkedet. Løberg dekket også jevnlig møtene i EEC i Brussel. Han var også ofte på reportasjereiser til Europarådet i Strasbourg.

Løberg var en kortere periode ved hjemmeredaksjonen fra 1955 til 1957, før han igjen var tilbake i Paris. Han fikk stillingen i konkurranse med Carlos Forsberg, som samtidig fikk tildelt stillingen som korrespondent i London. I perioden hvor Løberg var ved hjemmekontoret i Oslo, dekket han som en av få vestlige nyhetsreportere oppstanden i Ungarn i 1956. Han befant seg i Budapest da de sovjetiske styrkene ankom byen.

Ingebrigt Løberg giftet seg i 1956 med den 14 år yngre motejournalist Lilleba Brynildsen som da arbeidet for avisen *Verdens Gang* i Paris.²¹ De traff hverandre i Den Norske Klubben i 1953. Hun hadde allerede oppholdt seg i Paris siden 1949, hvor hun først gjennomførte språkutdanning ved Alliance Francaise på Boulevard Raspail, og tok samme år et påfølgende sommerkurs med eksamen ved universitetet Sorbonne. Høsten 1949 begynte hun på utdannelsen i motetegning ved Atelier d'Art Pigier i rue de Turenne. Der tok hun eksamen i 1951 og begynte å selge tegninger til motehus i Paris. Hun laget bl.a. tegningen til brudekjolen som ble laget av motehuset Jean Patou i 1952. Høsten 1951 begynte Lilleba Brynildsen på haute-couture-skole hos Germaine Racine, og lærte der hvordan førsteklases snitt og utførelse skulle lages. Det ble imidlertid ikke til at hun satset videre på å arbeide for motehusene i Paris, til det var lønnen for dårlig. Etter at hun hadde vært i kontakt med Elsa Askeland i VG høsten 1952, fikk hun avtale om å levere to prøveartikler om moter fra Paris. Den ene var om motekongene Dior og Givenchy. Prøvearbeidene ble godt mottatt i avisen og jobben var hennes. Hun ble i VG fra 1952 til 1957. I 1959 gikk hun over til å skrive om moter for Aftenposten. Hun fikk jobben etter Magnhild Steen i konkurranse med Love Anderson, Gidske Andersons stemor.²² Lilleba Brynildsen Løberg ble i Aftenposten de neste 34 årene.

Blant de fleste utenlandske korrespondenter var det relativt uvanlig at ektefellene arbeidet som journalister. Blant utenlandske kollegaer var det i det minste nærmest utenkelig at et ektepar var engasjert av den samme avisen. Lilleba Løberg hadde en selvstendig journalistisk karriere som hun fortsatte med mens de begge oppholdt seg i utlandet. Hun skrev jevnlig om moter fra Paris i Aftenpostens spalter. Hun intervjuet ledende motefolk i Paris, og rapporterte om moteutstillinger og kreasjoner. Hun hadde også ett første intervju med den gang Sonja Haraldsen, lenge før det ble klart at hun skulle bli norsk kronprinsesse og senere dronning. Lilleba Løberg var kanskje den første kvinne i norsk radio som sendte hjem rapporter fra moteuken i Paris fra 1958 til 1967. Da stanset sjefsredaktør Reidar Lunde reportasjene, fordi det ble oppfattet som en konkurranse til avisens egen dekning.

²¹ Lilleba Brynildsen Løberg ble født 1927 i Moss. Hennes foreldre var gårdeier Lorentz Brynildsen og husmor Anna Haaland Møglestue Brynildsen. Hun tok artium i 1945. Lilleba Brynildsen Løberg mottok i 1994 den franske æresordenen "*Ordre des Arts et des Lettres*".

²² Den skriftlige bekreftelsen på ansettelsen av Lilleba Brynildsen Løberg var datert 14. mai 1959. Den var underskrevet av sjefsredaktør Einar Diesen. Avtalen ble bekreftet i brev fra anvisningssjefen i Aftenposten, Gert Gilhuus, den 14. juli samme år.

Lilleba Løberg – motejournalist for Aftenposten i Paris.

Kontaktnett og kilder

Ingebrigt Løberg hadde faste daglige rutiner. Han skrev hver dag, enten om politikk, økonomi eller kulturstoff. Han hadde også daglige møter med både skandinaviske journalister og kollegaer i presse miljøet i Paris. Blant de skandinaviske journalistene som han daglig traff og diskuterte fransk politikk med, var de svenske journalistene Lars Fjelner og Sven Aurén. Lars Fjelner var korrespondent for Sydsvenska Dagbladet og Sven Aurén for Svenska Dagbladet. Fjelner ble av sine kollegaer karakterisert som et intenst menneske, en skarp politisk analytiker og som den *"fødte journalist"*.²³ Løberg knyttet kontakt med Sven Aurén både på det menneskelige og kulturelle plan, men de sto fjernt fra hverandre politisk.²⁴ I tillegg pleiet Løberg både faglig og sosialt omgang med den danske korrespondenten for Berlingske Tidende, Aage Deleuran. Han ble senere redaktør for den samme avis. Aage Delauran og hans kone, Birthe, var forlovere i Ingebrigt og Lilleba Løbergs bryllup i København i 1956. I det franske presse miljøet hadde Løberg daglig kontakt med Henri Nicoll, redaktør og politisk kommentator i den konservative Paris-avisen Le Figaro.

De franske mediene var også en viktig kilde til Løbergs nyhetsstoff fra Paris. Han leste de store seriøse avisene Le Figaro og Le Monde daglig. Han fulgte med i hva de franske politiske skribentene skrev. Samtidig leste Løberg en rekke engelskspråklige aviser, slike som New York Times, Washington Post, New York Herald, Herold Tribune, Daily Telegraph, Sunday Times, The Observer, og The

²³ Lars Fjelner var i følge Lilleba Løberg en *"ulykkelig sjel"*. Da korrespondenttiden i Paris var over, vendte han tilbake til Sydsvenska Dagbladet i Malmø. Kort tid etter tok han sitt eget liv.

²⁴ Sven Aurén hadde et omfattende forfatterskap om sin tid som korrespondent i Paris.

Guardian. Dette var aviser som også dekket det som foregikk i Frankrike. Løberg leste også periodisk populæraviser som bl.a. Paris Match.

I tillegg leste han både engelskspråklige og franske politiske bøker og magasiner, og holdt seg godt orientert om fransk teater, franske dramatikere og forfattere. Han skrev selv dramatiske stykker, men uten å få dem publisert.²⁵ Løberg leste mye i tilknytning til nyere fransk politisk historie, både krigshistorie og om den fjerde republikk. Blant de mange forfatterne han leste var Alexander Werth, Philip Williams, Ronald Matthews, Jean-Jacques Servan-Schreiber (den amerikanske utfordring), Jacques Faúvet, Jules Roy, André Malraux, J.R. Tournoux, og selvsagt leste han de omfattende memoarene til presidenten selv, Charles de Gaulle.²⁶

Utenrikskorrespondent Ingebrigt Løberg (t.v) og utenriksredaktør i Aftenposten, Niels Jørgen Mürer (i midten).

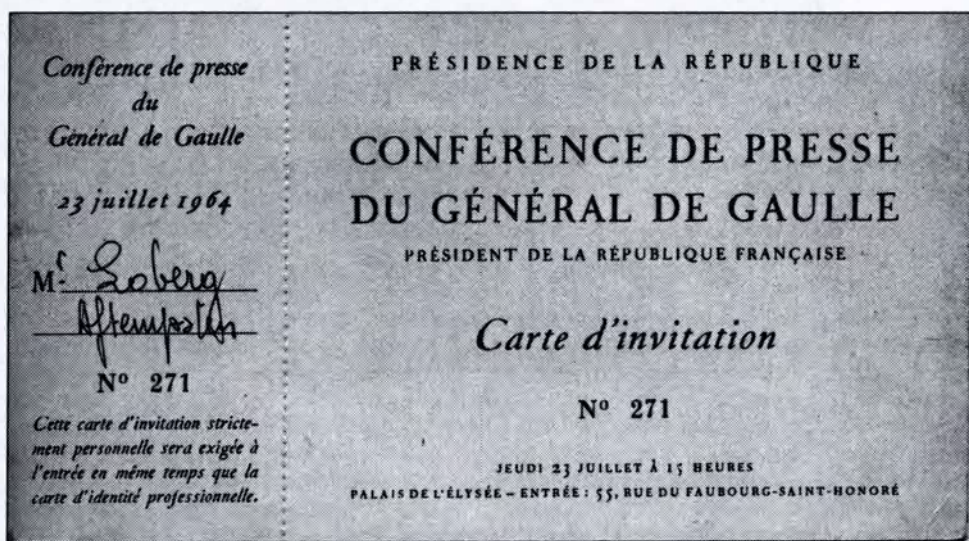
Løberg hadde jevnlig kontakt med de utenlandske korrespondentene i Paris. Det gjaldt spesielt korrespondentene for de engelske avisene Daily Telegraph, The Times og The Guardian. Han hadde også kontakter med de amerikanske korrespondentene for New York Herald Tribune, Washington Post, og New York Times. De utenlandske korrespondentene hadde en egen klubb hvor de traff hverandre og utvekslet det siste nye, og om rykter i den franske hovedstaden. *Utenrikskorrespondentklubben* hadde lokaler på Avenue Georges V, like ved Champs Elysées. Blant medlemmene fant man korrespondentene for de viktigste og største vestlige avisene, spesielt de

²⁵ Løberg hevdet selv at ikke noen norske forlag ville gi dem ut fordi de var sterk antireligiøse i sin tendens. Løberg selv var ateist, men tolerant for troende på det personlige plan.

²⁶ Se Werth, 1960; Williams, 1958; Matthews, 1954; Fauvet, 1959; Servan-Schreiber, 1967; Roy, 1960; Malraux, 1967; Tournoux, 1969; Viansson-Pontâe, 1968; Gaulle, 1954.

amerikanske og britiske. Også korrespondenter fra østeuropeiske land hadde tilhold i klubben. Ungareren Joseph Palfy var en av dem. Han var korrespondent for Budapestavisen Magyarország. Løberg fikk god kontakt med ham, ikke minst fordi han som norsk journalist hadde dekket oppstanden i Ungarn i 1956. Korrespondentene fra de sovjetiske avisene var ikke blant klubbens mest ansette medlemmer, enkelte av dem var det tabu å ha omgang med. Korrespondenten for den sovjetiske avisen Izvestija ble ansett for å være en spesiell sikkerhetsrisiko for vestlige journalister.

Kontaktene med det offisielle Frankrike foregikk via pressekonferanser. Det var pressekontaktene i det franske utenriksdepartementet, *Service de Presse*, som sørget for adgang til pressekonferansene til både president Charles de Gaulles og til statsminister Pompidou. Løberg stilte på lik linje med de øvrige utenlandske korrespondentene i Paris på de daglige orienteringene for utenlandske journalister i det franske utenriksdepartementet. Blant disse var det også en rekke korrespondenter fra de europeiske og amerikanske avisene, og fra de øvrige skandinaviske land. Også korrespondenten for NRK deltok. Disse orienteringene inneholdt som regel lite interessant nyhetsstoff. Det som var av viktige nyheter, ble offentliggjort av presidenten selv.

Bilde: En av de få ubenyttede inngangsbillettene til president Charles de Gaulles pressekonferanser – denne fra 1964.

President Charles de Gaulle holdt god avstand til de franske mediene, og kanskje enda større avstand til utenlandsk presse og korrespondenter. Han kommuniserte i første rekke gjennom sine fjernsynstaler og sine pressekonferanser. Som regel var pressekonferansene velregisserte forestillinger, hvor spørsmålene ble avtalt med utvalgte journalister på forhånd.²⁷ Pressekonferansene foregikk i storsalen i Elysée-

²⁷ Se Odland, 1996:38.

palasset, med nærmere ett tusen tilstedeværende journalister. Presidentens pressekonferanser startet kl. 15 på ettermiddagen og varte i om lag en og en halv time. Heller ikke den politiske opposisjonen var det enkelt å komme i kontakt med uten gjennom de pressekonferansene de av og til holdt. Det gjaldt også for sosialisten Mitterand.

Løberg leverte nyhetsstoffet til Aftenpostens hovedredaksjon i Oslo én gang om dagen, to til flere om nyhetene tilsa det. Deadline på 1950- og 60-tallet var kl. 19.30 - 20.00 om kvelden for stoff som skulle med i Morgenutgaven av avisen dagen etter. Deadline for stoffet som skulle med i Aftenutgaven var kl. 11.00 om formiddagen. Utenrikskorrespondentenes arbeidsrutiner ble selvsagt styrt av tidspunktene for deadline i avisen hjemme. I hovedredaksjonen i Oslo hadde man en egen telefonskuff som tok i mot rapportene fra utenrikskorrespondentene. Helt fram til slutten av 1960-årene måtte alle utenlandssamtaler fra Frankrike gå om manuelle utenlandssentraler. Først våren 1968 ble telefonen i Paris automatisert og gjorde det mulig å ringe utlandet uten å gå om manuelle sentraler. Det gjorde det mulig å dekke opprøret i Paris i mai og juni 1968 uten å bli rammet av generalstreiken. Utenrikskorrespondentene hadde sine faste telefonkontakter som skrev ned rapportene. Selv om flere av dem var flinke i fransk, bidro overføringsmåten til at en rekke franske navn og begreper ble skrevet feil. Senere ble denne telefonskuffen erstattet med båndopptakere. Som regel gikk rapportene direkte til trykkeriet.

Ved spesielle anledninger hadde Løberg samtaler om stoffet med den redaksjonelle ledelsen, Bjørn Bunkholdt eller Niels Jørgen Mürer, men det var forholdsvis sjeldent.²⁸ Som betrodd utenrikskorrespondent hadde Løberg både stor tillit og frihet. Mangelen på styring og kontroll fra hjemmeredaksjonen var dermed annerledes for Aftenpostens korrespondent enn for korrespondentene for NRK. Samtlige NRK korrespondenter hadde daglige samtaler med utenriksredaktøren, og med den redaksjonelle ledelsen for nyhetssendingene i radio og fjernsyn.

Kontakten med det øvrige norske miljøet i den franske hovedstaden var viktig for Løberg som korrespondent. Det sammensatte norske miljøet var en del av hans omfattende kontaktnett og var en sentral lyttepost inn mot ledersiktet i det offisielle Frankrike. Kontaktene omfattet ansatte ved den norske ambassaden, personell ved NATO-hovedkvarteret, og representanter for store norske firmaer i landet. Ambassadørene Andvord, Skyldstad, Jens Boyesen, Georg Kristiansen, og Hersleb Vogt var alle ambassadører i Paris i den perioden Løberg var der, og var en del av hans nettverk. Nettverket omfattet også attacheen Rolf Bush, og Olaf Solli. Økonomen Arne Getz Wold var også en av de faste samtalepartnerne Løberg hadde når han oppholdt seg i Paris. I tillegg omfattet kontaktnettet norske politikere på besøk i Paris. Det omfattet både stortingspolitikere og representanter fra regjeringen. Løberg satt bl.a. i styret for den "*Norske Klubben*" – *Cercle Norvègien de Paris*.²⁹ Klubben var i

²⁸ Bjørn Bunkholdt, f. 1884 i Arendal, var utenriksredaktør i Aftenposten fra 1945 til 1964. Han hadde tidligere vært avisens korrespondent i London i årene 1921 til 1923. Han hadde også vært korrespondent for Daily Telegraph, Berlingske Tidende og for Svenska Dagbladet. Niels Jørgen Mürer, f. 1898 i Oslo, var utenriksredaktør og kommentator i Aftenposten fra 1964 til 1969. Han var Aftenpostens korrespondent i London fra 1952 til 1954. Han var også vært korrespondent for den danske avisen Nationaltidende og Daily Mail i London. Som utenrikskommentator skrev han under bokstaven M. Se Steenstrup, 1973:96 og 398.

²⁹ Se Cercle norvégien de Paris, 1951.

utgangspunktet en ren "herreklubb" etter engelsk mønster, men som tillot at damer fikk adgang ved spesielle anledninger. Først ved slutten av 1960-årene ble den åpen for begge kjønn. Foreningen holdt til i lokaler i 22. Rue de l'Arcade – like bak Madeleine-kirken sentralt i Paris. Denne klubben ble også besøkt av kong Olav under den norske kongens statsbesøk i Frankrike i 1962. Han var der også som kronprins i 1957, sammen med kronprinsesse Märtha. Det var eliten det etablerte norske miljøet i den franske hovedstaden som holdt til i *Den Norske Klubben*, derfor var det ikke alle i den øvrige norske kolonien i Paris som følte seg like hjemme der.

Kong Olavs besøk i "Den Norske Klubb" under statsbesøket i Frankrike i 1962. Her med styremedlemmene i "Norske-klubben". Ingebrigt Løberg til venstre i bildet, sammen med: direktør Knudsen, Erik Nandrup, bankdirektør Helmer Halvorsen, kong Olav, konsul Erling Collin, direktør S.J. Henriksen, og direktør Bjørn Rasch.

Hvordan framsto personen Ingebrigt Løberg? Hans kone, Lilleba Løberg, karakteriserte ham på følgende måte:

"Som person hadde Løberg en selvfølgelig måte å bli kjent med mennesker på. Bakgrunnen fra England under krigen, hans akademiske ballast og bakgrunn fra Odalen, ga han en form for kontinental urban personlighet. Han framsto som avslappet og selvsikker. Han snakket et utpreget og strøket riksmål og var bornert høflig i omgang med andre mennesker. Han var belest, karismatisk og intens, og han hadde en utpreget humoristisk sans. Han ruvet i salongene."

Det betydde imidlertid ikke at han ikke hadde temperament. Hun legger til:

"Alle sto på hodet for ham, selv de som hadde fått gjennomgå temperamentet hans. Han hadde en såte med rødt hår."³⁰

Ingebrigt Løberg framsto privat som en gourmet, om enn ikke hjemme på eget kjøkken. Gjester og kontakter ble gjerne tatt med ut på restaurant. Han kjøpte Guide Michelin med det samme han ankom Paris og han prøvde ut de forskjellige restaurantene som sto oppført i den. Ekteparet Løberg spiste på Maxim's, Tour d'Argent, Laperouse, Le Grand Vefour, og Crillon, osv. Det var den type tre stjerners restauranter hvor man lot portieren parkere bilen, og hvor man ikke tok tilbake vekselepenger fra kelneren når man gjorde opp regningen.

Det finnes mange ulike Paris i den franske hovedstaden. Gidske Anderson har i sin bok om mennesker hun møtte i Paris beskrevet flere viktige miljøer som preget Paris på ulike måter. For det første det intellektuelle miljøet av akademikere og kunstnere, det politiske miljøet, det borgerlige, det militære, og det folkelige Paris. Det Paris som Løberg tilhørte var kanskje det som må kunne defineres som en underkategori av det borgerlige Paris. Det var definitivt ett annet miljø enn det som korrespondenten for Arbeiderbladet og NRK fram til 1964, Gidske Anderson, selv i hovedsak hadde tilhørt tidlig på 1950-tallet og som hun skildret i sin bok om Paris. På 1960-tallet hadde Anderson imidlertid også fått innpass i kretsen rundt Løberg. Anderson beskrev det borgerlige Paris på følgende måte:

"Det er det modene Paris, det som kaller seg selv "tout Paris" og som er en forunderlig blanding av motens, teaterets, filmens og politikken eksotiske verden, blandet med litt fransk og internasjonalt aristokrati, litt universitet, litt fete handelsfolk fra fjern og nær."³¹

Beskrivelsen var kanskje ikke helt dekkende for miljøet rundt Løberg. Det besto i all hovedsak av norske diplomater, norske forretningsfolk i Paris, og franskmenn med norsk tilknytning. Dette miljøet befant seg i randsonen av det borgerlige og politiske franske Paris – litt innenfor, men som utlendinger mest på utsiden. Det var likevel nok til at Løberg som journalist til en viss grad kunne holde seg orientert om hva som foregikk blant eliten i det franske samfunnet. I norsk målestokk var dette den fremste og etablerte eliten av nordmenn i den franske hovedstaden.

Samtidig som at han var en sosialt veltilpasset person, hadde Ingebrigt Løberg også en mer tilbakeholdende side. Han likte seg også godt alene. Privat var det hans kone som var det sosiale limet som bandt sammen de mange ulike personlighetstypene som deres omgangskrets omfattet. Hjemme holdt også ekteparet Løberg et stort hus. Det var mange som frekventerte der. Blant disse var også Gidske Anderson. Anderson tilhørte gjennom store deler av 1950-årene og de tidlige 1960-årene en del av miljøet rundt den radikale amerikanske forfatteren James Baldwin. Det ble påstått at hun i en kort periode var gift med en afroamerikaner i dette miljøet, men ingen husker lenger navnet på vedkommende. Antakelig var det en misforståelse at hun hadde vært gift. Gidske Anderson snakket i alle fall ikke i ettertid om ham. Andersons orientering gikk

³⁰ Brev fra Lilleba Løberg til forfatteren, datert 04.01.2006.

³¹ Anderson 1964:30.

andre veier.³² Gidske Anderson hadde på mange måter reist fra Norge for å slippe unna *"en vond barndom og opplevelse av norsk sneversyn"*.

I Paris ble Gidske Anderson inkludert i den såkalte *"Løberg-kransen"*. Det var noen få utvalgte som gjerne kom sammen i sosiale lag – diskuterte politikk og hygget seg i hverandres selskap. Blant disse var også ambassadør Jens Boyesen og Johannes Schanke Martens sentrale. Martens skrev en halvfast spalte i Aftenposten som ble kalt *"Echo de Paris"*. Martens arbeidet også som oversetter i Paris, han oversatte bl.a. Nobelprisvinneren Albert Camus verker til norsk. Det var heller ikke få sultne norske studenter i Paris som hadde *"matstasjon"* hjemme hos Løberg.

Reidar Holst, direktør ved Union fabrikker i Skien, Ingegerd Gimse Skaug (gift med den norske ambassadøren i Paris, Arne Skaug), og Ingebrigt Løberg.³³

Ingebrigt Løberg var høyremann politisk, men han var av en utpreget liberal støpning. Han aksepterte at andre var forskjellig fra ham selv. Han hadde generelt sett lite til overs for *"de røde"*, men i hans omgangskrets fantes det også tidligere *"motdagister"* som han hadde både fortrolighet med og sansen for på det personlige plan. Blant de sosialistene han så opp til og hadde et godt forhold til var professor Arne Ording (Mot Dag), Jacob Sverdrup, Christian Boyesen (bror til ambassadøren), Gidske Anderson, og den ungarske journalisten Joseph Palfy. Hos Løberg ble Gidske Anderson

³² Det dreide seg antakelig om et forhold Anderson hadde til den eksiltsjekkosllovakiske kvinnen *"Irene"* som Anderson traff tidlig på 1950-tallet, og som senere utvandret til USA. Hun står omtalt i boken om mennesker som Anderson traff i Paris, og er viet stor plass. Anderson, 1964.

³³ Bildet ble tatt under 25-års jubileet for avgangsklassen fra Eidsvold Landsgymnas i 1958 i Oslo.

introdusert for ambassadesekretæren ved den norske NATO-ambassaden i Paris, Kirsten Ohm. Det var vel kjent i det norske pressemiljøet i Paris at Gidske Anderson var lesbisk. Det var ingen i dette miljøet som reagerte negativt på det. Dette var Paris. Lilleba Brynildsen Løberg karakteriserte livet i Paris på følgende måte:

"Mitt inntrykk av livet i Paris var at vi var "tattere". Vi var frie. Ingen hadde noe med én å gjøre – for så vidt. Vi var bare den vi var. Så greit var det."³⁴

Forholdet til Ohm var den direkte grunnen til at Anderson i 1964 forlot Paris og flyttet til USA. Ohm ble som det er vanlig innenfor diplomatiet forflyttet med jevne mellomrom, og hun ble senere norsk ambassadør i Irland og ved Menneskerettighetskomisjonen i Strasbourg. Forholdet mellom Anderson og Ohm var også vel kjent i pressemiljøet i Oslo.

Ett av de siste bildene som ble tatt av Ingebrigt Løberg før han døde. Her under en mottakelse i den norske ambassadeboligen i rue François 1er i 1970, sammen med fru ambassadør Hersleb Vogt.

³⁴ Brev fra Lilleba Brynildsen Løberg, datert 1. februar 2006.

Ingebrigt Løberg døde i mai 1970. Slutten på hans liv kom raskt. Han hadde ikke lenge før fått en kreftdiagnose. Han hadde fått kreft i tollfingertarmen. Selv om kreften ikke var den direkte dødsårsaken, bidro den til å forverre situasjonen da han ble smittet av gulsot. Våren 1970 gikk det en epidemi av "*galluperende gulsot*" i den franske hovedstaden og mange ble rammet. Det var antakelig en aggressiv variant av hepatitt A som herjet. Sykdommen smitter gjennom vann og mat, og kan i verste fall føre til døden i løpet av noen få uker. Lilleba Brynildsen Løberg var den som ble rammet først. Hun ble innlagt på det amerikanske sykehuset i den franske hovedstaden. Da hun kom ut var Ingebrigt også blitt smittet og var allerede blitt gul. Bare et par dager før han ville ha fylt 57 år døde han av sykdommen.

Litteratur:

Anderson, G. (1964). *Mennesker i Paris*. Oslo, Aschehoug.

Bastiansen, H. G. (2006). *Da avisene møtte TV. Partipressen, politikken og fjernsynet 1960-1972*. Avhandling for dr.art.-graden ved det Humanistiske Fakultet, Universitetet i Oslo. Oslo, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.

Bourdieu, P. (1988). *Homo academicus*. Cambridge, Polity Press.

Bourdieu, P. (1996). *The rules of art : genesis and structure of the literary field*. Cambridge, Polity Press.

Bourdieu, P. (1998). *On television and journalism*. London, Pluto Press.

Bull, F. and P. Houm (1924). *Norsk litteraturhistorie*. Oslo, Aschehoug.

Cercle norvégien de Paris (1951). *Cercle norvegien de Paris 25 år : 7. juni 1926 - 7. juni 1951*. [Bergen], J. W. Eides boktrykkeri.

Dahl, H. F. (2004). *Mediehistorie : historisk metode i mediefaget*. [Oslo], Damm.

Fauvet, J. (1959). *La IVe République*. Paris, Fayard.

Fjord Jensen, J. (1965). *Nykritikken*. Oslo, Gyldendal.

Frøisland, F. (1916). *Fra Paris og Frankriges front under krigen*. Kristiania, Cammermeyer.

Frøisland, F. (1928). *Fortellinger fra fronten : ti års minner og mer fra verdenskrigen*. Oslo, Gyldendal.

Furre, B. (1991). *Norsk historie 1905-1940*. Oslo, Samlaget.

Galtung, J. and M. H. Ruge (1962). *Presentasjonen av utenriksnyheter : en undersøkelse av nyhetsmeldingene fra Cuba og Kongo juli 1960*. Oslo ,

Gaulle, C. d. (1954). *Mémoires de guerre*. Paris, Plon.

Hess, S. (1996). *International news & foreign correspondents*. Washington, D.C., Brookings Institution.

Hess, S. (2006). *Through their eyes : foreign correspondents in the United States*. Washington, D.C., Brookings Institution Press.

- Houm, P., F. Bull, et al. (1955).** Norsk litteraturhistorie. Oslo, Aschehoug.
- Høst, G. and P. Rokseth (1947).** Peter Rokseth. Oslo, Spektrum.
- Juul Møller, T. (1958).** Studentene fra 1933 : biografiske opplysninger, statistikk og artikler samlet til 25 års jubileet 1958. Oslo, Bokkomiteen for studentene fra 1933.
- Malraux, A. (1967).** Antimémoires : André Malraux. Paris, Gallimard.
- Matthews, R. (1954).** The death of the fourth republic. London, Eyre & Spottiswoode.
- Odland, O. (1996).** År i NRK, NRK Distriktsdivisjon, NRK Hustrykkeriet.
- Rokseth, P. and A. Aarnes (1992).** Filologens kall : essays og studier. [Oslo], Grøndahl Dreyer.
- Roy, J. (1960).** La guerre d'Algérie. Paris, Juillard.
- Sejersted, F. (1984).** Opposisjon og posisjon : 1945-1981.
- Servan-Schreiber, J.-J. (1967).** Le défi américain. Paris, Denoël.
- Slapgard, S. (2002).** Krigens penn : ein biografi om Lise Lindbæk. Oslo, Gyldendal.
- Steenstrup, B. (1973).**
- Sølvberg, G. (1998).** "Lookin' for trouble?" : kunnskapsgenerering blant utenrikskorrespondenter i Midtøsten. Oslo, Universitetet.
- Torsvik, T., T. Greve, et al. (1958).** Tre artikler om Atlanterhavssamarbeidet. [Oslo], Den norske Atlanterhavskomité.
- Tournoux, J. R. (1969).** Le mois de mai du general : livre blanc des evenements. Paris, Plon.
- Viansson-Pontâe, P. (1968).** Aprâes de Gaulle, qui? Paris,, âEditions du Seuil.
- Werth, A. (1960).** The De Gaulle revolution. London,, R. Hale.
- Williams, P. (1958).** Politics in post-war France : parties and the constitution in the fourth republic. London, Longmans Green & Co.
- Aasland, T. (1961).** Fra arbeiderorganisasjon til mellomparti : Det radikale folkepartis (Arbeiderdemokratenes) forhold til Venstre og sosialistene. Oslo, Universitetsforlaget.

PRESSE MINNER

Prosjektet *Norsk presses historie* har fra starten av vært opptatt av å samle inn yrkeserfaringene fra norske journalister, redaktører, grafisk personale og andre som har arbeidet i norsk presse. Når vi er så heldige å ha mange hundre levende kilder omkring oss i Norge i løpet av de årene prosjektet vil pågå, ønsker vi å gjennomføre en del intervjuer, samtidig som vi oppfordrer disse dyktige skrivende veteranene til selv å skrive sine presseminner.

Ønsket fra prosjektet er at disse presseminnene skrives fra hjertet. Ta med deg det du vil selv, det du husker best, det du selv synes er viktig. Prosjektet setter pris på en god historie eller to, og ellers alt fra beskrivelser av teknologi og utstyr til enkeltopplevelser i redaksjonen eller ute i feltet, til forhold parti-presse og så videre.

Presseminnet som trykkes i denne utgaven av Pressehistoriske skrifter viser både i sitt innhold og ved sin tematiske bredde hvor stor verdi slike selvskrevne minner har. Vi håper det vil inspirere andre til å skrive ned sine presseminner.

Spørsmål kan rettes til red.sekr. Idar Flo (tlf. 70 07 52 22 eller 95 762 762) eller red. Guri Hjeltnes (tlf. 22 98 51 13 eller 45 23 03 53). Presseminner kan sendes til Idar Flo v/Møreforsking, pb. 325, 6101 Volda eller (aller helst) elektronisk til idar.flo@hivolda.no

Avis, byrå og radio

Av Arnulf Grut

Jeg er født i Orkdal i 1931, oppvokst i Meldal, bodde i Orkdal 1947/50 (gymnaset), i Trondheim siden 1962 (NRK), samt et drøyt år i 1956/57 (Nidaros), tilsammen i tre opphold på ca. sju år i Oslo (Mannskapsavisa, lærerskole, Ass. Press, NTB, Venstres Pressekontor), og ett år på Røros (Fjell-Ljom). Min familiebakgrunn er sørtrøndersk bondeslekt på alle kanter så langt en kan skimte bakover, og sikkert enda mye lenger. Min far var lensmann i heimbygda Meldal. En farbror syslet i sin ungdom med journalistikken, men ble senere lensmann i Orkdal.

En viss tilknytning til journalistikken kan familien forsåvidt sies å ha hatt, i det minste som inspirasjonskilde, ettersom det var min oldemor som serverte Grauten på Grut. Forfatteren av dette skriftstykket, Aasmund Olavson Vinje, går jo for å være vår første moderne journalist, og vel også en av de største til nå.

Allerede mens jeg gikk på Orkdal offentlige landsgymnas, sto det klart for meg at jeg ville bli enten pedagog eller journalist - helst det siste, men det kunne fortone

seg som en fjern drøm. Journalister var ennå en fåtallig yrkesgruppe, som i mange andres øyne hadde en slags halvkunstnerisk, lett forsoffen bohem-aura rundt seg. Et eller annet sted har jeg sett sitatet "Jeg arbeider som journalist, men til mamma sier jeg at jeg spiller piano i et bordell." For ikke å snakke om Fader Holbergs uttalelse om at det var håp for en datter som ble prostituert, men ikke for en sønn som ble journalist. At en datter kunne synke så dypt som til å bli journalist, lå tydeligvis utenfor gigantens forestillingsevne. For min del ble Drømmen til virkelighet, tidvis nesten til overmål.

Per Hansson

Et altfor tungt løft som musikkansvarlig for russerevyen 1950 kostet meg de nødvendige poeng for å kunne komme direkte inn på lærerskolen. Men aldri så galt.... tilfellet ville at jeg utpå høsten fikk jobb som journalistlærling i bladet Sør-Trøndelag på Orkanger, der Per Hansson var redaktør. Han ble senere landskjent for sine bøker om mennesker og hendinger under krigen. Hos Per Hansson var det mye å lære. Hans drøm var å bli journalist i Dagbladet, dit han kom noen år senere via Akershus Folkeblad på Lillestrøm.

Per Hansson må ha hatt en egen teft for talent: På denne tiden gikk det på Follo (Orkdal off. landsgymnas) en uvanlig fremmelig elev ved navn Arve Solstad. - Den gutten blir sjefen min en dag, sa Per. Og det stemte jo. En annen gang sa han om en student han kjente: - Merk deg navnet Kjell Holler. Det får du høre igjen. Det stemte også. Hansson hadde også god tro på en sterkt sosialdemokratisk realskoleelev på Orkanger, Kurt Mosbakk. Gutten ble statsråd.

Et typisk trekk ved Per Hansson var at han ikke ga seg før han fikk ordnet med løssalg av Dagbladet på Orkanger. Det dreide seg om gårsdagens avis - distribusjonsmulighetene var annerledes enn nå. Per Hansson var en ildsjel, og langt fra hva vi vil kalle en tøffing. Jeg vet at både i spalter og på boksider tok han tak som kostet.

Det var på Per Hanssons kontor jeg først ante sammenhengen mellom et kaotisk skrivebord og kreative evner. I bransjen har jeg opp gjennom årene observert en rekke tilsvarende, tildels groteske, eksempler, og kan således bare gremmes over at for meg stopper det opp så snart det ligger flere enn tre a4-ark på pulten.

To i redaksjonen

Bladet Sør-Trøndelag utkom den gang med fire sider tre ganger for uken. Det var bare redaktøren og jeg i redaksjonen. Noe av det jeg husker best, innimellom den evinnelige jakten på notisstoff, ulykker, solskinnshistorier og kommunenytt, strevet med å klekke ut kreative assosiasjoner fra den store verden og andre steder som kunne fylle spaltene med lokalstoff, samt korrekturlesning, var da jeg ble satt til å omtale en bok i den da nye billigbokserien *Alle tiders forfattere*. Forfatteren var en av de store russerne, jeg tror det må ha vært Pusjkin. Nittenåringen med en middels artium lurte seg i land ved å skrive noe slikt som at den ga interessante skildringer fra det gamle Russland. Flattere kan ikke engang en vaskeseddel bli. Det var vel allerede på dette stadium jeg oppdaget at all round-journalisten som arbeider under kontinuerlig produksjonspress, i visse situasjoner kan ha nytte av en stripe av sjarlatanen i seg for å overleve og eventuelt lykkes. Med lettelse har jeg senere gjennom livet kunnet konstatere at dette gjelder en flerhet av profesjoner.

Redaksjonen disponerte selvsagt ikke bil - det opplevde jeg først etter en del år ved NRK Trøndelag, der jeg begynte i 1962. Det var å farte rundt i distriktet med buss, tog, (Thamshavnbanen) - eller på sykkel. Oftest ble det å ty til telefonen. Det var et slit, fordi vi måtte sveive oss fram fra sentral til sentral, og linjene var ofte opptatt. Store deler av dagen kunne gå med til å komme fram i telefonen. Vi møtte alltid opp og laget nitide referater fra kommunestyrene i de nærmeste bygdene. Jeg mener fremdeles det er et tap at referatene i lokalpressen så å si er forsvunnet. Er det ikke lenger fint nok å referere, eller er det for vanskelig?

Mannskapsavisa

Per Hansson braste inn i det militære byråkratiet og utvirket at jeg fikk gjøre tjeneste som såkalt rekruttjournalist i Mannskapsavisa, selv om jeg tilhørte Sambandskompaniet i Tysklandsbrigade nr. 521. Jeg måtte likevel gå rekruttskolen på Jørstadmoen. Der redigerte jeg høsten 1951 leiravisa Samband sammen med en allerede da meget dynamisk kar fra Tromsø - Thorbjørn Wale. Vi trivdes godt i lag, og det er trist å tenke på hvor lite vi senere så til hverandre, selv mens jeg var i NRK i Trondheim og han i Trønder-Avisa på Steinkjer. Han tok statsvitenskap hovedfag mens han var redaktør der. Thorbjørn Wale avsluttet sitt store livsverk ved å bygge opp Institutt for Journalistikk (IJ).

Mannskapsavisa hadde en liten, men ganske fargerik redaksjon, med redaksjonssekretær Rolv Høiland, samt Alfred Zimmer, Tor Skjervagen og Kjell Syversen; sistnevnte senere kjent som Kjendistoppens far. Høiland og Syversen pleide etter hva jeg forsto grundig selskapelig omgang med Kjell Aukrust, som på denne tiden lanserte sine figurer i Mannskapsavisa. For min del hadde jeg ingen kontakt med Aukrust, bortsett fra en gang han kom forbi mens jeg lette etter en blyant som hadde falt ned bak skrivebordet, der det kunne se ut som jeg gjemte meg. - Er'n sjennert? hørte jeg idet han passerte. Redaktøren, Johs. Hedemann, kunne ha en skarp replikk, men lyttet man nøye, lot det seg gjøre å fornemme en viss undertone av lunhet. Noe av det jeg husker best fra hans side, var at han stadig - og utvilsomt med rette - framholdt den omfattende dyktighet hos min rekruttforgjenger i redaksjonen, Fredrik Th. Bolin.

Utdannelse

Vi er nå kommet til høsten 1952, og jeg hadde bestemt meg for å ta mer utdanning. Journalistakademiet, som den gang var ettårig, fristet. Likevel kom jeg til at jeg ville spandere ett år til, og gå engelsklinjen på Oslo offentlige lærerskole, den eneste som hadde en slik linje. Men nåløyet dit var altfor trangt for min artium. For å spe på med flere poeng, dro jeg til Sula i Fosna og holdt framhaldsskole. Det ble en lærerik opplevelse, i et miljø som på meg virket innadvendt og strengt, med båtaneløp to ganger ukentlig og uten elektrisk strøm eller folkebibliotek. Heldigvis fikk jeg skaffet meg en Kurér reiseradio med batteridrift. For å styrke mine muligheter for å komme inn på lærerskolen, tok jeg NKS-kurs i journalistikk og i pedagogisk psykologi mens jeg var på Sula. Her tjente jeg også mine første kroner som frilanser ved å skrive en dagbok med tittelen *En måned uten røyk* for et tidsskrift som het *Verden Idag*. Det var visstnok tenkt som en slags norsk motvekt til *Det Beste*, så man kan tenke seg til hvordan det endte. Honoraret var 50 kroner. Meget anstendig etter den tids måte.

De to årene på lærerskolen ble lange. Selv med trivelige klassekamerater følte jeg meg som en fremmed fugl på et sidespor. Den teoretiske pedagogikken virket på meg som tungvint uttrykte selvsagtheter. Jeg fikk aldri noe tak på den. Derimot trivdes jeg i den praktiske delen, i klasserom. Det andre året hadde vi Trygve Bull i norsk. Det var en stimulerende opplevelse; et slags fyrverkeri midt på dagen. Han snakket mye politikk, men fikk likevel med det faglige. Stilene ble samvittighetsfullt rettet og kommentert.

Trygve Bull var som kjent sterkt opptatt av språk og språkpolitikk. Jeg husker han sa han var spent på hvordan oslomålet ville utvikle seg, med den språklige påvirkningen fra innflytterne som strømmet inn til hovedstaden fra hele landet. I dag er det mest påvirkningen fra innvandrerne det knytter seg spenning til, også på dette felt. Det perspektivet lå den gang milelangt bortenfor horisonten.

Sommeren 1954, mellom første og andre år på lærerskolen, ble jeg til min overraskelse innkalt til presseoffiserskurs på Akershus. Der lærte jeg en rekke militære forkortelser og fikk se mange plansjer. Da lærerskoleklassen samme sommer var i England på ekskursjoner, så jeg fjernsyn for første gang. Det var i et pensjonat i Bristol. Senere på sommeren haiket jeg hjem via Calais og Frederikshavn gjennom et ennå krigsherjet Tyskland.

Jeg hadde en nasjonaløkonomisk synsvinkel på lærerskoleårene: Når de først hadde sluppet meg inn på et så fint studium, kunne de umulig stryke meg, så stor mangel som det var på lærere, spesielt engelsklærere. Det holdt. Jeg ble tilsatt ved Østensjø skole i Oslo, men tiltrådte ikke.

Tilbake til journalistikken

Våren 1955, da jeg var ferdig på lærerskolen, fikk jeg ved Per Hanssons mellomkomst - han var da redaktør på Lillestrøm - et sommervikariat i The Associated Press' Oslo-redaksjon. Det var interessant og lærerikt, ikke minst på grunn av toppmøtet i Geneve nettopp denne sommeren, med Bulganin, Khrustsjov og Eisenhower. Arbeidet besto i å velge ut, samt oversette/redigere/ skrive ut telegrammer som strømmet inn fra hele verden gjennom skriveren som sto og slamret. Av og til måtte man be om repetisjon - "paper trouble." Under nattevakten, som varte fra midnatt til klokka sju, var jeg alene. Det vil si, den første natten jeg hadde vakt, overnattet journalist John Lager for alle tilfelles skyld på en sofa på kontoret. Utpå morgensiden stensilerte man det ferdige stoffet og brakte det rundt til de abonnerende aviser. Det var greit med en frisk spasertur. Avisene holdt som kjent til i et meget avgrenset område, og vi hadde kontor ved Fridtjof Nansens Plass.

Gjennom disse sommerukene opplevde jeg stimulerende utfordringer i et skal vi si A4-fjernt miljø, og redaktøren, Hallvard Rosseland, beklaget i attesten min at budsjettet ikke rakk til fast jobb. Blant de ansatte i Associated Press var altså John Lager, videre Haagen Ringnes, Øivind Fehn - senere NTB - Hellek Haugen, og ikke minst Gunnar Borrevik, senere IJ. Om ham ble det sagt at han løste kryssordene i Times på strak arm. Erik Bye hadde forlatt byrået på vårparten for å arbeide i BBC.

Nidaros

Etter noen måneder som lærervikar og kontorist hjemme i Meldal, fikk jeg tidlig i 1956 brev fra redaktør Gunnar Garbo i Nidaros, som tilbød meg jobb som journalist.

Hvem som hadde satt ham på tanken om å skrive til meg, kjenner jeg ikke til. Fra mitt synspunkt var det en glimrende idé. Jeg begynte etter påske 1956, da Nidaros ble middagsavis. Stillingen jeg fikk, hadde tilhørt Gerd Søraa, som forlot yrket for senere å vende sterkt tilbake, til ukeavisen Nidaros, Adresseavisen, samt redaktørkrakken i Trønderbladet.

Å si at Nidaros hadde en skrantende økonomi, er knapt forbokstaven. Jeg husker for eksempel at redaksjonssekretær Eirik Sundvor, et teknisk unikum, greide å ta ut filmen og sette den inn igjen i apparatet, slik at man slapp å bruke en hel film på bare noen få bilder. Jeg husker spesielt at dette skjedde da jeg dekket Prinsesse Astrids Musikkpris, som forresten gikk til Arve Tellefsen. I Nidaros delte jeg kontor med redaktør Einar Døhl, som var skeptisk til det meste av det som skjedde i avisen.

Daværende sportsredaktør i Adresseavisen, Per Juul, i aksjon i manesjen under Journalistenes sirkusnatt som ble arrangert i samarbeid med Cirkus Arnardo i Trondheim i 1956 eller 1957. (Foto TJ arkiv).

I Nidaros ble det all round-journalistikk av klassisk fattigavismærke, noe mange av min journalistgenerasjon sikkert drar kjensel på: Jeg ”dekket Tinghuset”, det vil si alt av interesse som skjedde i Trondheim byrett og Frostating lagmannsrett. Ofte tok jeg politirunden i telefonen, møtte hver morgen ved nattoget fra Oslo for å se om det kom interessante intervjuobjekter til byen, spadde opp og skrev nyhetsmeldinger og reportasjer fra by og bygd, samt annenhver dag en petitartikkel i turnus med en kollega. Det var Brage Berg, senere kjent og i visse kretser tildels fryktet som Dagbladets Trøndelagskontor. Man kan trygt si at han tok viktige gravejobber som den lokale presse av en eller annen grunn ikke befattet seg med. Sammen med fotograf

Klaus Forbregd - den første avisansatte fotograf i Trondheim - laget jeg en daglig På byen-spalte; et kort intervju med tilfeldige objekter. Dette gikk som regel fort og greit, takket være fotografens enestående kontaktskapende evne.

Arbeidstiden falt stort sett sammen med den tid man ikke sov - skjønt sov og sov: Krumtappen i slitet, redaksjonssekretær Olav S. Gullvåg, tilbrakte undertiden natta med å fiske på fjorden - han syntes han koblet best av på den måten.

Til tross for hardt arbeid, var journalistmiljøet i Trondheim likevel ikke fritt for sosialt overskudd. Vannhullet Britanniahjørnet lå jo der og skvalpet hele tiden, og det ble satt i gang flere inntektsgivende tiltak på underholdningsfronten. Spesielt husker jeg Journalistenens sirkusnatt i samarbeid med Arnardo, der Olavs eldre bror Eigil Gullvåg, senere redaktør i Arbeider-Avisa, opptrådte som sirkusdirektør, Klaus Forbregd som magiker, og Brage Berg som elefantridder. Med et grøss ennå idag husker jeg «Buffalo Bill», som i blinde kastet dolker mot en roterende skive, der Adresseavisens daværende sportsredaktør Per Juul var bundet fast. Det ble sagt at Lloyds nektet å ta forsikringen.

Exit Nidaros

På en ekstraordinær generalforsamling i A/S Nidaros lørdag 26. januar 1957 ble det om ettermiddagen enstemmig besluttet å innstille utgivelsen av Nidaros som dagsavis. Avisen kom med sitt siste nummer mandag 28. januar. Min siste oppgave for avisen var å delta i hundreårsfesten i Nordenfjeldske Dampskipsselskap denne lørdagen. Et galgenhumoristisk innslag var min for anledningen innkjøpte smoking. Den kostet 450 kroner - nøyaktig en halv brutto månedslønn.

I denne situasjonen var det at Gunnar Garbo bokstavelig talt på timen oppfant landets første ukeavis i sitt slag - for at vi ikke skulle stå aldeles på bar bakke. Produktet fikk navnet Søndagsekspressen, og det lå i situasjonen at det utelukkende kunne baseres på løssalg.

Søndagsekspressen var på mange måter en unik publikasjon, en for sin tid særdeles tabloid ukeavis, men i fullformat, om man skjønner hva jeg mener. Slik jeg forstår det, var det dette lynlanserte produktet som, ved å holde kontinuiteten, gjorde det mulig å fortsette som ukeavisen Nidaros. Vi arbeidet uken gjennom i spenning - lå det ikke 5000 kroner på bordet fredag klokka 17, kom det ingen finger og trykket på startknappen til pressa i Aktietrykkeriet. Det var trolig formelle grunner som hindret oss i å benytte vårt eget trykkeri. Jeg er sikker på at avisens forretningsfører, Håkon Viggen, gjorde en overmenneskelig innsats i denne tiden. Etter noen måneder fikk jeg sendt hvert øre av resterende lønn.

Da Garbo sommeren 1957 dro til Bergen og ble stortingsrepresentant, fortsatte ukeavisen under navnet Nidaros, med Einar Døhl som redaktør. Av de øvrige i redaksjonen dro Eirik Sundvor til Bergen og ble Dagbladets Vestlandskontor. Redaksjonsklubbens formann, Lars J. Viggen, en institusjon i bygdereportasje, ble omgående ansatt i Adresseavisen. Redaksjonssekretær Olav S. Gullvåg ble redaktør av bladet Sør-Trøndelag på Orkanger, hvor han gjorde en banebrytende innsats til sin alt for tidlige bortgang 49 år gammel. Journalist Astrid Bang kom til Arbeider-Avisa, i likhet med den unge sportsredaktøren Tore Jacobsen, som senere ble sportsredaktør i Adresseavisen. Lars Berge begynte i Porsgrunns Dagblad og senere i Varden, før han

via Friundervisningen endte som rektor ved Gjerpen ungdomsskole. Redaksjonssekretær Johan Vinge var pensjonsmoden.

For min del sto jeg på vaktplanen i Associated Press umiddelbart etter at Nidaros gikk inn som dagsavis, men Garbo, som jeg både da og senere har følt meg på god bølgelengde med, ba meg bli en tid for å arbeide i det nye prosjektet Søndagsekspressen. Utpå sommeren 1957 overtok jeg en årskonstitusjon som redaktør av Fjell-Ljom. Det ble en interessant utfordring, med tallrike døgnlige arbeidstimer i en sjudagers uke, slik jeg var vant med. Dermed var redaksjonsstaben i dagbladet Nidaros anbrakt på meget kort tid.

Fjell-Ljom – en David blant Goliater

Fjell-Ljom var et av venstrepressens smertensbarn, og det var sentrale venstrepressefolk inne i bildet. Tilbudet til meg ble formidlet av Helge Seip, som jeg møtte på Røros. Han var som alltid kreativ og aktiv, og sa det forekom at professorer og andre forholdsvis høytlønte ikke hevet kronikkhonorarene sine i Dagbladet - skatteprogresjonen grenset på denne tiden henimot ren plyndring. Dette førte til at han kunne spe på min redaktørlønn med enkelte uavhentede kronikkhonorarer. Status som Dagbladets korrespondent innbrakte ikke de store beløpene. Det gjorde heller ikke en fast spaltistvirksomhet i Norsk Tidend, som jeg på anmodning fra bladet hadde drevet mens jeg var i Nidaros. Nå fikk jeg sparken her, angivelig fordi jeg hadde flyttet fra Trondheim. Hva den virkelige årsaken kunne være, har jeg ikke tatt bryet med å finne ut av.

I likhet med Sør-Trøndelag utkom Fjell-Ljom med fire sider tre ganger for uken. Avisen sydde jeg sammen alene - etter en tid med en viss hjelp av en fersk lærling som senere søkte andre jaktmarker. Pressa i Fjell-Ljom hadde den samme kjedelige egenskap som jeg husket fra Sør-Trøndelag: Falsen, altså bretten, var slik at man måtte trykke første og fjerde side først, i praksis dagen før utgivelsesdagen. Dette innebar at de siste nyhetene ble klemte sammen et sted på tredjesiden, som regel i et heller ublidt møte med annonsene.

Arbeidet i redaksjonen skilte seg lite ut fra det jeg var vant med fra Sør-Trøndelag, men Bergstaden har, kanskje mer enn mange andre steder, sitt særpreg og sine tradisjoner. Fjell-Ljom var en David blant flere Goliater, men med den beklagelige forskjell at utviklingen fikk et noe annet forløp enn i Bibelen, selv om det stadig står til liv.

Blant mine mer desperate grep var å legge stripene med Fantomet et hakk foran Østlendingen - Østerdølen på de kanter. Det tok imidlertid ikke mange dagene, eller var det timene, før jeg hørte fra redaktør Per Grambo på Elverum. Jeg innså at hans avis tross alt var en mer interessant abonnent på Fantomet enn lille Fjell-Ljom, og tok konsekvensen av det. Men det er lov å prøve seg.

Selv om jeg naturligvis merket at det var trangt og tøft, ble jeg skjermet for de daglige trivialiteter på forretningssiden, og kunne samle meg om det redaksjonelle. Her må jeg si at forretningsfører Sverre A. Floor i Fjell-Ljom står for meg som inkarnasjonen av sliterne på forretningssiden i de fattige avisene. Uten dem hadde mange aviser knapt sett dagens lys, og slett ikke kunnet holde det gående. Det er ikke bare i redaksjonene man trenger lete etter idealisme og innsats inn i det helseskadelige.

Falkberget og USIS

På denne tiden fantes det i praksis ikke mulighet for illustrasjoner – en klisje kostet en formue – slik at gratisklisjéene fra USIS (United States Information Service), kom til å utgjøre omtrent det eneste billedmateriale ved siden av Fantomet. Disse bildene forestilte for det meste imponerende amerikanske stridsvogner o.l., altså stoff rett i blinken i Johan Falkbergets gamle avis. Dikteren, som også hadde et journalistliv bak seg, følte en gammel tilknytning til Fjell-Ljom - han glemte aldri at det var der han fikk sine første ting på trykk. Imidlertid tilsa hans partipolitiske tilhørighet at han soknet til Arbeidets Rett, der han en tid også var oppført som kulturredaktør.

Jeg var så heldig at jeg fikk hilse på Falkberget, som strevde med siste bind av Nattens Brød. Sønnen hans, Magnus, døde i Roma på denne tiden, og jeg husker Falkberget da sa i telefonen at han ikke lenger trodde han greide å fullføre verket. Jeg husker spesielt at han ringte da han hadde hørt at Carl Keilhau var død. Det hendte ellers han ringte om kvelden med notisstoff fra Rugeldalen - den aldrende journalist spilte en slags Nikodemus-rolle overfor sitt gamle blad.

Hverdagen

Som en og annen vet, har Fjell-Ljom en ærerik historie som kultur- og politisk kamporgan. Dette var noe som lå i bakhodet også hos den konstituerte redaktøren i 1957/58. Men altså hverdagen: Når inn-kassa hos maskinsetteren var tom, var det å slenge ned en eller annen gratis artikkel fra LOT (Landbrukets Opplysningstjeneste), og få den satt i skutt korpus, slik at den tok mest mulig spalteplass. Det kunne dreie seg om lagring av kål, beskjæring av frukttrær, og andre vinteraktuelle emner 600 m.o.h. Det skal imidlertid ikke stikkes under stol at avisa hadde mange venner som bidro med tips og innslag, som Hallstein Morken i Ålen, Halvor Mjøen på Kvikne, samt Unni-Lise og Ola Jonsmoen.

På gode dager kunne det lykkes å hisse opp kommuneingeniør Magne Kverneng til motinnlegg om saker vi tok opp i Fjell-Ljom. Et høydepunkt jeg husker spesielt, var da han dukket opp i redaksjonen og ba om å få låne skrivemaskinen, der han innledet innlegget ved å sitere Schopenhauer: Alle fortjener et blick, men ikke alle fortjener et svar. Kjempebra. Det var bare å gni seg i hendene.

Elgungen

En dag kom den sindige typograf Sverre P. Dahl opp i redaksjonen. Det var ikke hverdagskost. Redaksjonen lå i andre, og trykkeriet i første etasje i det grå huset et stykke ute i Hitterelva - en bygning som forlengst er blitt pressemuseum. Taus viste han meg et manusflak, og pekte på stedet der jeg opererte med glosen *elgunge*. Jeg er ham takknemlig den dag i dag. Hadde det ordet kommet på trykk, ville det ha blitt tungt å vise seg på Røroskafeen til formiddagskaffen som jeg ofte inntok der, sammen med blant andre redaktør Aksel Meland i Arbeidets Rett. Han var en gemyttlig kar, raus og hyggelig overfor en grønnskolling av en redaktørkollega. Da han rundet femti, fikk jeg «hans» journalist, Jon Nyplass, med på notene til diskret å låne Fjell-Ljom klisje med redaktørens fotoportrett til omtalen. Jon Nyplass begynte senere i Hamar Arbeiderblad på Tynset - en av gode kolleger som altfor tidlig gikk bort.

Urias på Røros?

Jeg ble tilbudt fast jobb i Fjell-Ljom, men selv om jeg trivdes på Røros, syntes jeg ikke det passet i denne fasen i livet - jeg var 27. Med rette eller urette fikk jeg også en følelse av at mulighetene i den da store og rike venstrepressen var små så lenge jeg satt som en slags Urias i avishuset på pælene i Hitterelva. Arbeidets Rett hadde passert i opplag, og med mine ferske erfaringer fra Nidaros så jeg ikke lyst på framtidsutsiktene i Fjell-Ljom. Det var også bare å innse at det var grenser for hvor lenge man kunne aksle den arbeidsbyrde som krevdes om avisen skulle greie seg, eventuelt få framgang. Jeg skimtet konturene av en arbeidsløs og utslitt femtiåring som ingen ville takke for noe. Sommeren 1958 overtok John Fossum, som holdt det gående i omlag ti år før han dro til Lofotposten.

NTB

For meg ble det fra senhøsten 1958 et årsvikariat på utenriksdesken i NTB, der redaktør Henry Karlsen var generøs nok til å la meg velge mellom det og en fast stilling på innenriks. Selve jobben var temmelig lik den i Associated Press, bortsett fra ett og annet intervju med norgesbesøkende prominenser. Utenriksdesken i NTB var bemannet med redaksjonssekretærer i turnus, unntatt på nattevakten. Det var Arnfinn Jensson og Thor Hvam. Blant øvrige medarbeidere på utenriks var en livlig lærling ved navn Einar Olsen. Jeg husker ikke om mitt vikariat oppsto ved at Paul Falck begynte som informasjonsmedarbeider i Elkem, eller fordi Gunnar Gran var i Stockholm som byråets mann. Gunnar Gran fikk jeg senere mye å gjøre med i NRK, ikke minst i form av friske og uhøytidelige diskusjoner over emnet sentrum/periferi.

Etter et drøyt halvår i NTB slo jeg til på et tilbud om å bli stortingsmedarbeider i Venstres Pressekontor fra sommeren 1959. Også der var det en Gerd som skulle slutte, nemlig Gerd Hylland, senere Hylland Eriksen.

Vakanse

En tre måneders jobbvakanse mellom Fjell-Ljom og NTB høsten 1958 innledet jeg med å haike fra Frederikshavn til Marseilles - hva ellers skulle man ta seg til med 800 kroner i Postsparebanken. På nordtur ble jeg plukket opp av en godsforpakter som ga meg tre ukers jobb som druehøster i Bourgogne. Blant frilansproduktene fra denne turen var en artikkel i Dagbladet fra haikermiljøet, der jeg siterte jenter som fortalte at de fylte bluselommene sine med pepper som de kunne blåse mot nærgående sjåfører. Ingen eldre journalist vil være i tvil om hva Gøsta Hammarlund fikk ut av tittelen *Jenter med pepp og pepper i blusen*.

Fra haiketuren gjennom Tyskland sommeren 1954 brukte Dagbladet en samtale med en tysk lastebilsjåfør som snakket om Hitler. Den innbrakte 125 kroner. En student brukte på denne tiden rundt 300 kroner måneden.

Mens jeg snakker om penger, kan jeg nevne at lønna som journalistlærling på Orkanger i 1950 var 300 kroner måneden. Heldigvis ble jeg en og annen lørdagskveld engasjert til å spille trekkspill på dansefester. Disse varte som regel i fem timer, fra klokka åtte til ett, og innbrakte kr. 75 - altså det samme som en ukelønn i avisen, der arbeidstiden var noe ubestemmelig, men sikkert godt over ti ganger så mange uketimer som trekkspillingen tok. Da jeg sluttet i Venstres Pressekontor og begynte som programsekretær i NRK i Trondheim i 1962, gikk jeg så mye ned i lønn at jeg fikk to

antesiperte alderstillegg, og nærmet meg en årslønn på 20.000 kroner. (Den gangen holdt NRK seg med noe som kaltes programsekretær II i distriktene - fire lønnstrinn under standarden på Marienlyst. Dette varte i alle fall til langt ut i sekstiårene.)

Jeg hadde langt fra noe ønske om å forlate pressen. Men jeg skulle bli familiemann, og da var Trøndelag stedet for meg. Og akkurat da traff det seg slik at det var NRK som hadde en jobb der.

Stortinget

I Venstres Pressekontor (VP), der jeg altså begynte sommeren 1959, besto redaksjonen av redaktør Helge Kongshaug og meg. Vi postla daglig en konvolutt med kommentarer og referater til ca. 20 venstreaviser. Dette var mer enn ti år før kræsjet på Røros i 1972, så vi var den største pressegruppen utenfor Oslo. Den besto blant annet av et halvt dusin nr. 1-aviser langs kysten fra Kristiansand S. til Kristiansund N, - ihvertfall til Molde. VP-stoffet ble ganske flittig brukt, særlig av de små og mellomstore avisene. Da en av de sistnevnte en dag hadde nesten to hele sider fra oss, bemerket Kongshaug: Nå har de gått rett ned i setteriet med konvolutten!

Som VP-medarbeider produserte man sjelden mer enn tre fire saker for dagen, altså en ren hvilemodus mot avisarbeidet. Man holdt for det meste til i Stortingsrestauranten, åstedet for de evinnelige kannestøperier. Miljøet virket på meg fjernt fra det pulserende samfunnsliv. Det hele var veldig hyggelig og utrolig lærerikt, men jeg kom til at det i lengden ble noe innestengt. Dette var i sosialdemokratiets mest monolittiske tid, i en politisk atmosfære knapt noen - med mulig unntak av en viss hundreåring - kan forestille seg i dag, uten at jeg utdyper det her.

Noe partipolitisk engasjement har jeg aldri brakt det til. Det nærmeste var vel da jeg et semester eller så redigerte Studentvenstrelagets organ Epoke, og da den senere generalsekretær i partiet, Asbjørn Liland, overtalte meg til å melde meg inn i Venstre en tid etter at jeg høsten 1962 hadde begynt som programsekretær i Trondheim. Det hadde seg slik at han spurte om jeg ville stå på listen ved kommunevalget i 1963. Dette takket jeg nei til - det ville vært utsøkt dumt tatt i betraktning at jeg skulle lede den regionale valgdebatten i lokalradioen. Liland fortalte at så lenge jeg ikke sto i noe parti, kunne hvem som helst føre meg opp på sin liste. Med denne teoretiske trussel i tankene sto jeg trolig en kort tid som medlem av Venstre.

De regionale radiodebattene ved valget i 1963 var noe nytt, og man tok ingen skumle sjanser: Den engasjementsdrepende stoppeklokkemetoden ble ennå lenge praktisert - nidkjært på sekundet. Den «journalistiske» innsats for programlederen besto mest i å sørge for at de tildelte taletider ble holdt. Det satte en spiss på forestillingen at kringkastingssjef Hans Jacob Ustvedt hadde valgt Trondheim som observasjonspost denne kvelden. Dette var akkurat i Lyng-regjeringens tid, og jeg husker det første han sa da han kom, fedrelandets utvilsomt mest nedlesede person i disse ukene, finansminister Dagfinn Vårvik: Har dokk kaffe?

VP/SA

Venstres Pressekontor delte lokaler med Stavanger Aftenblads Oslokontor i Lille Grensen 5. Aftenbladets mann i Oslo var Jon Storækre, som på denne tiden ble ansatt som informasjonssjef i Norsk Hydro. Han, og altså Paul Falck, var blant de første av

mange dyktige pressefolk som disse årene begynte som informasjonsmedarbeidere i næringslivet. Etter hvert fikk også offentlig forvaltning denne typen kompetanse. Vi andre pleide å si at de gikk over i lønnet arbeid. Det hendte Storækre satte bort frilansjobber, og dette førte til at jeg sannsynligvis var den første journalist som intervjuet Julie Ege da hun ble Miss International Beauty - ikke Miss Norway, som mange tror. Ordet smellvakker melder seg ved denne erindring.

VP/Dagbladet

I Stortinget delte VP kontor med Dagbladet, som - foruten sjefredaktør Helge Seip, som satt i salen - var representert ved Jan Eklund og Trygve Moe. Mer ulike parhester skal man lete lenge etter, men begge var fullblods journalister, som sammen på slagkraftig vis dekket et bredt spekter. Det er ingen hemmelighet at forholdet mellom Dagbladet og stortingsgruppen tidvis hadde sine ambivalente sider, uten at det til daglig var merkbart på det personlige plan.

Spasertur og rabalder

Et av mine fineste minner fra tiden i VP er fra en tidlig morgen sommeren 1960 under Venstres landsmøte på Gjøvik, da formannen i Venstrepresselaget, Dagbladets legendariske utenriksredaktør Ragnar Vold, tok meg med på en tomannshånds spasertur i godværet til Gjøvik Gård og fortalte om Johan Castberg og den radikale venstretradisjonen.

På selve landsmøtet ble det stort rabalder - partiet var nær ved å sprekke på spørsmålet om samarbeid i sentrum. Pressen utenom de partitro hadde, som uskikken ennå var, ikke full adgang til landsmøtene. På Gjøvik lettet vi litt på lokket ved at Kongshaug og jeg laget referater som ble delt ut til den ventende presse på gangen. Referatene var ganske kurante, men jeg tror nok vi glemte enkelte av de sterkeste utfallene, for eksempel da en harm Joachim Ihlen på talerstolen følte seg «forulempet» av Magne Lerheim, fordi han mente Lerheim hadde antydnet at det knyttet seg politiske betingelser til Ihlenes økonomiske bistand til partiet.

Sak og person

Som stortingsmedarbeider med erfaring som referent både fra kommunestyrer og fylkesting, gjorde jeg en spesiell observasjon under arbeidet i VP: Jo høyere politisk nivå folk arbeider på, jo flinkere er de til å skille sak fra person. Siden vi bare var to medarbeidere i VP, var det rik anledning til å gå i mottagelser av ymse slag. Jeg husker spesielt en: Det var på et sent stadium i en ambassade. Stemningen var løftet opp imot det kaotiske. Borte ved en vindusnisje har to eldre herrer trukket seg litt unna, og står i ytterst cordial samtale. Det er HPs Ranik Halle og Frihetens Jørgen Vogt. Knappt noen i rommet hadde en dypere politisk avgrunn mellom seg og andre tilstedeværende enn disse to.

Tørst eller toleranse?

I presselosjen var det delte meninger om hvorvidt man burde gå i mottagelser hos østblokklandene. De fleste gikk, enten det nå skyldtes politisk toleranse eller profesjonell stoffhunger. Det var også slik at de mer tørste iblant oss her fant en enestående mulighet for lindring. Selv gikk jeg både i ambassadene, og ved en

anledning også til en leilighet sovjeterne disponerte ikke langt fra Carl Berners plass. Man trengte ikke nevneverdig av følehorn for å fornemme at de var interessert i sosial kontakt med oss.

Jeg gikk også ofte i Presseklubben i fjerde etasje i «Rosekjellergården». Den spilte i årene rundt 1960 på en måte en lignende sosial rolle som Tostrupkjelleren noe senere, visstnok også tidligere. Presseklubben var et svært uformelt, hyggelig sted hvor en kunne regne med å treffe kjente, noen kvelder også danse. Klubben ble flittig besøkt, også fordi den var åpen helt til midnatt. Dette var et stort pluss - vi får huske på at dette var under Den sosialdemokratiske Orden, med omsorgsfulle lukningsvedtekter i fedrelandet. For kr. 4,50 bød Presseklubben på et spesialsmørbrød som var berømt for sin - kall det gjerne godhet. Det matchet også på fortreffelig vis de aller fleste drikkevarer. Det står ikke til å nekte at ikke så rent få i journalistkorpset i hovedstaden på denne tiden slet med en tildels plagsom tørst.

Før, og ikke nå

Sett i ettertid var en del av datidens presselosjejournalistikk noe for seg selv. Vi som arbeidet i partienes pressekontorer deltok som observatører i gruppemøtene, og det er umulig i dag å forestille seg den diskresjon og lojalitet vi la for dagen. Strengt tatt virket vel vi ved pressekontorene nesten like mye som informasjonsmedarbeidere for partiene, med journalistisk verktøy. Også de såkalte partiavisene var representert i sine partiers gruppemøter, og lojaliteten/diskresjonen var like grunnfestet hos dem.

Når en ser utviklingen i en del aviser i dag, er det vel lov å spørre om det var så mye verre å utgi en avis for å fremme et budskap enn for å tjene penger til aksjonærene. Her minnes jeg noe Gøran Rosenberg, sjefredaktør i tidsskriftet Moderna Tider, uttalte for noen år siden: "Førr drevs medier av ägare som hade något att säga, nu i huvudsak av ägare som har något att sälja." Fra partipresse til seddelpresse - fra partilinjé til bunnlinje. Bare frigjøring? Bare framskritt?

Forholdet mellom pressens folk og kildene kunne også gi seg utslag som i dag mildest talt ville vært diskutabelt, for ikke å si forkastelige. For eksempel husker jeg en tur til Essos forskningssenter Abington i England, trolig i 1961 - en ren heisatur ispedd informasjon om det nye bensinbegrepet oktan. Blant deltakerne var redaktører som Oskar Hasselknippe, VG, Ranik Halle, Høyres Pressekontor (HP) og Jon Vraa, Fremtiden. Ingen med snev av historisk personalkunnskap vil finne på å så tvil om disse herrenes integritet. Jeg nevner likevel ikke dette i noe forsøk på å påvise at alt var bedre før.

I Venstre var det slik at sekretæren i Venstres stortingsgruppe også var Sunnmørspostens Oslokontor. Jeg kan ikke huske at noen reagerte på denne koblingen. Et moment her var vel at innehaveren av disse to sentrale funksjoner, Birger Øye, var en sjeldent rettskaffen og fin person, med et faglig ry som få oppnår.

Gaza

Vinterhalvåret 1961/62 gjorde jeg med permisjon fra VP tjeneste som Public Relations Officer ved den norske kontingent i Midt-Østen - mindre pompøst sagt i hovedsak som presseoffiser i Gaza. Jeg var neppe den første som ble spurt, for fristen til å bestemme seg var påfallende kort. I Gaza møtte jeg for første gang den nevnte Fredrik Th. Bolin, som jeg etterfulgte også der. Det var ikke tvil om at her var det en driftig kar, som

gjorde mye ut av tjenesten. Bolin ble senere kjent som Aftenpostens korrespondent i Brussel under EF-forhandlingene i 1972, og vendte senere tilbake til hjembyen som redaktør av Moss Avis.

I Gaza gikk mye av tiden med til å lage en ukentlig, stensilert lokalavis for de norske styrkene og DANOR-bataljonen. Blant oppgavene var også å sende skryteartikler hjem om forholdene for og innsatsen til de norske styrkene, samt briefe norske soldater som skulle på omvisning i flyktningeleirene. For meg sto det etter hvert slik at jo dypere man trengte inn i denne konfliktmaterien, jo mer tragisk og uløselig virket den. Dette er nå over førti år siden, og snart er det seksti år siden det palestinske flyktningeproblemet oppsto.

Uformelt fra NRK

Mens jeg var i VP, ble det meg også til del en forholdsvis uformell rekruttering. I min tid i Fjell-Ljom laget NRK ved Ottar Odland et radioprogram med tittelen *Med bladmannen blant bygdefolket*, der jeg medvirket. Egentlig var det vel den permitterte redaktøren og radiofrilanseren Olav Kvikne som var tiltenkt rollen. En kveld drøyt halvannet år senere, da jeg har ærend i urinalet under det berømte Dasslokket foran Tostrupkjelleren, viser det seg at Odland står ved siden av meg i samme ærend. Han kjenner meg igjen, og spør øyeblikkelig om jeg kan ta noen vakter i den nye 0640-sendingen i Dagsnytt. Mannen som har denne sendingen, Jarle Høysæter, skal ha ferie eller var det permisjon. Sendingen skulle framføres på nynorsk, en målform jeg aldri hadde brukt muntlig, men hatt i folkeskolen. Jeg syntes dette hørt interessant ut, og med tillatelse fra VP tok jeg en del morgenvakter, etter hvert også kveldssendinger, i Dagsnytt. Et tilbud om årskontrakt i Dagsnytt virket på dette tidspunkt mindre interessant enn arbeidet i Stortinget.

NRK

Tilbake i VP fra Gaza, ble jeg sommeren 1962 tilsatt som programsekretær ved NRKs avdelingskontor i Trondheim, som det het da. Jeg skulle først og fremst arbeide med å bygge opp lokalsendingen. Tre år med stortingsstoff var nok for meg. Forøvrig var jeg vel på den tiden en av ganske få som reflekterte over det besynderlige i at man måtte bli statsfunksjonær for å drive journalistikk i radio.

De generelle forhold i NRK-distriktene er omtalt i andre publikasjoner. Derfor hopper jeg lett over dem her, men konstaterer at det sett i ettertid var en tildels forrykende utvikling utover 1970-årene, selv om vi som sto midt oppe i den, mange ganger syntes det gikk treig. Kravene til oss, og publikums forventninger, var i prinsippet ubegrenset.

For meg ble det igjen noen ganske hektiske arbeidsår med daglige lokalsendinger, sporadiske riksinnslag i radio og fjernsyn, og farting rundt i Trøndelag. Som medarbeider ved et distriktkontor hendte det at man i løpet av halvannen times tid, fortrinnsvis mindre, skrev og gjorde opptak av fire versjoner om samme sak - en for distriktsprogrammet i radio, en for dagsnytt, en for "kortbølgen", der målgruppen var nordmenn i utlandet, samt en sidekommentar til Dagsrevyen. Forøvrig var man i prinsippet lokalkontakt for samtlige programavdelinger på Marienlyst, og ens ånds- og arbeidsevner ble i avdelingene der bedømt ut fra innsatsen for nettopp vedkommende avdeling.

Nimbus

Allerede som frilanser i Dagsnytt, og ikke minst den første tiden som programsekretær i Trondheim, fornemmet man fra tid til annen en viss nimbus om monopolinstitusjonen NRK. I to kommuner i Nord-Trøndelag vanket det middag med kontorsjef (rådmann) og ordfører første gang jeg var der som NRK-medarbeider. Om et sted på Helgelandskysten ble det fortalt at flaggene gikk til topps da NRKs medarbeider kom på besøk.

Denne merkelige situasjonen var muligens i noen grad selvforskyldt og frukt av en monopolkultur. Både før, og ikke minst etter at fjernsynet var kommet i gang, kunne det virke som om enkelte kolleger i noen grad lot til å forveksle sin egen betydning med mediets.

Et eksempel på dette med NRK-nimbus opplevde jeg allerede som rekruttjournalist i Mannskapsavisa i 1952. En gruppe journalister fra hovedstaden skulle reise med fly til en ekskursjon på Sola. Selv i denne flokken av tildels garvede pressefolk, stilte man seg med spenning spørsmålet: Kommer Kirkvaag? Han kom. Allerede da hadde han altså nådd sin enestående kjendis-status (ordet var ennå ikke blitt norsk). Det må legges til at Rolf Kirkvaag forholdt seg profesjonelt til dette, som til alt han drev med.

Leder

I januar 1973 ble jeg ansatt som leder av NRK Trøndelag etter John S. Røstvig. Det skjedde en måned etter at den nevnte Ottar Odland var ansatt i Stavanger. Jeg ble sittende i denne stillingen i ti år, et par år lengre enn jeg hadde tenkt. Etter hvert som bemanningen økte, noe som skjedde relativt raskt, men aldri i det tempo vi ønsket, måtte lederen slippe fra seg mer og mer av det praktiske journalistiske arbeidet. Jobben bød på stadig flere utfordringer ved siden av de redaksjonelle - budsjett og personal, utredninger og planer etc. - fra et utsiktspunkt som var interessant nok på sin måte. Enkelte trekk ved deler av hovedbølets begreper om saker og ting utenfor oslohorisonten kunne til og med ha en viss underholdningsverdi.

I denne ekspansive tiden for NRK i distriktene ga det en spesiell kveik å ha Torolf Elster som en utrolig innsiktsfull og dynamisk leder. Etter hvert ble jeg trukket med i en del opplærings- og utredningsvirksomhet, og var blant annet i 1971 hovedlærer i programinnføringskurset for radio, og i 1978/79 formann i styret for Landskonferansen, et forum som kringkastingssjef Elster opprettet for å styrke kontakten med distriktene. Dette var lærerikt på flere måter, og økte periodevis arbeidsbyrden merkbart.

Utover 1970-årene var det hyggelig etter et drøyt tiår igjen å få kontakt med kolleger fra presselosjen; Reidar Hirsti ble sjef for det nyopprettede Distriktenes oslokontor, og Ivar Johansen ble programredaktør og leder av Programredaksjonen i radio, etter å ha vikariert som programdirektør for radio i Halfdan Hegtuns stortingsfravær. En annen kollega fra Stortinget, Herbjørn Sørebo, som i 1964 kom til Dagsnytt fra Vårt Land, senere til Dagsrevyen, var forlengst etablert som en slags politisk guru. Haagen Ringnes og Erik Bye fra Associated Press var allerede NRK-veteraner, den siste altså via BBC. Hallvard Rosseland kom i en administrativ stilling i NRK. Ansettelsene av disse og andre bar bud om at journalister i høyere grad enn tidligere var på vei inn i den etablerte NRK-kulturen.

Nordfra på motorsykel

Et særlig markant eksempel på journalistikkens inntog i NRK var Leif B. Lillegaard, som i syttiårene opererte fra Trondheim. Han hadde en gang fått beskjed fra høytstående NRK-hold om at han, med den språklige bakgrunnen - Sandnessjøen/riksmål - ikke hadde noe i NRK å gjøre. (Såvidt jeg vet, var Einar Christensen, Dagbladet, og jeg selv de første fra det nordenfjellske som leste dagsnytt. Da hadde NRK eksistert i omtrent et kvart hundreår. Vi leste på nynorsk.)

Leif B. Lillegaard, som en gang i tidenes morgen visstnok kom på motorsykel nordfra med landbruksskole i bagasjen, ble først nattredaktør i Morgenbladet, der han etterlot seg et drøss av anekdoter og replikker. Han begynte senere i Kortbølgen i NRK, og laget som frilanser etter hvert en usannsynlig mengde riksnettprogram i radioen. Noe pleonastisk kan man kanskje si at han var en slags frilanslibero - en spesiell posisjon for en spesiell medarbeider. Hans ustoppelige produksjon av radioprogrammer førte trolig til at hans virksomhet som forfatter stoppet allerede ved 103 bind. En gang spurte jeg ham om hans litterære ambisjoner. Han løftet hendene i passe avstand fra hverandre, og svarte: "En halv meter." Det ble nok heller to hele hyllemeter. Vi hadde mange artige samtaler, ofte med betydelige meningsbrytninger, som regel i gemyttlige former. En gang skrev han en avisartikkel som formet seg som et slags oppgjør med Marienlyst.

- Deinn va blå, sa jeg

- Blå? Han va svart!

Særlig var det interessant å følge hans verbale assosiasjonsbaner når han skapte titler til programmene sine.

Leif B. Lillegaard likte seg best i det han kalte gynga mellom Dovrefjell og Saltpjellet. Han holdt seg gjerne unna Marienlyst - der var det nemlig etter hva han sa "for få med ballonger og for mange med knappenåler."

Femti pluss

Fra begynnelsen av sto det klart for meg at jeg ikke skulle sitte i lederstillingen lenger enn til jeg ble femti år. For å si det litt flott, var det et spørsmål om yrkesidentitet. Når det ble et par år lenger til januar 1983, skyldtes det dels interne forhold ved kontoret, dels at delingen av NRK Trøndelag til fylkesenheter var et passende tidspunkt for å sette inn nye krefter.

I 1977 ble kontoret gjenstand for hva en kan kalle en viktig strukturell forandring ved at vi fikk redaksjonssjef, som også var nestleder. Den første i denne stillingen var Johan O. Jensen, som etter å ha vært i Tidens Krav og Arbeider-Avisa, nå kom fra stillingen som pressesekretær ved Trøndelag Teater. Like etter at han var på plass, møtte jeg Adresseavisens ferske sjefredaktør Kjell Einar Amdahl på gaten. Han bemerket: - Dere snappet ham rett foran nesen på oss.

Etter bortimot tre år fant Johan O. Jensen ut at det nok var mulig å få det enda triveligere i Adresseavisen enn i NRK. I avisen utviklet han seg til å bli en produktiv og høyt ansett kommentator, ved siden av at han skrev en rekke bøker og fikk høye tillitsverv, blant annet som leder av Pressens faglige utvalg. Ikke minst utførte Johan O. Jensen en bragd da han på skikkelig vis fullførte Per Hanssons påbegynte bok om den tyske kapitulasjonen i Norge - *Den farlige våren*.

Både Johan O. Jensen og senere jeg ble etterfulgt av Kari Werner Øfsti, som ble NRKs første kvinnelige redaksjonssjef og distriktssjef, og som senere har hatt høye lederstillinger i NRK sentralt. Som programsekretær ved distriktskontoret helt fra 1972 var hun godt inne i forholdene, og som redaksjonssjef hadde hun lojalt og effektivt dratt mye av lasset sammen med en stadig mindre motivert distriktssjef.

Tidsbegrenset sjeferi

Ennå på denne tiden var det ikke vanlig at folk i sjefstillinger sluttet før de gikk av med pensjon. Min «nedstigning», som jeg selv opplevde som ytterst u dramatisk, førte derfor til presseoppslag, blant annet i Adresseavisen, Dagbladet, samt Se og Hør. I senere tid er jo dette med tidsbegrenset sjeferi mer blitt regelen enn unntaket.

Det sier vel ellers en del om pressens prioritering av virksomheten i NRK at den saken jeg uten sammenlikning fikk flest henvendelser om i de ekspansive syttiårene i institusjonen, dreide seg om en angivelig lekkasje under en Melodi Grand Prix-konkurranse. Jeg mener meg å huske at det var elleve redaksjoner som var opptatt av dette.

En sak som vakte betydelig lokal oppmerksomhet knyttet seg til NRK Trøndelags bruk, eller manglende bruk, av profesjonelle, lokale kunstnere. Her kom jeg med noen ikke altfor smarte uttalelser i et intervju med Adresseavisen. Det er vel ikke for sterkt sagt at de utløste et visst raseri på visse hold. For min del ble jeg mest forundret over størrelsen på den bestyrtelse saken vakte i deler av vår egen redaksjon.

Pussige forhold

Mine fagforeningsmessige forhold i NRK-årene er det vanskelig å karakterisere på annen måte enn ved å si de var pussige. Da jeg skulle begynne i NRK i 1962, var NRK-medarbeidere ikke velkomne i Norsk Journalistlag (NJ) med mindre de arbeidet i Dagsnytt eller Dagsrevyen. Jeg sto da i Oslo Journalistlag (OJ), og daværende NJ-leder, Vegard Sletten, ba meg prøve å fortsette som NJ-medlem via Trondhjems Journalistforening (TJ) når jeg flyttet til Trondheim. Muligens så strategen Vegard Sletten her en sped liten brekkstang med sikte på en gang i fremtiden å skaffe NJ forhandlingsrett overfor NRK, noe som virket fjernt den gangen. Monopolet gjorde oss jo til statsfunksjonærer - vi hadde ikke engang yrkestittel som journalister, men var programsekretærer, betryggende lenket til Statens lønnsregulativ. Ennå var det bare et fåtall som kom fra pressen. Mine tidligere kolleger i Trondhjems Journalistforening tok imot meg uten videre, og fra høsten 1962 var jeg organisert to steder - som NRK-medarbeider, og i TJ/NJ. Men vips! Dobbeltsmedlemskapet varte bare litt over et kvart hundreår, fram til NRKJs forhandlingsrett i 1988.

Minst like pussig var behandlingen av spørsmålet om hvorvidt NRKs distriktssjefer, i likhet med lederne av Dagsnytt og Dagsrevyen, skulle kunne bli med i Norsk Redaktørforening (NR). Som kontorsjef i Distriktenes oslokontor i NRK tok den tidligere NR-formannen Reidar Hirsti opp denne saken, visstnok to ganger i syttiårene, men redaktørene, eller flertallet av dem, sa nei. NRKs distriktskontorer hadde da fått nyhetsredaksjoner med vaktturnus. Det faller derfor vanskelig å se det saklige i nektelsen, spesielt så lenge andre NRK-ledere allerede var NR-medlemmer. Dette må ha ordnet seg senere, for nå vrir det av NR-medlemmer både i NRK og i avisene.

Arnulf Grut har også arbeidet som radiomann, i tillegg til en lang karriere i avis og byrå. (Foto: Trond Hattrem)

P2

Jeg har sjelden hatt mer flaks i min noen og førtiårige løpebane enn da jeg 52 år gammel sluttet som distriktssjef ved NRK Trøndelag. Stortinget hadde på det tidspunkt vraket tanken om at ledelsen av radioens P2 skulle plasseres i Trondheim. Jeg skulle sortere under kulturredaksjonen på Marienlyst, og var så heldig å få innpass i et fint arbeidsfellesskap i Verdt å vite-redaksjonen. Det ble også anledning til å lage såkalte tittelprogrammer, selv om jeg opererte fra Trondheim.

Det varte imidlertid ikke lenge før jeg var om mulig enda heldigere - P2 kom til Trondheim likevel. Blant distriktssjefene var det bare lederen av Sameradioen, Odd Mathis Hætta, og jeg som ville det slik. P2-saken er omtalt i mye annen historikk, så her skal jeg bare nevne at evnen til å skille sak fra person var eksemplarisk i NRK-miljøet, selv om ledelsen, svært mange andre på Marienlyst, og samtlige distriktssjefer unntatt oss to var sterkt imot at P2 skulle ledes fra et annet sted enn Oslo. En enkelt slengbemerkning fra mellomlederhold - den var til å bære, som John Lyng sa om kritikken fra høyresiden da han var utenriksminister.

For min del ble jeg uten videre overført til P2, og var i Arne Bondes sjefstid en slags libero direkte under ham. Her ble jeg, særlig den første tiden i P2-brakka på Tyholt, med mine vel tjue års radioerfaring, daglig minnet om humla som egentlig ikke kan fly, men som flyr likevel. Etter konvensjonell NRK-standard ble det satt i gang et vanvittig antall prosjekter med altfor få ressurser, og det gikk! Selv laget jeg den første tiden blant annet noen titalls korte, populærvitenskapelige snutter som bidro til å fylle morgensendingen. Stoffet fant jeg for det meste i utenlandske tidsskrifter. Etter hvert ble det også 178 kåserier i *Språkteigen*.

Norden

Arne Bonde ønsket å prioritere det nordiske stoffet høyere enn det som var vanlig i norske massemedier, og jeg ble «satt på Norden». Dette førte blant annet til møtene i Nordisk Råd, reportasjer om nordiske spørsmål, samt intervjuer med nordiske kulturpersonligheter og politikere. Jeg ble overrasket over den uformelle tonen i Nordisk Råd. Det var liksom bare å gå rett bort til en hvilken som helst toppolitiker og intervjuer iveri. Slik hadde det langt fra vært i Stortinget, men noe var vel forandret på de vel tjue årene som var gått siden jeg arbeidet der.

Ved siden av 9. april og 8. mai, hører den finske vinterkrigen med blant mine sterkeste barndomsminner. Alltid siden har jeg vært fascinert av Finland. Dette fikk jeg nå rik anledning til å utdype, med stadige reportasjereiser dit i åttiårene. Jeg opplevde norden-journalistikken slik at jo mer man lærer, jo klarere ser en ulikhetene mellom landene.

Tur og kjø

Det ble utført en hel del tur og kjø-journalistikk i NRK P2 i disse første årene. Ved flere anledninger reiste jeg til Oslo for å lage den ukefaste programposten *Timen er din* eller større intervjuer, der så å si den eneste mulighet for forberedelse var på morgenflyet. Jeg husker spesielt et par tilfeller: Det var avtalt eksklusivt med Peter Høeg om en halvtimes intervju som knyttet seg til hans debutroman *Forestilling om det tyvende århundrede*. Jeg håper dette intervjuet ikke er oppbevart i arkivet - det bygde utelukkende på generelle rutinespørsmål.

En annen noe original opplevelse knyttet seg til programposten *Timen er din*. Jeg skulle lage et innslag i anledning av Johan Vogts nittiårsdag. Jeg var glad for oppgaven - Johan Vogt hadde jeg lest flittig siden gymnastiden, men aldri møtt. Selv gikk jeg i mitt sekstiende, og var sliten da jeg ankom villaen i Heggedal rett fra morgenflyet. Johan Vogt ble også fort sliten, og det endte med at hans kone Judith, som skulle til byen en tur, lånte P2-reporteren fra Trondheim et slumreteppe, og så tok både han og intervjuobjektet en drabelig lur før det var på'n igjen med opptakeren.

Arne Bonde

I P2 var det rik anledning til å foreslå og gjennomføre ting, og de siste årene før pensjoneringen i 1995 ble det for min del mest serier om ymse emner. Det er vanskelig å tenke seg en triveligere og morsommere avslutning på et langt journalistliv enn de ti årene jeg fikk i P2, der man kunne både iaktta og delta i et sprudlende, improviserende redaksjonelt liv under Arne Bondes milde, men likevel faste lederskap. Selv satt han mye av tiden i fly mellom Værnes og Fornebu, men greide likevel å virke stadig nærværende, med en inspirerende lederstil. Det er vanskelig å tenke seg noen annen i denne rollen på dette stadium av kanalens liv. De tre - i og for seg innbyrdes nokså ulike - programredaktørene fra starten, Magne Finslo på underholdning, Carl Henrik Grøndahl på kultur, og Kjell Pihlstrøm i samfunnsredaksjonen, forsto hver med sin væremåte og stil å dra lasset i bratte akuttbakker.

Da jeg pensjonerte meg i 1995, sto NRK oppe i store omstillinger. Ut fra institusjonens stilling i dagens mediebilde ser det ut til at de har virket stimulerende.

Pressehistoriske skrifter:

Nr. 1/2004:

Arnhild Skre:

"I dag må ingen sitte hjemme"- presse og partiloyalitet 1957 – 1973.

Nr. 2/2004:

Agitasjon og opplysning.

Nr. 3/2004:

Else-Beth Roalsø:

Å skrive i motvind – Ruth Thomsen og Stavanger Aftenblad 1934 – 1980.

Nr. 4/2005:

Norhild Joleik:

Albert Joleik – bladstyrar i brytningstid.

Nr. 5/2005:

1905 – Nu gjælder det at holde kjæft.

[illegible]